

- 19.30 uur Welkom, door gedeputeerde Henk Jumelet
 - Voorstelrondje en inventarisatie van bespreekpunten
 - Kennisdeling:
 - a) [REDACTED], Ontwikkelingen bij de wolf in Europa en rol van de provincies
 - b) [REDACTED] (BIJ12/Faunafonds) beleid en procedures + de praktijk: ik heb een dood schaap en dan?
 - c) [REDACTED] (WEnR): DNA-onderzoek: hoe gaat dat?
 - Bespreking
 - Conclusies en afspraken
- 21.30 uur Afsluiting

- Ontwikkelingen bij de wolf in Europa en de rol van de provincie

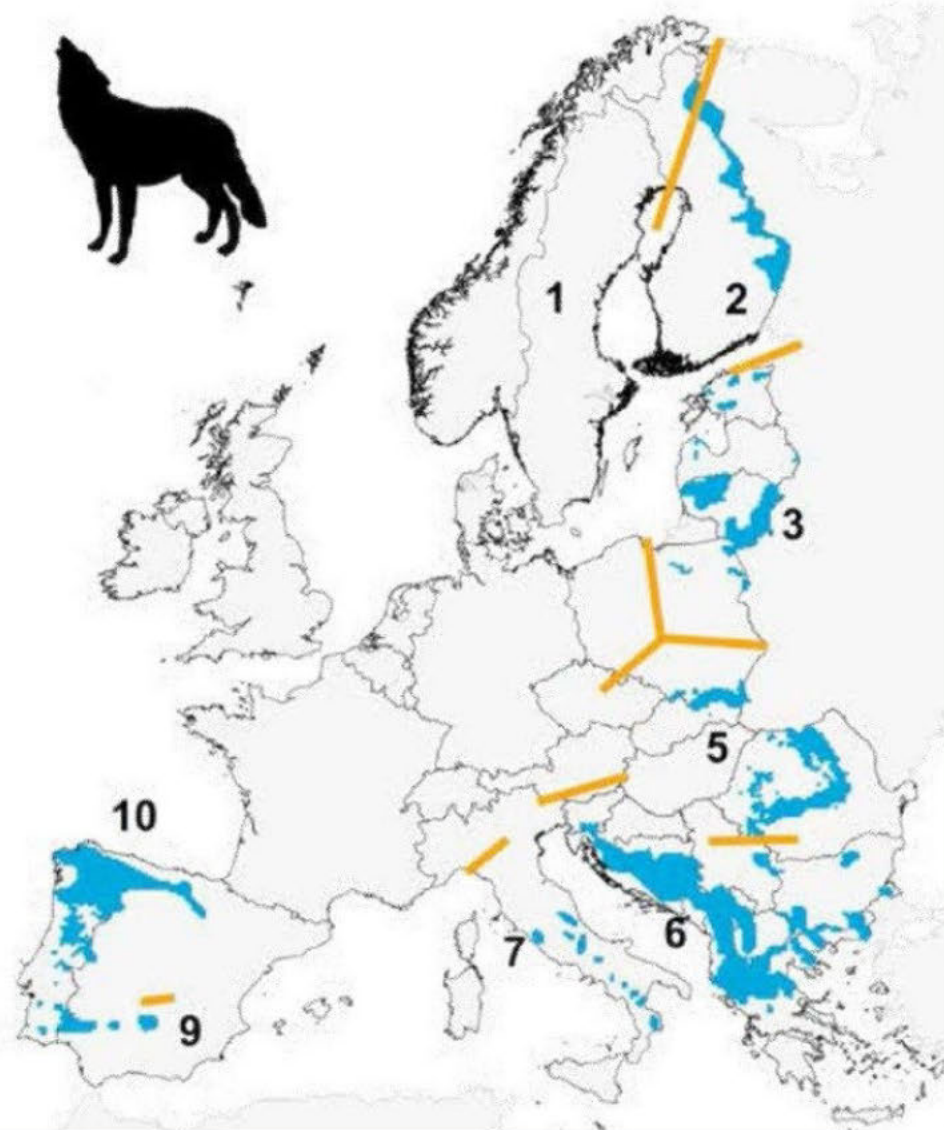

- Wat zijn de ontwikkelingen in Nederland en Europa ?
- Eeuwenlange bestrijding van de wolf.
- Uitgeroeid in een groot deel van West- en Midden-Europa maar altijd aanwezig gebleven in o.a. Spanje/Portugal; Italië; Balkan; Polen; Baltische staten.
- Laatste wolf in Drenthe: september 1772
- Laatste wolf in Nederland: 1897 (Heeze)
- Laatste wolf in Duitsland: 1904
- Herstel door EU-bescherming sinds jaren '70, door leegloop van het platteland in delen van Europa (rust), sterke toename prooidieren (ree, wild zwijn, herten)

Verbreitung des Wolfes in Europa in den
1950-1970er Jahren

*Distribution of wolves in Europe at their
lowest extend during the 1950–1970s.*

Guillaume Chapron et al. (2014):
Recovery of large carnivores in Europe's modern
human-dominated landscapes.
Science **346**, 1517

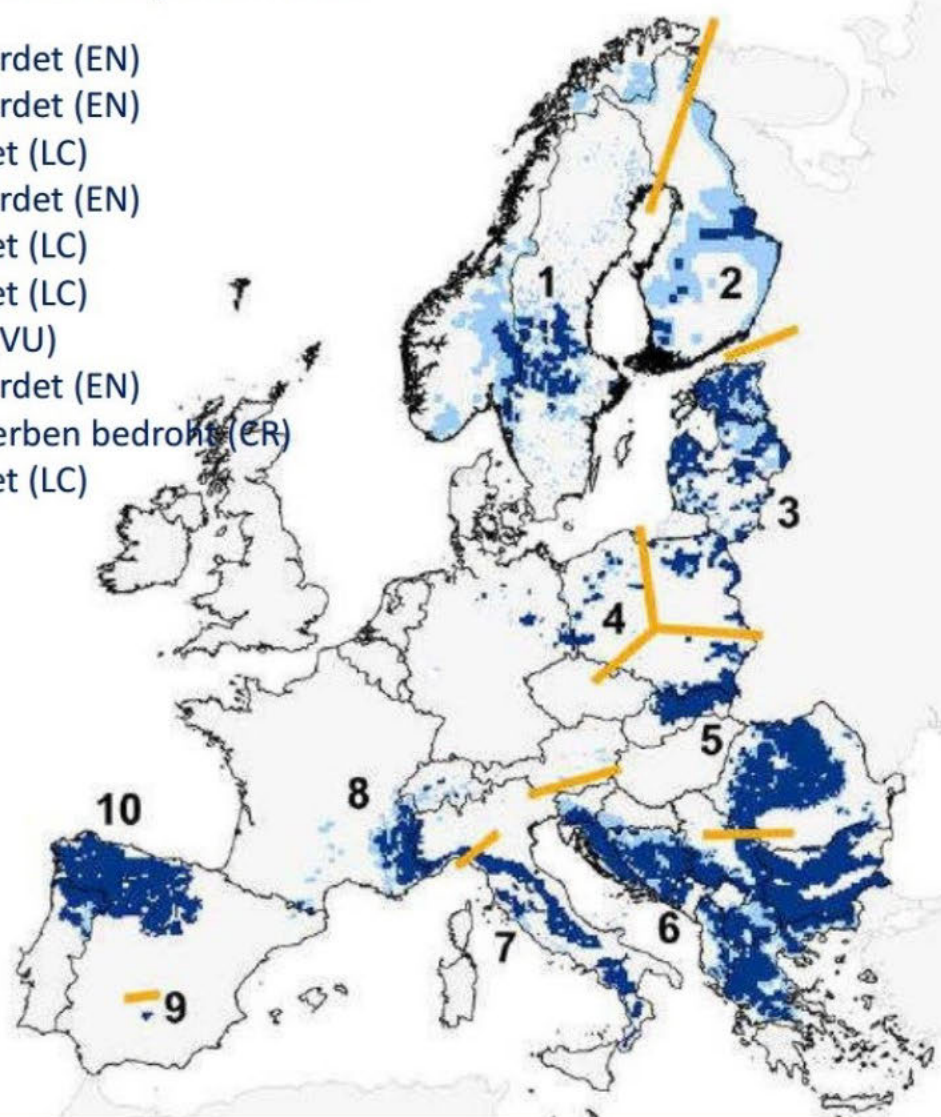

Populationseinteilung und Status nach Kaczensky et al. 2013

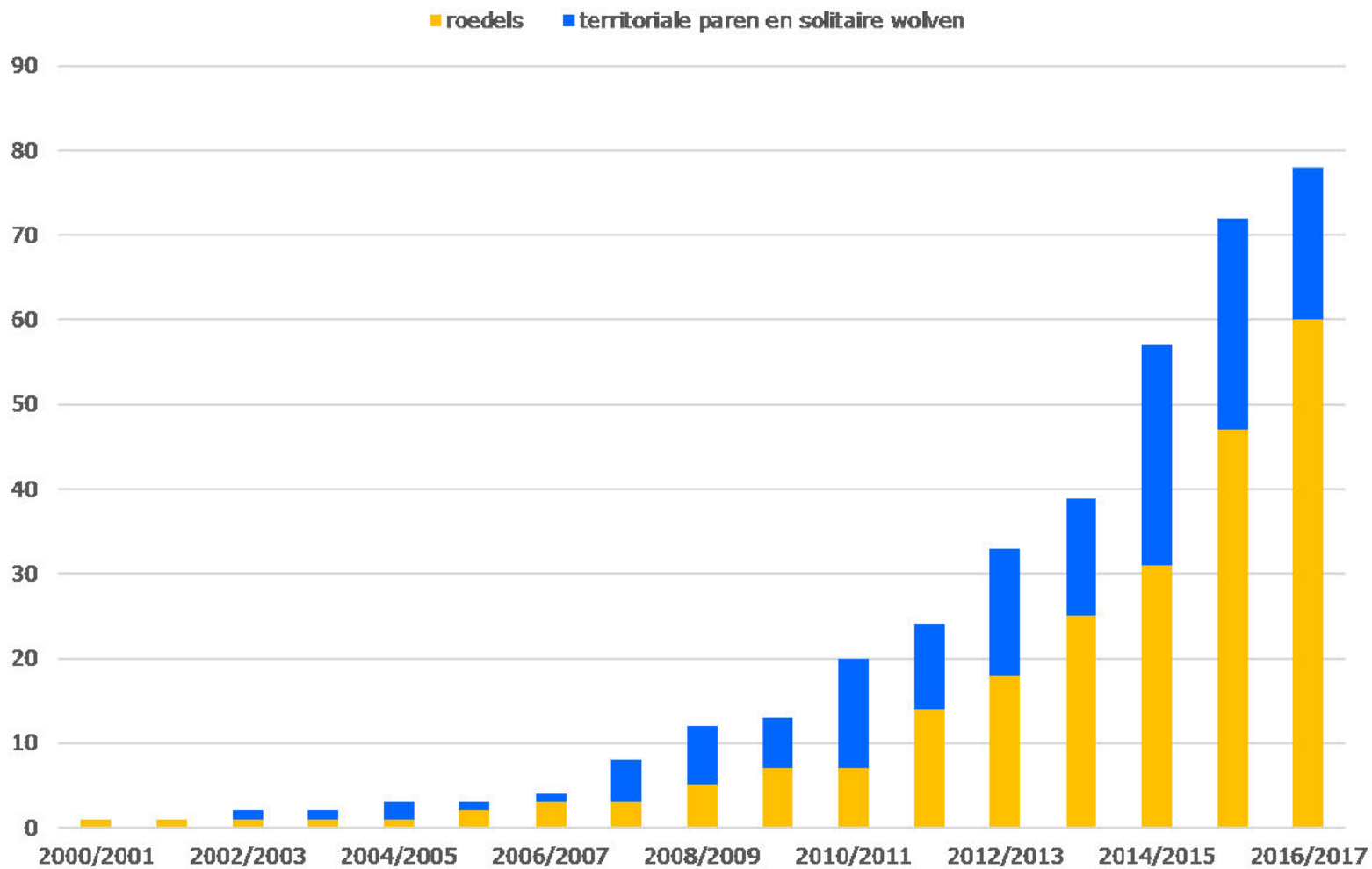
1 – Scandinavian	stark gefährdet (EN)
2 – Karelian	stark gefährdet (EN)
3 – Baltic	ungefährdet (LC)
4 – Central European Lowland	stark gefährdet (EN)
5 – Carpathian	ungefährdet (LC)
6 – Dinaric-Balkan	ungefährdet (LC)
7 – Italian Peninsula	gefährdet (VU)
8 – Alpine	stark gefährdet (EN)
9 – Sierra Morena	vom Aussterben bedroht (CR)
10 – Iberian	ungefährdet (LC)

CR = critically endangered
EN = endangered
VU = vulnerable
LC = least concern

Guillaume Chapron et al. (2014):
Recovery of large carnivores in Europe's modern
human-dominated landscapes.
Science **346**, 1517

ontwikkeling wolvenpopulatie in Duitsland

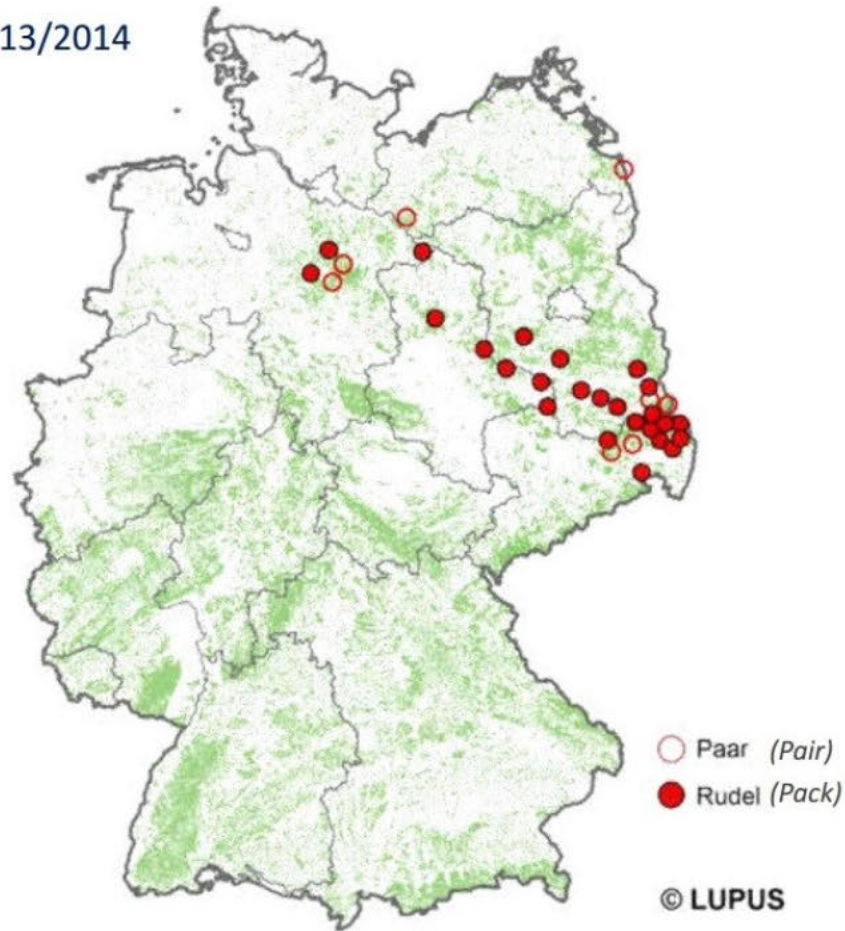
Entwicklung des Wolfsbestandes in Deutschland (bestätigte Rudel und Paare)

Wolfsverbreitung 2000

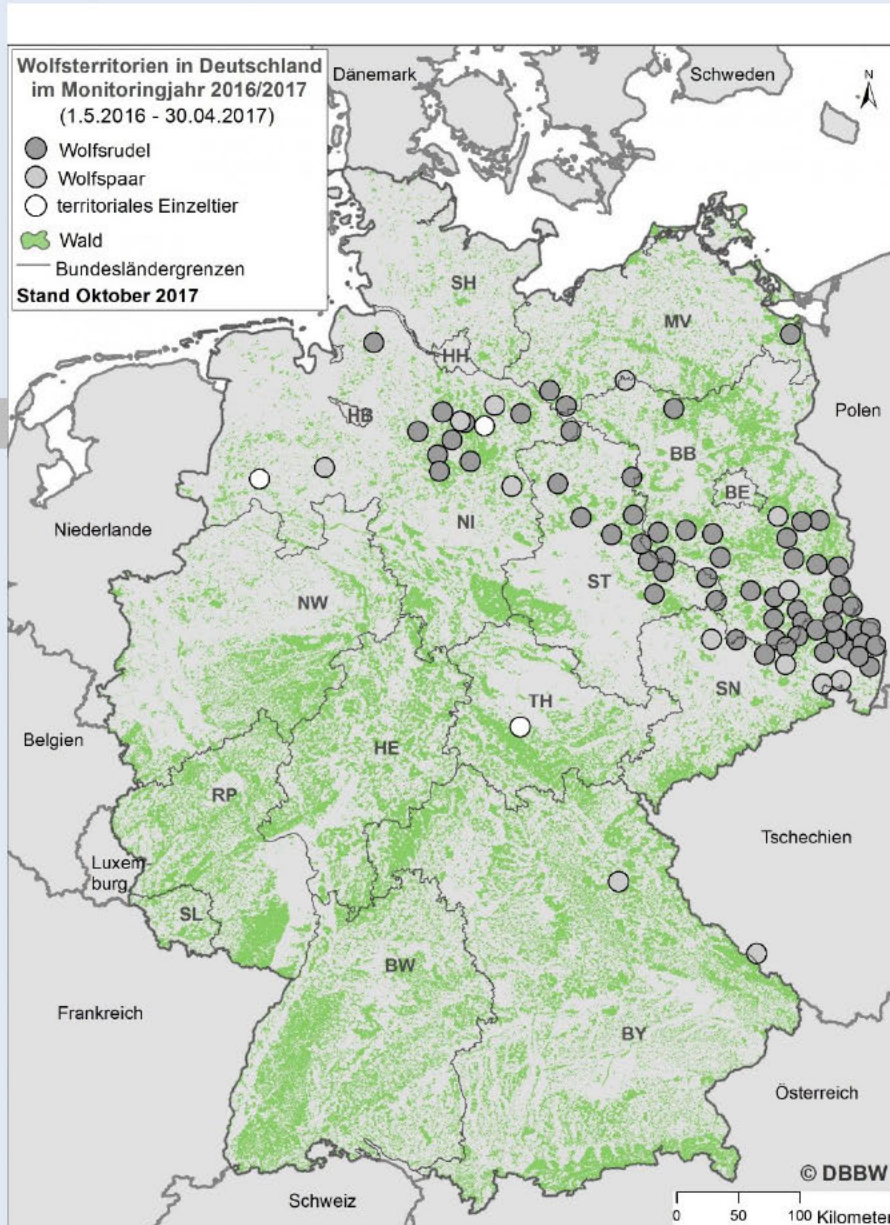

Entwicklung des Wolfsbestandes in Deutschland (bestätigte Rudel und Paare)

Wolfsverbreitung 2013/2014

Context: ontwikkelingen rond de wolf

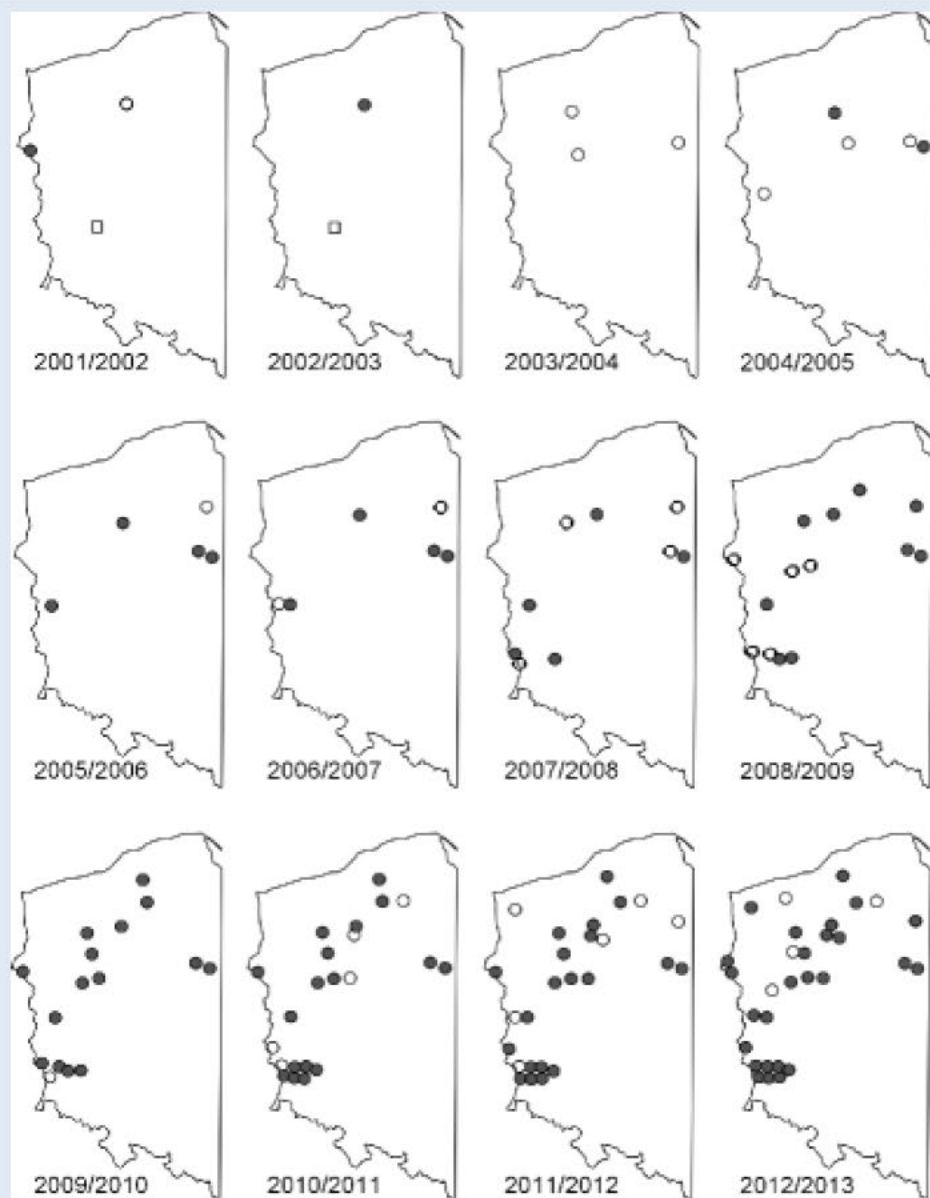

- 60 roedels
- 16 paren
- 2 solitaire

- Model:
Goede kans op
ruim 400
roedels

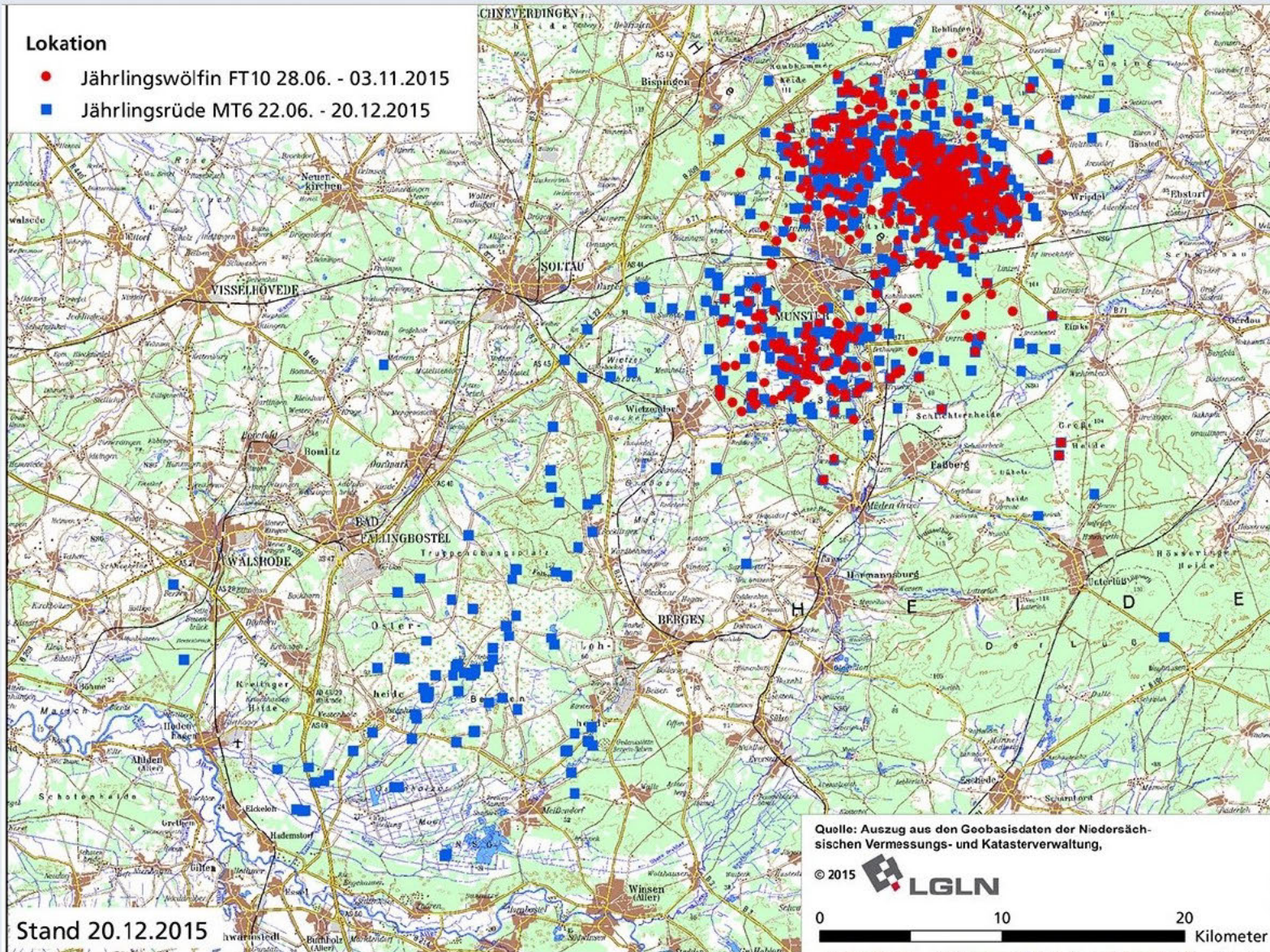
Context: ontwikkelingen rond de wolf

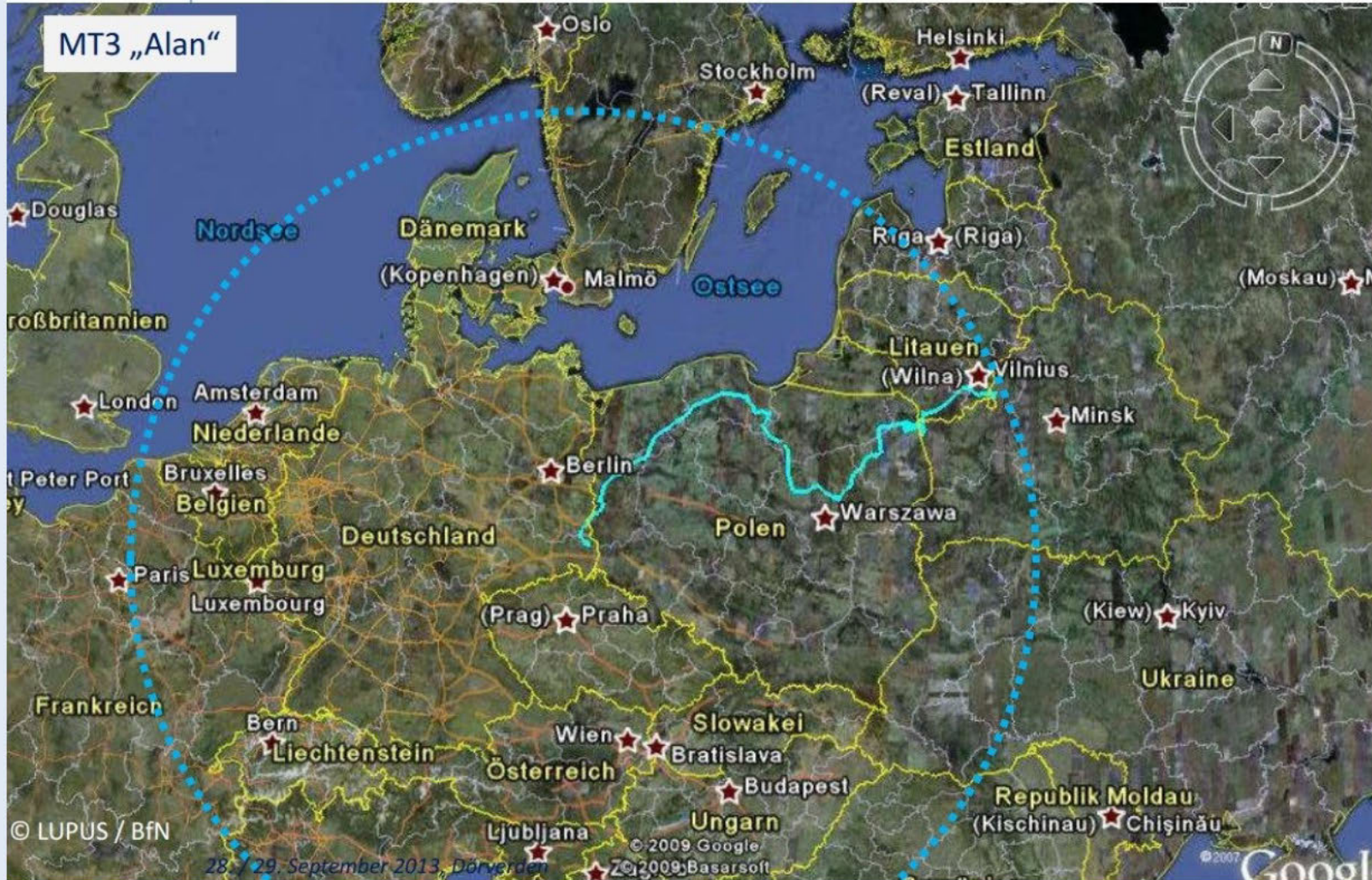
Ontwikkelingen in west-Polen

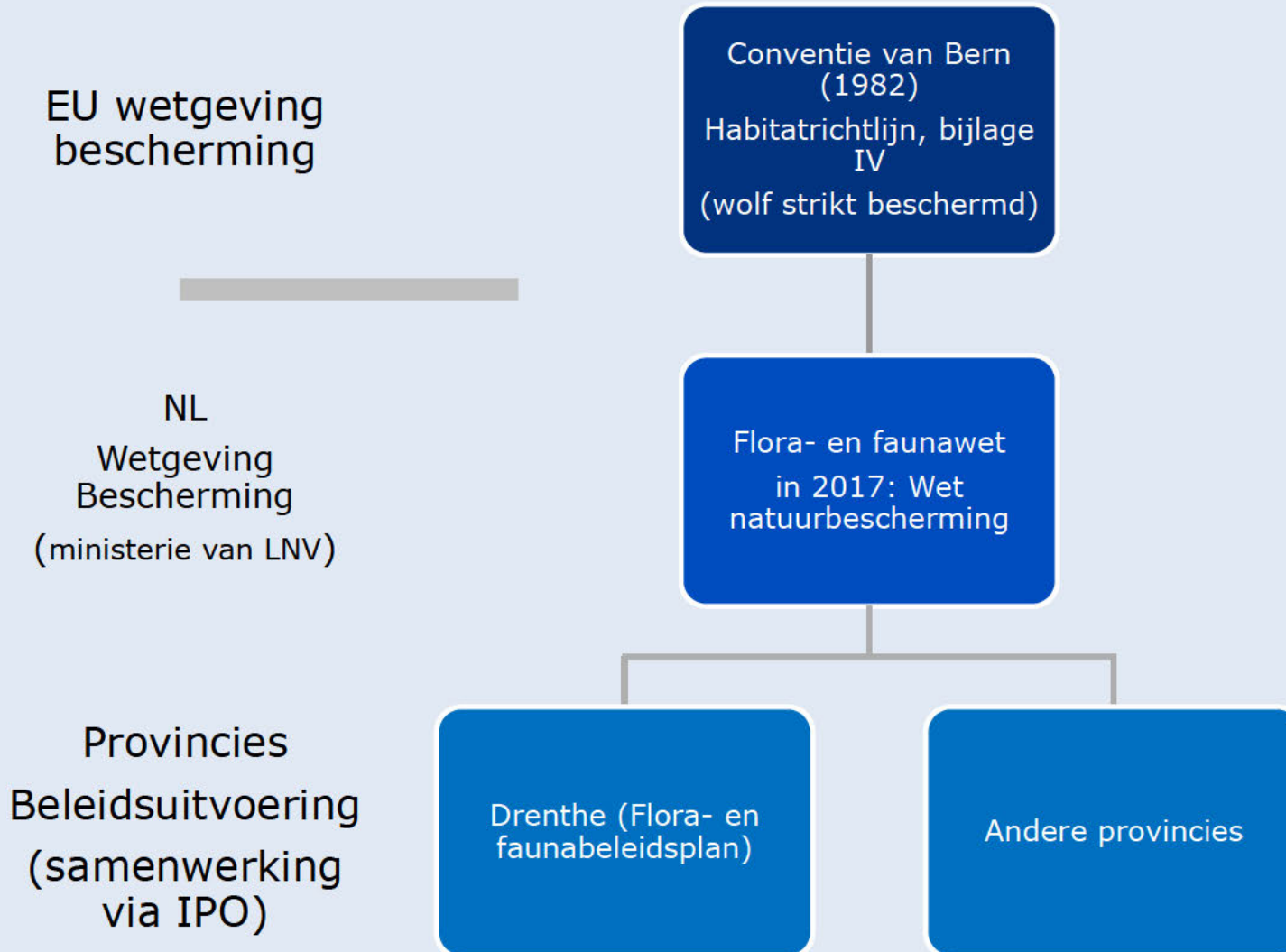
*In 2015-2016
43 roedels en
10 paren*

streight Dispersal (>1500 km, 800km streight line)

Interprovinciale afstemming (IPO)

Bestuurlijk (BACVP)

Ambtelijke voorbereiding (IPO
werkgroep Natuurwetgeving)

Gezamenlijk wolvendraaiboek

Beleidsverantwoordelijk:
Provincie

Uitvoering:
BIJ12/Faunafonds

Uitvoering: WEnR,
Wolven in Nederland

IPO werkgroep
natuurwetgeving

- subwerkgroep LUPUS (Gr,Dr,Ut,Lim,Ov,Ffonds)
- Voorbereiden/opstellen wolvendraaiboek in opdracht BACVP

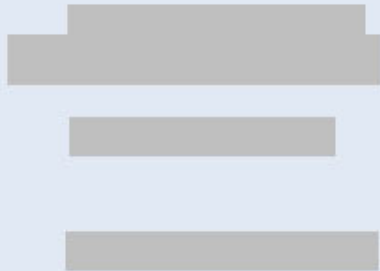
BIJ12/Faunafonds

- Taxaties en uitkering vergoedingen bij faunaschade door beschermde diersoorten
- Opdrachtgever aan WEnR en Wolven in Nederland (WIN)

WEnR (Alterra),
WIN

- WEnR: uitvoeren van secties en DNA onderzoek
- WIN: 1^e screening van meldingen en documentatie daarvan

Laboratorium voor Ecologische Genetica

Wageningen Environmental Research (Alterra)

- DNA-onderzoek voor natuurbeheer en natuurbeleid
- Gespecialiseerd in werken met restanten DNA van lage kwaliteit uit omgevings-sporen

Inteelt

Aanwezigheid

Herkomst

Kleine restjes predator-DNA isoleren

Monsters van aangevallen dier:

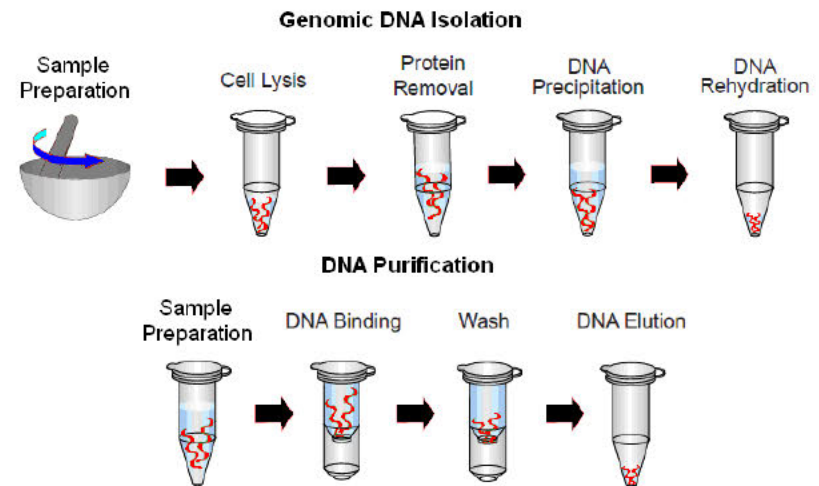
- Slijmresten op swab
- Slijmresten in wol

Monsters uit directe omgeving:

- Keutel
- Haren

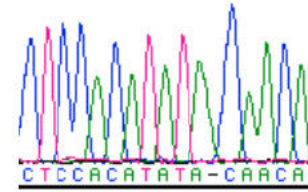
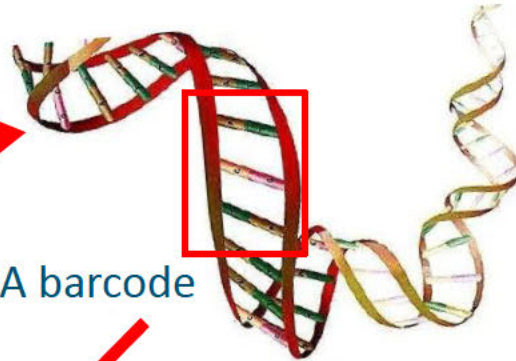
Kleine restjes DNA, die snel afbreken:

- Bemonstering binnen 24 uur
- Altijd in meervoud

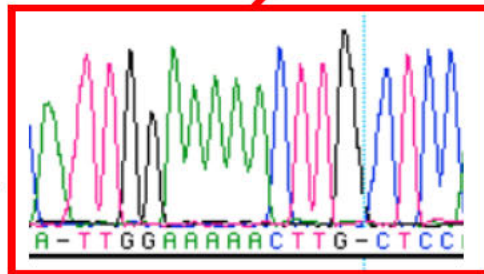
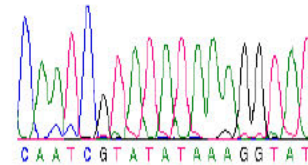
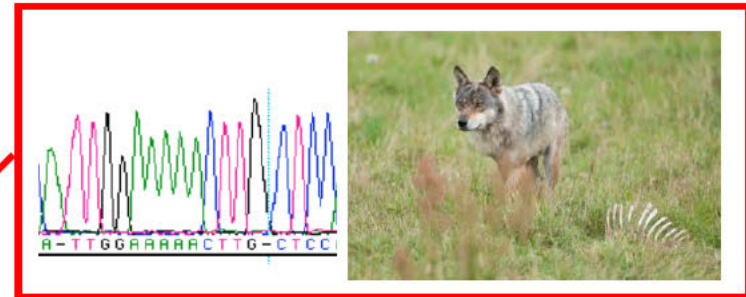
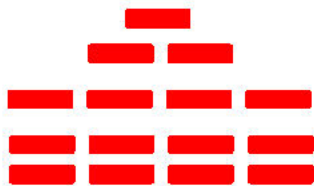

Test 1: soortsbepaling

DNA extract

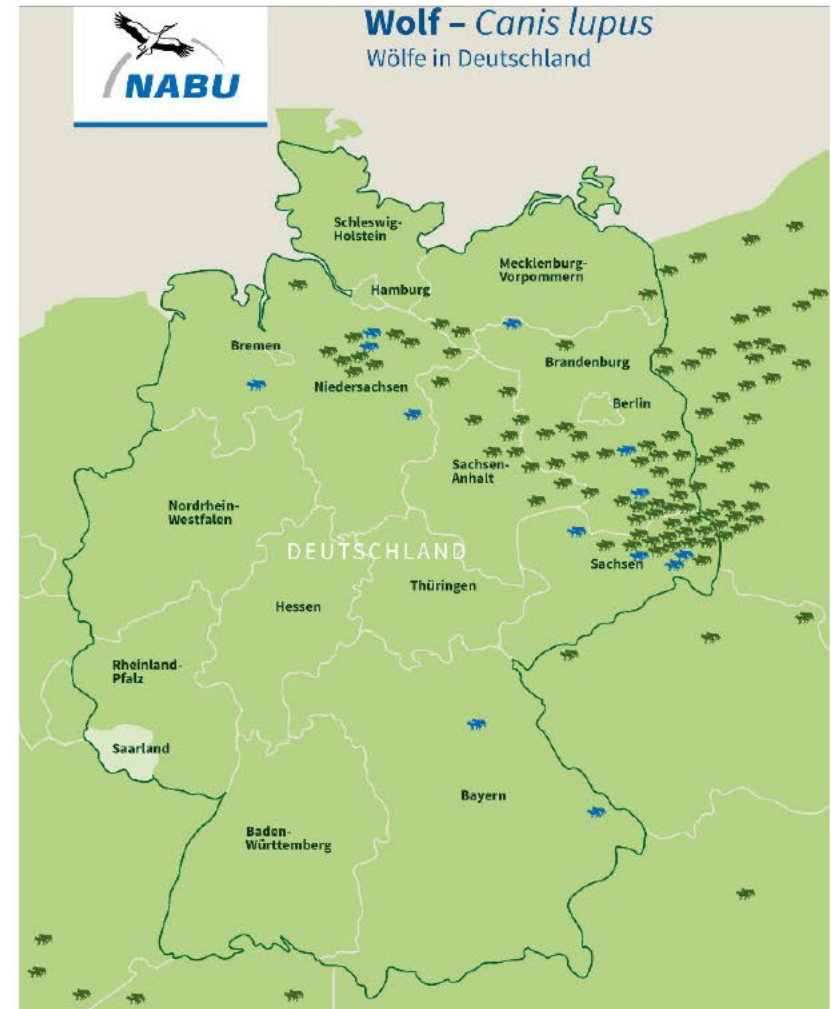

Vermenigvuldiging
(PCR)

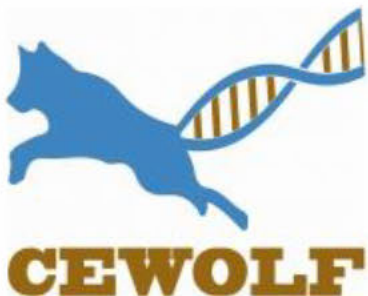
Test 2: individuele herkenning

- Individueel genetisch profiel vastgesteld = uniek per dier
- Opgebouwd uit variatie op 15 plekken in DNA (microsatellieten)
- Bruikbaar voor bepalen van:
 - Individuele herkenning
 - Ouderschapsbepaling (incl evt detectie hybriden)
 - Populatie van herkomst
- Geeft inzicht in:
 - hoeveel wolven in NL?
 - telkens nieuwe of langer dezelfde?
 - Sommige individuen meer schade?
 - van hoe ver komen ze?
 - routes en snelheid binnen NL?

Internationale samenwerking

- Uitwisselen van profielen
- Afstemming methodes

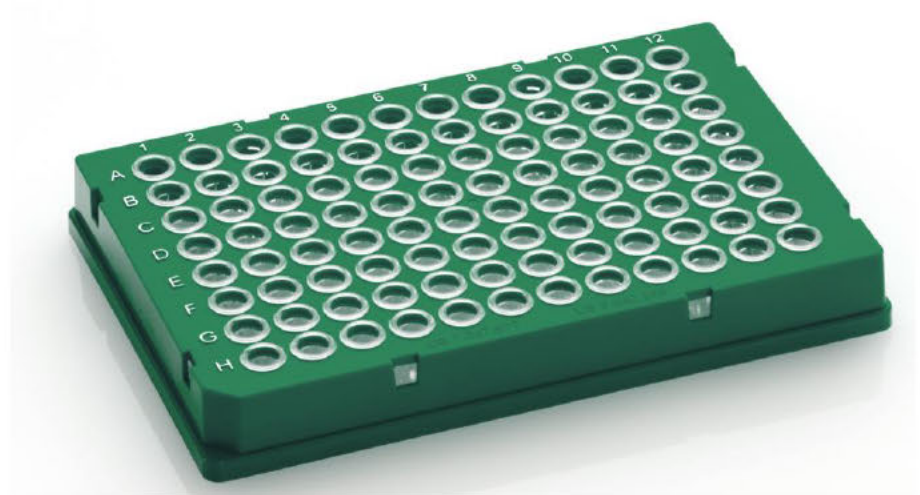

Analyse in runs met vaste duur en kosten

DNA extractie: 24 monsters tegelijk

Soortsbepaling: 48 monsters tegelijk

Individu bepaling: 30 monsters tegelijk

case nr	DNA extraction year	monitoring year	rate and time
	2015	2014/2015	7-3-2015
1	2015	2014/2015	7-3-2015
2	2015	2014/2015	7-3-2015
3	2015	2014/2015	7-3-2015
4	2015	2014/2015	7-3-2015
5	2015	2014/2015	7-3-2015
6	2015	2014/2015	7-3-2015
	2015	2014/2015	7-3-2015
7	2015	2014/2015	8-3-2015
8	2015	2014/2015	8-3-2015
9	2015	2014/2015	8-3-2015
10	2015	2014/2015	8-3-2015
11	2015	2014/2015	9-3-2015
12	2015	2014/2015	9-3-2015
13	2015	2014/2015	9-3-2015
14	2015	2014/2015	9-3-2015
	2017	2016/2017	3-3-2017
	2017	2017/2018	20-12-2017
	2018	2017/2018	14-3-2018
	2018	2017/2018	18-3-2018
	2018	2017/2018	25-3-2018
	2018	2017/2018	26-3-2018
	2018	2017/2018	28-3-2018
	2018	2017/2018	29-3-2018
	2018	2017/2018	30-3-2018
	2018	2017/2018	31-3-2018
	2018	2017/2018	31-3-2018
	2018	2017/2018	31-3-2018
	2018	2017/2018	7-4-2018
	2018	2017/2018	18-4-2018
	2018	2018/2019	4-5-2018
	2018	2017/2018	21-5-2018
	2018	2017/2018	25-5-2018
	2018	2017/2018	25-5-2018
	2018	2018/2019	25-5-2018
	2018	2018/2019	29-5-2018
	2018	2017/2018	31-5-2018
	2018	2018/2019	3-10-2018
	2018	2018/2019	5-10-2018
	2018	2018/2019	7-10-2018
	2018	2018/2019	17-10-2018
	2018	2018/2019	18-10-2018
	2019	2018/2019	24-3-2019
	2019	2018/2019	25-3-2019
	2019	2018/2019	25-3-2019
	2019	2018/2019	25-3-2019
	2019	2018/2019	29-3-2019
	2019	2018/2019	1-4-2019

levend exem
mest/keutels
mest/keutels

type of sight

1 (dutch grid Y (dutch grid Latitude

Longitude

swabs from bite mark on sheep

10.2d en 10.2g

photo

photo

photo

video

photo

photo

swabs from bite mark on sheep

photo

photo

photo

photo

photo/video

photo

photo

photo

GEN (carcass)

telemetry

photo

swabs from bite mark on sheep

swabs from bite mark on sheep

swabs from bite mark on sheep

swabs from bite mark on sheep

swabs from bite mark on sheep

swabs from bite mark on sheep

swabs from bite mark on sheep

swabs from bite mark on sheep

swabs from bite mark on sheep

photo

video

video

footprints

Dna Scat

DNA scat

swabs from bite mark on sheep

swabs from bite mark on sheep

DNA scat

swabs from bite mark on sheep

footprints

swabs from bite mark on sheep

swabs from bite mark on sheep

swabs from bite mark on sheep

telemetry

telemetry

telemetry

telemetry

swabs from bite mark on sheep

swabs from bite mark on sheep

exact aantal	1,00	1,00	1 aantal
exact aantal	1,00	1,00	1 aantal
exact aantal	1,00	1,00	1 aantal

nearest town	SCALP	Sex	Wolf nr Germany
Nieuw Amsterdam	C1	male	GW368m
Erm	C1	male	GW368m
Zweeloo	C1	male	GW368m
Zweeloo	C1	male	GW368m
Wezeperbrug	C1	male	GW368m
Wezeperbrug	C1	male	GW368m
Wezeperbrug	C1	male	GW368m
Wezeperbrug	C1	male	GW368m
Ekehaar	C1	male	GW368m
Ekehaar	C1	male	GW368m
Loon	C1	male	GW368m
Gasteren	C1	male	GW368m
Schuilingsoord	C3	male	GW368m
Schuilingsoord	C1	male	GW368m
Schuilingsoord	C1	male	GW368m
Zuidlaarderveen	C1	male	GW368m
Veeningen, A28	C1	male	GW657m
De Wijk		female	
Barger-Compascuum			
Benneveld		female	GW954f
Oosterhesselen		female	GW954f
Zuidwolde		male	GW953m
Drogeropslagen		male	GW953m
Alteveer		male	GW953m
Kerkenveld			
Alteveer		male	GW953m
Zwinderen		male	GW953m
Zuidwolde		male	GW953m
Elp			
Oranjekanaal			
Hooghalen			
Bankenbos			
bosw. Grollo			GW998f
bosw. Grollo			GW998f
Ekehaar		female	GW998f
Hollandscheveld		female	GW998f
bosw. Grollo		female	GW998f
Orvelte		female	GWxxx
Wezuperveld			
Dalerpeel		female	GWxxx
Hollandscheveld		female	GWxxx
Oosterhesselen		female	GWxxx
Sleenerzand		female	GW849f
Papenvoort		female	GW849f
Papenvoort		female	GW849f
Papenvoort		female	GW849f
Hooghalen		female	GW849f
Elim			

10.2d	
en	
10.2g	

emarks

sightings (incl photo & video) from this animal trafficking through NI and Germany

photo by [redacted] /10.2d en 10.2g

photo by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/>

photo by [redacted] /10.2d en 10.2g

video by [redacted] (time = late afternoon) / <https://www.youtube.com/watch?v=y94MC5YETY8>

photo by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/>

photo by [redacted] and [redacted]; same field as DNA bite swabs /

multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More

photo by [redacted] /10.2d en 10.2g

photo by [redacted] 10.2d en 10.2g

photo by [redacted] /10.2d en 10.2g

photo by [redacted] /10.2d en 10.2g

photo/video by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/> and

<http://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/92884/Wolf-loopt-van-Drenthe-naar-Groningen-video> (estimated time between

photo by [redacted] 10.2d en 10.2g

photo by [redacted] / <http://nos.nl/artikel/2023655-wolf-in-groningen-wordt-mogelijk-verdoofd.html>

photo by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/>

verkeersslachtoffer uit roedel Cuxhaven

zenderwolf Naya

foto en video locatie bij benadering (vanaf brug zwartenbergerweg gezien). [redacted]

Schneverdingen (Niedersaksen)

Schneverdingen (Niedersaksen)

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

op wildcamera

video sociale media

op wildcamera SBB

Babben (Brandenburg)

Babben (Brandenburg)

Babben (Brandenburg)

Babben (Brandenburg)

Babben (Brandenburg)

gezenderde wolf "Janka", afkomstig uit Ueckermünde roedel (Mecklenburg-Vorpommern)

gezenderde wolf "Janka", afkomstig uit Ueckermünde roedel (Mecklenburg-Vorpommern)

gezenderde wolf "Janka", afkomstig uit Ueckermünde roedel (Mecklenburg-Vorpommern)

gezenderde wolf "Janka", afkomstig uit Ueckermünde roedel (Mecklenburg-Vorpommern)

gezenderde wolf "Janka", afkomstig uit Ueckermünde roedel (Mecklenburg-Vorpommern)

onbekend

onvervaard
onvervaard
onvervaard

GW953m
GW953m
GW953m

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie
onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie
onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

25-3-2018 0:00
14-6-2018 0:00
23-9-2018 0:00

26-3-2018 0:00 ONWAAR
15-6-2018 0:00 ONWAAR
24-9-2018 0:00 ONWAAR

ONWAAR Losse waa gezien
ONWAAR Losse waa gezien
ONWAAR Losse waa gezien

Zoogdiervē betrouwba Zoogdieren, Overige z Beschermi
Zoogdiervē betrouwba Zoogdieren, Overige z Beschermi
Zoogdiervē betrouwba Zoogdieren, Overige z Beschermi

Flora- en faunawet tal	935532 POLYGON c	10.2d en 10.2g
Flora- en faunawet tal	935532 POLYGON c	10.2d en 10.2g
Flora- en faunawet tal	935532 POL	10.2d en 10.2g

10.2d en
10.2g

date and time type of sight**X (dutch grid)****Y (dutch grid)**

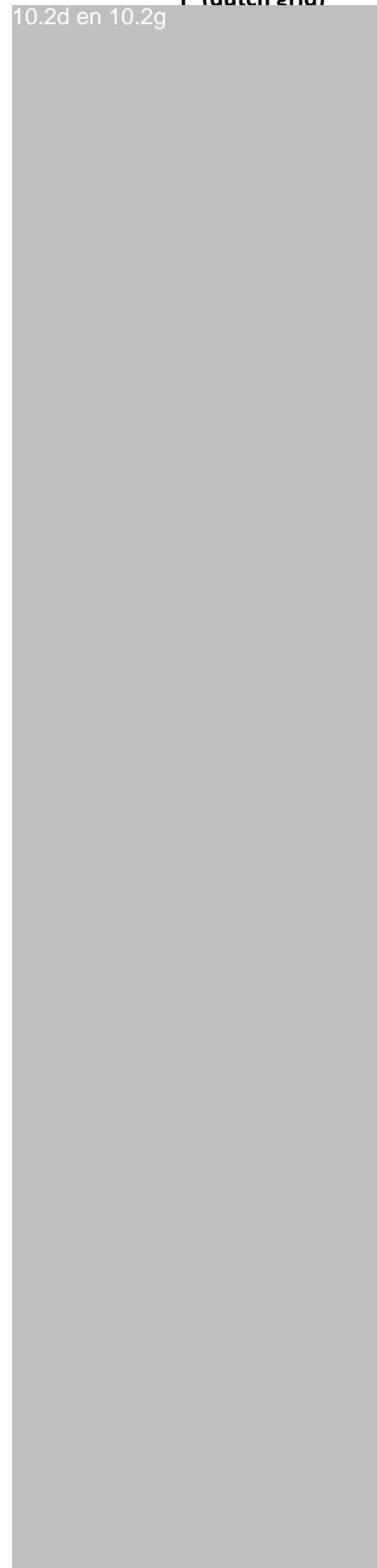
7-3-2015 swabs from bite mark on sheep
7-3-2015 photo
7-3-2015 photo
7-3-2015 photo
7-3-2015 video
7-3-2015 photo
7-3-2015 photo
7-3-2015 swabs from bite mark on sheep
8-3-2015 photo
8-3-2015 photo
8-3-2015 photo
8-3-2015 photo
9-3-2015 photo/video
9-3-2015 photo
9-3-2015 photo
9-3-2015 photo

3-3-2017 GEN (carcass)
20-12-2017 telemetry

14-3-2018 photo
18-3-2018 swabs from bite mark on sheep
25-3-2018 swabs from bite mark on sheep
26-3-2018 swabs from bite mark on sheep
28-3-2018 swabs from bite mark on sheep
29-3-2018 swabs from bite mark on sheep
30-3-2018 swabs from bite mark on sheep
31-3-2018 swabs from bite mark on sheep
31-3-2018 swabs from bite mark on sheep
31-3-2018 swabs from bite mark on sheep
7-4-2018 photo
18-4-2018 video
4-5-2018 video
21-5-2018 footprints
25-5-2018 Dna Scat
25-5-2018 DNA scat
25-5-2018 swabs from bite mark on sheep
29-5-2018 swabs from bite mark on sheep
31-5-2018 DNA scat
3-10-2018 swabs from bite mark on sheep
5-10-2018 footprints
7-10-2018 swabs from bite mark on sheep
17-10-2018 swabs from bite mark on sheep
18-10-2018 swabs from bite mark on sheep

24-3-2019 telemetry
25-3-2019 telemetry
25-3-2019 telemetry
25-3-2019 telemetry
29-3-2019 swabs from bite mark on sheep
1-4-2019 swabs from bite mark on sheep

10.2d en 10.2g

Latitude	Longitude	nearest town
10.2d en 10.2g		Nieuw Amsterdam
		Erm
		Zweeloo
		Zweeloo
		Wezeperbrug
		Wezeperbrug
		Wezeperbrug
		Wezeperbrug
		Ekehaar
		Ekehaar
		Loon
		Gasteren
		Schuilingsoord
		Schuilingsoord
		Schuilingsoord
		Zuidlaarderveen
		Veeningen, A28
		De Wijk
		Barger-Compascuum
		Benneveld
		Oosterhesselen
		Zuidwolde
		Drogteropslagen
		Alteveer
		Kerkenveld
		Alteveer
		Zwinderen
		Zuidwolde
		Elp
		Oranjekanaal
		Hooghalen
		Bankenbos
		bosw. Grollo
		bosw. Grollo
		Ekehaar
		Hollandscheveld
		bosw. Grollo
		Orvelte
		Wezuperveld
		Dalerpeel
		Hollandscheveld
		Oosterhesselen
		Sleenerzand
		Papenvoort
		Papenvoort
		Papenvoort
		Hooghalen
		Elim

Informatiebijeenkomst Wolf

Provincie Drenthe

16 januari 2019

Programma

- Opening en aanleiding
- De terugkeer van de wolf
- Het nieuwe draaiboek
- Uitgangspunten

Aanleiding

Wolvenplan voor zwervende wolven vastgesteld in 2016

Inmiddels vaker zwervende wolven in Nederland

Interprovinciaal opdracht om draaiboek uit te breiden

Overleg met stakeholders over concept

Concept nu op agenda bij IPO-bestuur

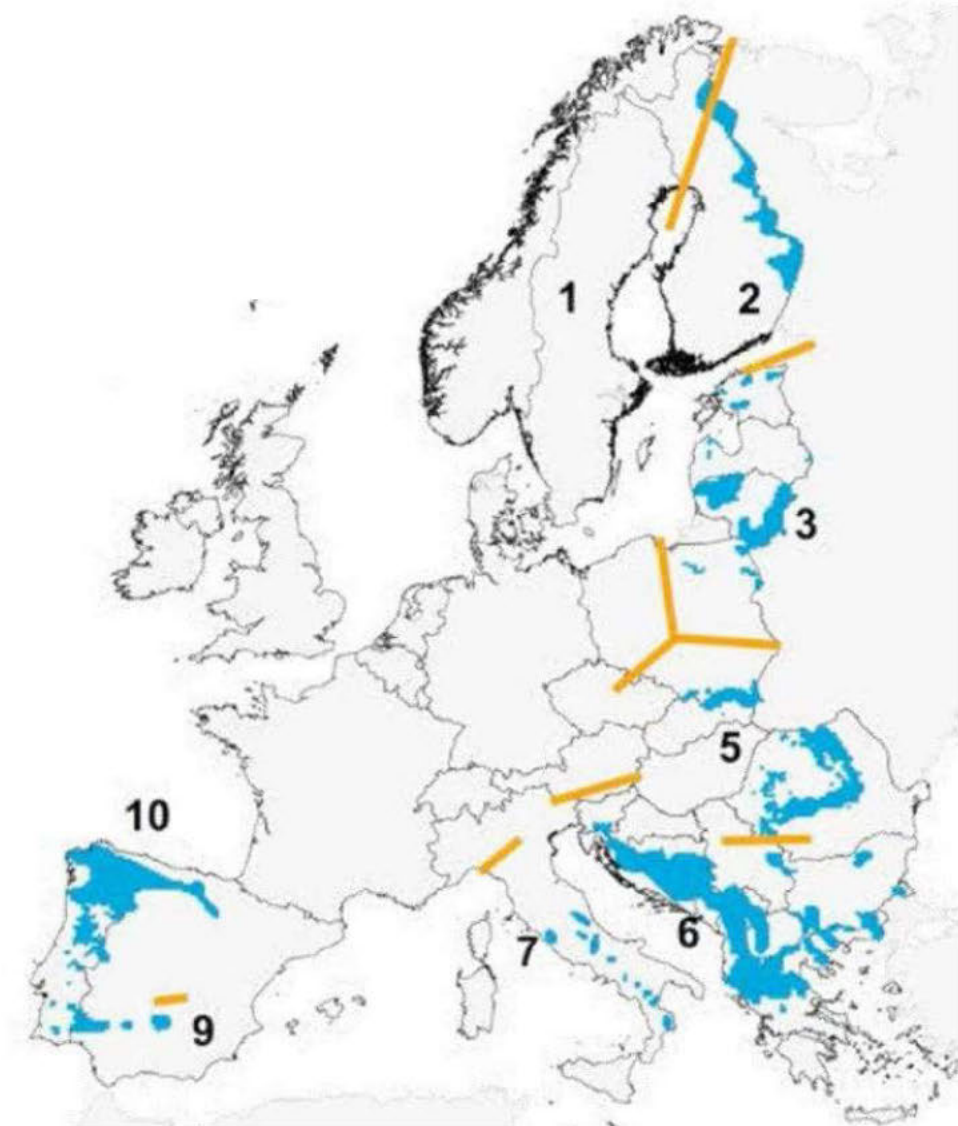
Informatie bijeenkomst Wolf

De wolf in Europa

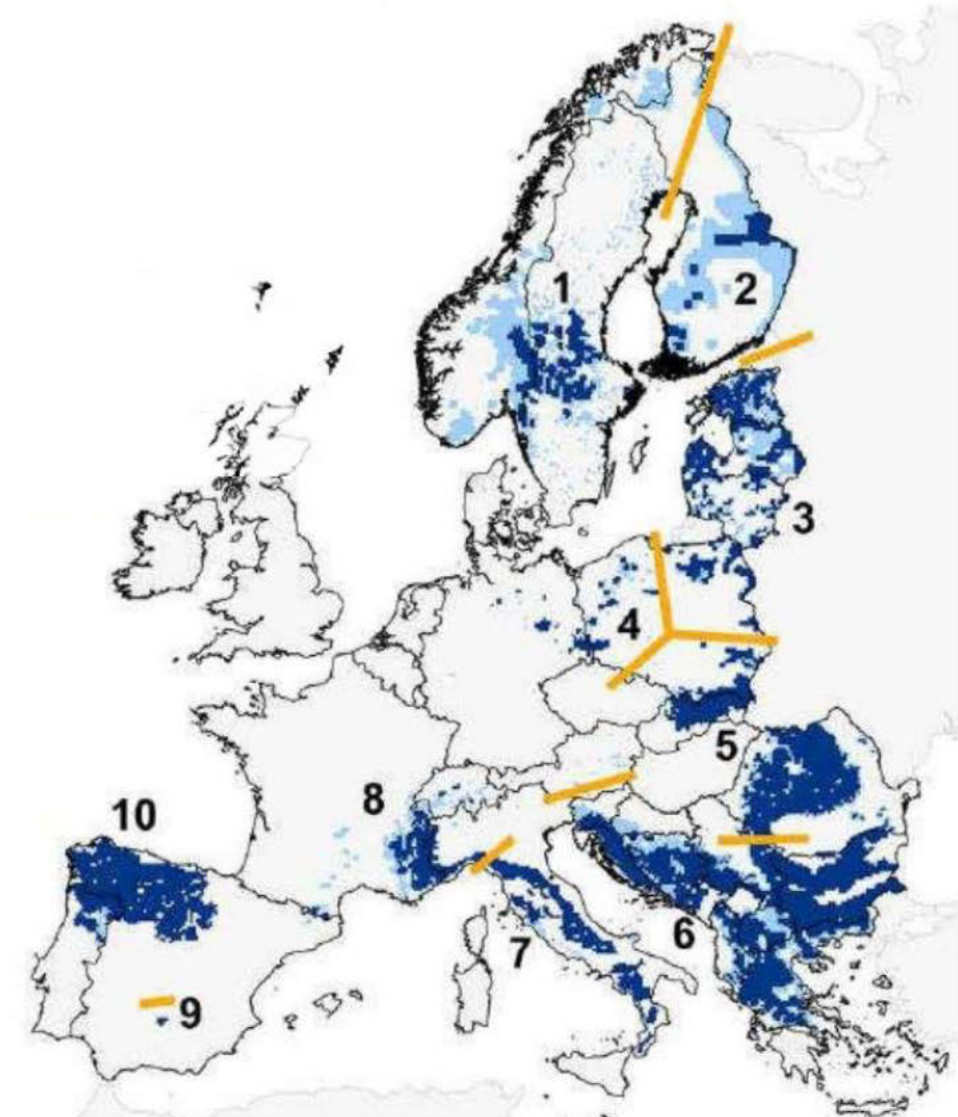
De wolf in Europa

- Verspreiding van de wolf (1950 – 1970)
- Verdrag van Bern en Habitatrictlijn

De wolf in Europa

- Verspreiding van de wolf
- Laagland populatie status

De wolf in Europa

2000

2014

2018

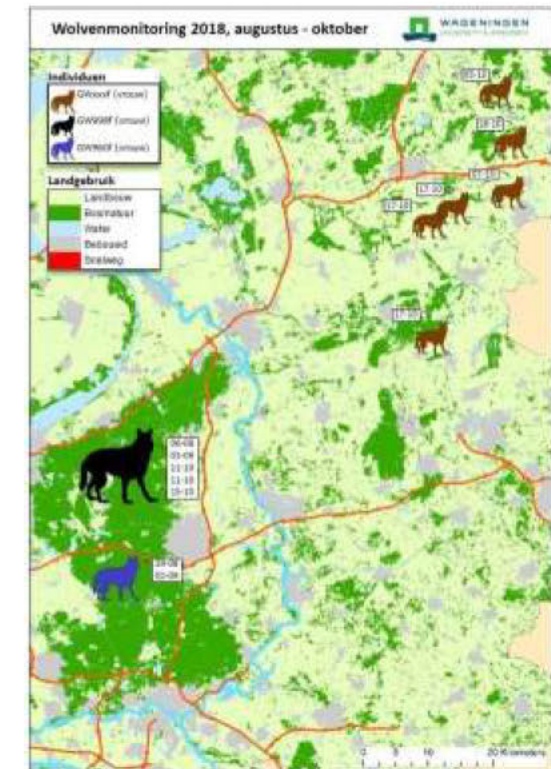
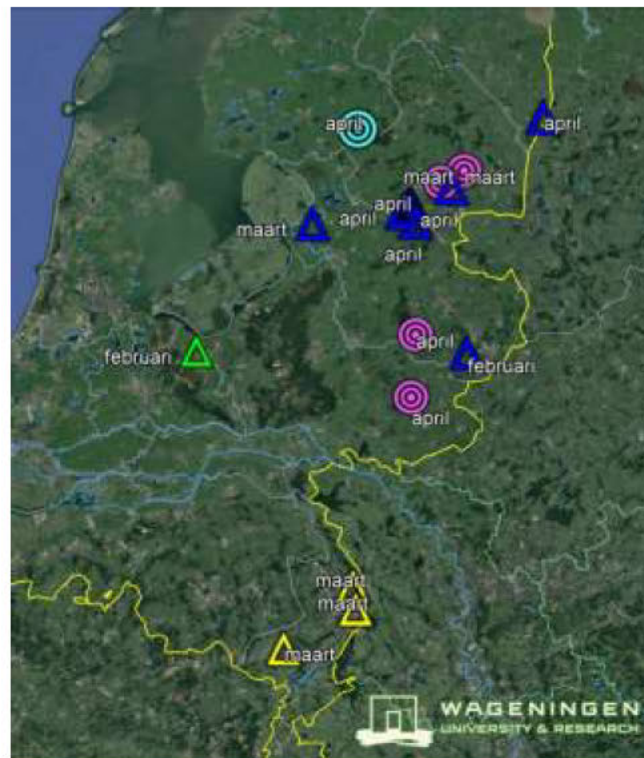
De wolf in Nederland

- Eerste wolf maart 2015
- Vier dagen in Noord-Nederland
- Aangereden in Munster

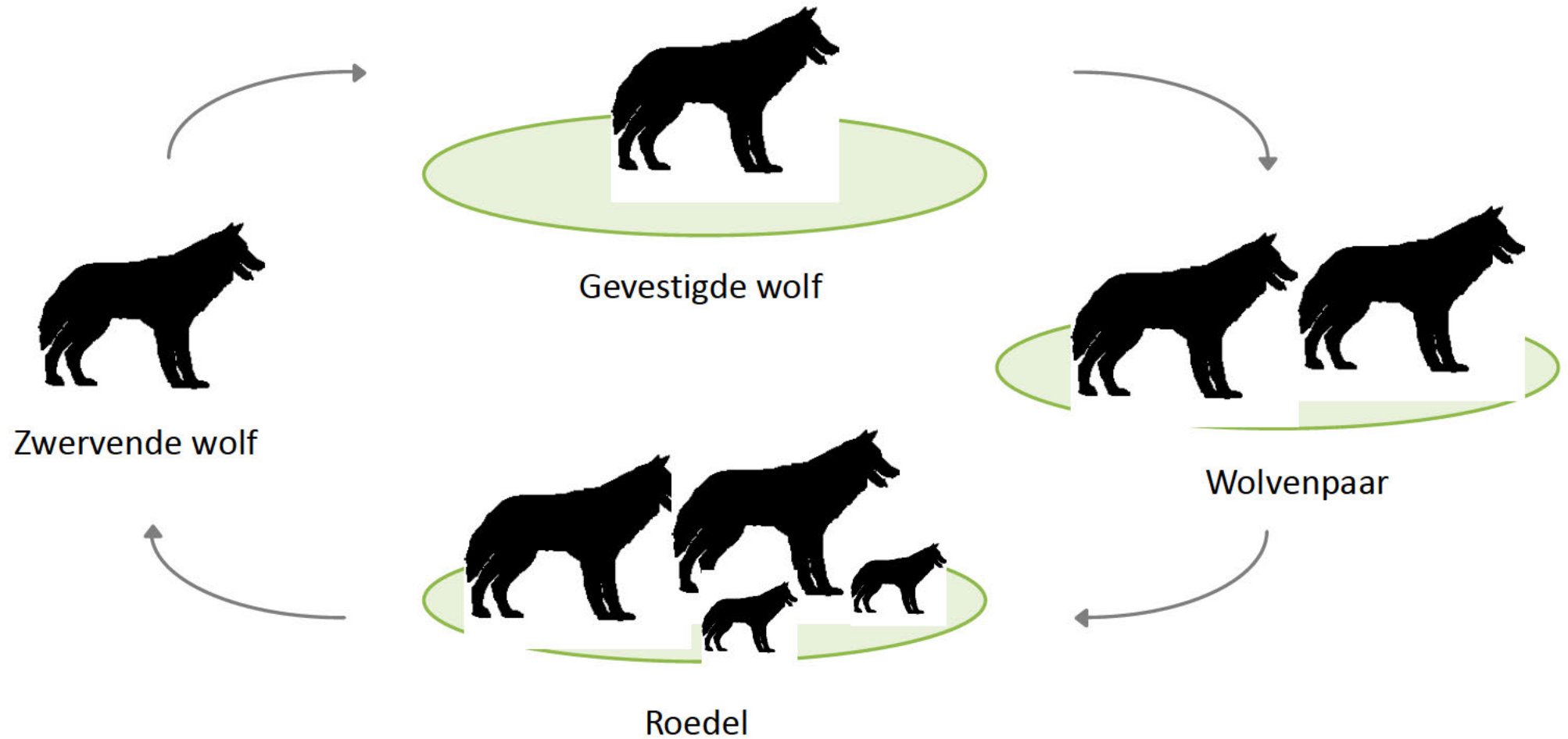

De wolf in Nederland

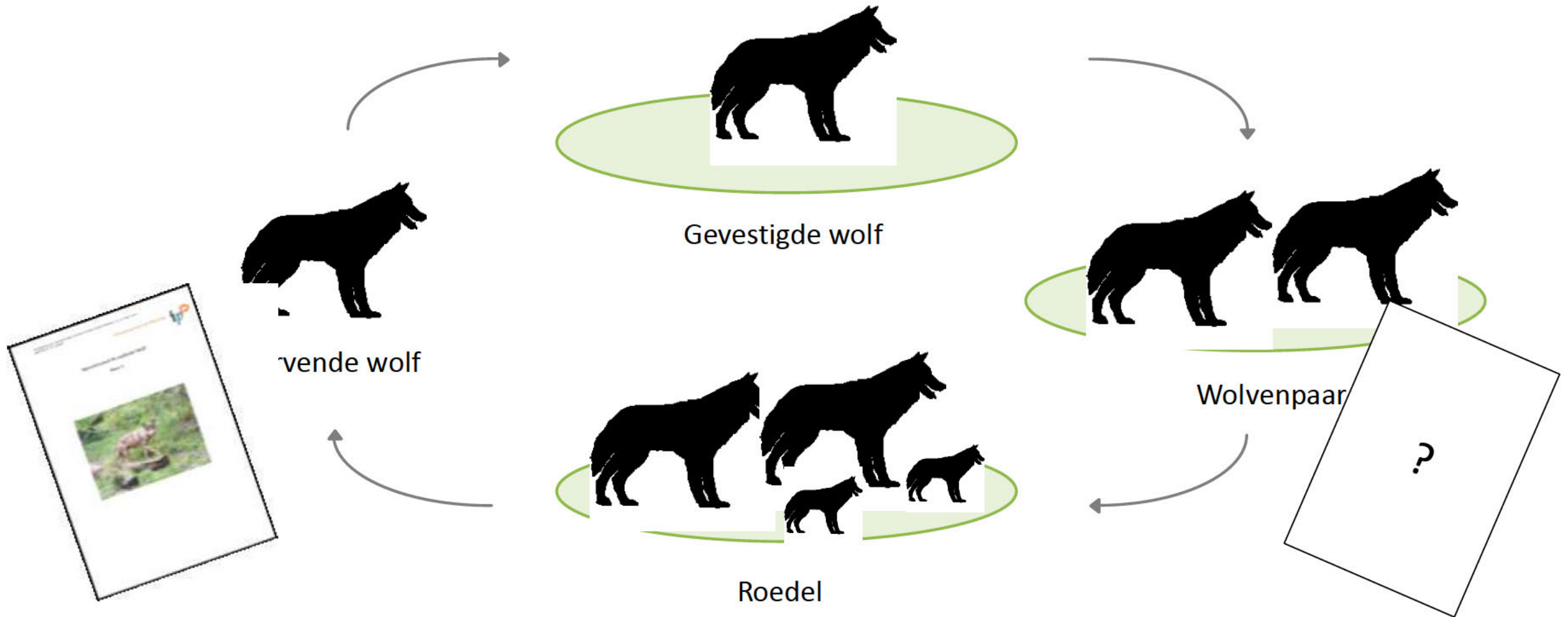
- In 2018 trokken 10 verschillende individuen door Nederland

Levensfases wolven

Levensfases wolven

Rondtrekkende wolven

- In principe; dierhouders wettelijk zelf verantwoordelijk voor bescherming van hun vee
- Máár; schade niet te voorzien
- Dus; Tegemoetkoming bij schade indien een dier met zekerheid of zeer waarschijnlijk door een wolf is gedood

Gelijk voor hobby en beroeps dierhouders

Met veldsporen, sectie en genetisch materiaal

Gevestigde wolven

- **Tegemoetkoming bij schade indien een dier met zekerheid of zeer waarschijnlijk door een wolf is gedood**
Gelijk voor hobby en beroeps
Met veldsporen, sectie en genetisch materiaal
- **Mogelijkheid voor provincies om preventieve maatregelen te vergoeden in het territorium van de gevestigde wolf/wolven**
- **In ieder geval tot 2022, dan evaluatie.**

Overdracht aanspreekpunt wolven

- Nu schademelding bij meldpunt wolven
- Dan binnen 24 uur expert van Bij1 2 terplekke
- Onderzoekt de situatie en neemt DNA af
- Analyse door WUR
- Bij zekerheid/waarschijnlijkheid wolf taxatie en tegemoetkoming door Bij1 2
- Met schademeldingen naar Bij1 2 alles bij één instantie

Gevaarlijke situaties

- **Wolf is beschermde diersoort**
- **Mogelijkheden tot ingrijpen bij ontoelaatbaar gedrag**

Informatie bijeenkomst Wolf

Uitgangspunt provincie Drenthe

- **Instemmen met voorgestelde schadebeleid**
- **Zien kansen in de mogelijkheid tot gebiedsproces**
 - Dit moet kunnen vóór officiële vestiging
 - Ook dit met gelijke behandeling beroeps- en hobbyhouders
- **Mogelijkheden tot ingrijpen bij ontoelaatbaar gedrag uitwerken**

faunabeheereenheid

GELDERLAND

Wolf

Visit Germany 25-4-2019

25 april 2019

Wolf

Dutch government responsible for the law

Province Gelderland responsible for local policy

Faunabeheereenheid responsible for the work out of te local policy

Wolfs in the Netherlands

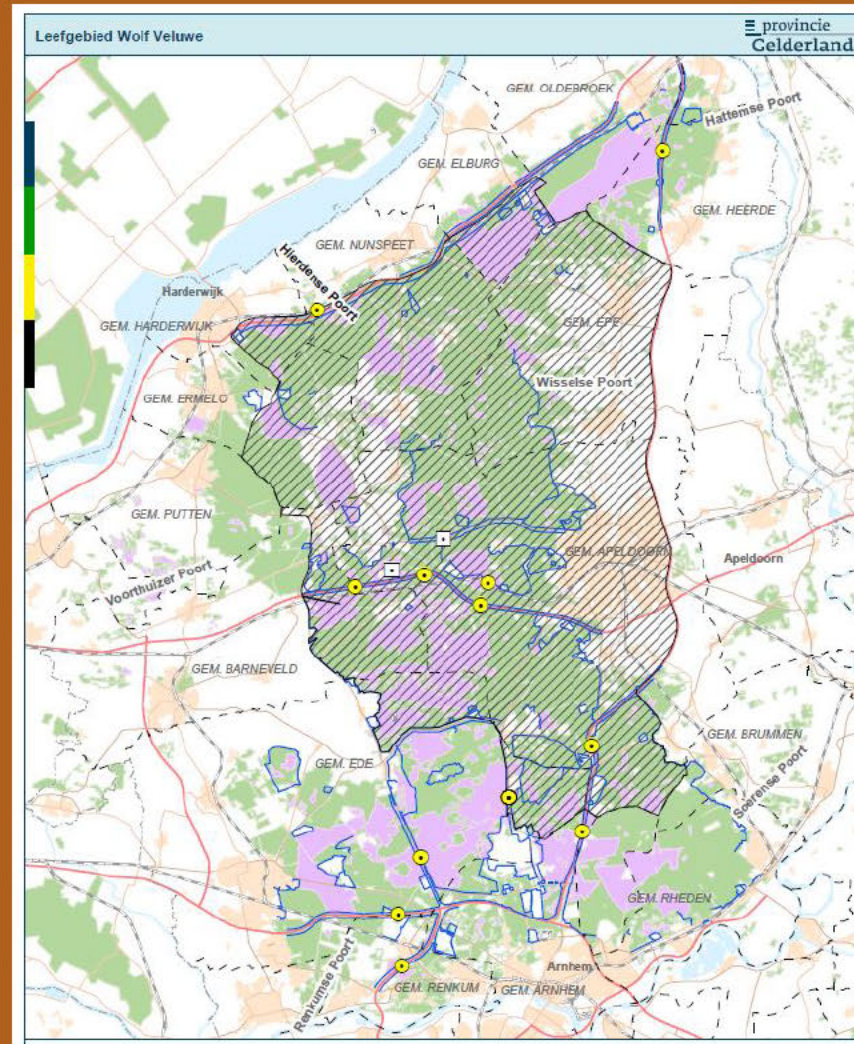
25 april 2019

- Now two female wolfs has been settled
- One male wolf has joint de femail in the north
- Mayby there will come cubbs
- Livespace 80.000 ha in two areas of ca 45.000 and 35.000 ha
- Females can meet each other bij faunapassages

By Gelderland designated livespace for the two female wolfs

25 april 2019

25 april 2019

Finance

Up to 50% of the costs of protection prerequisite is that farmers work together

Measures

- **Fences**
- **Dogs**
- **100% compensation of killed animales**

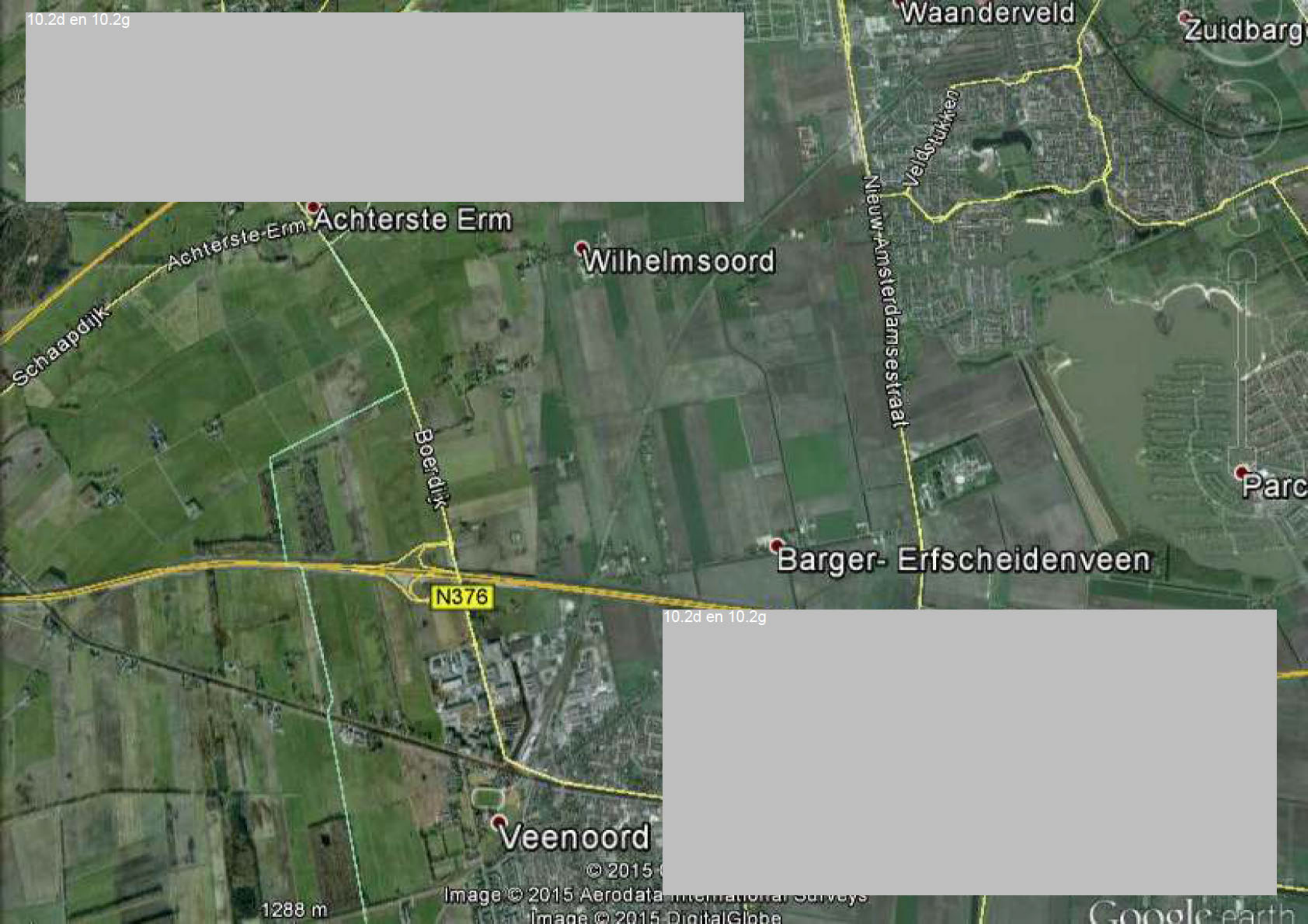

Amount of animals of prey early spring population

25 april 2019

Prey	North	South
Roe deer	2.000	2.500
Red deer	1000	1250
Fellow deer	200	350
Wild boar	800	700
Mouflon	0	250

10.2d en 10.2g

Waanderveld

Zuidbarg

Achterste-Erm

Wilhelmsoord

Nieuw-Amsterdamsstraat

Veldstukken

Parc

Barger-Erfcheidenveen

Boerdijk

N376

10.2d en 10.2g

Veenoord

1288 m

Image © 2015 Aerodata International Surveys

Image © 2015 DigitalGlobe

Google earth

Agenadpunt 7c Monitoring en rapportage

Onderstaande tekst is bedoeld als eerste aanzet voor een discussie. Als we besloten hebben hoew e verder gaan, dan kan de informatie uit hoofdsuk 4 en tabel 4.3.3 overgezet worden in ons plan. Ik vind het belangrijk om vast te leggen hoe we:

Bepalen wanneer een wolf een territoriale wolf is

Bepalen met welke frequentie gemonitord gaat worden. WiN stelt voor wekelijks, maar de vraag is dan of je dat wel wilt. Is eens per drie jaren gedurende een heel jaar maandelijks niet voldoende ? Moeten we daarover advies vragen ?

Bepalen wat de diepgang is. Als we de frequentie bepalen, is het dan noodzakelijk om in een territorium gedurende de hele onderzoeksperiode alle keutels op DNA te laten onderzoeken ? Of stellen we daar een maximum aan ? Misschien ook hier over advies vargen ? Mijns inziens is de vraag bepalend voor de intenstiteit.

Monitoring en rapportage

Tijdens de fase van zwervende wolven is het registreren van zekere waarnemingen voldoende om aan de rapportatgeverplichting te voldoen. Om redenen van schadebeperking kan het zinvol zijn om in bepaalde situatie en gevallen aanvullend onderzoek uit te voeren. Zulke onderzoeken kunnen per geval verschillen.

Indien er een territoriale wolf geconstateerd wordt, dan is er vanaf dat moment intensievere monitoring noodzakelijk. Voor de opzet van een monitoringsprogramma zijn de ervaringen met zo'n programma in het Pools-Duitse verspreidingsgebied van de wolf (Rheinhardt et al., 2015) als uitgangspunt genomen.

Dit monitoringsprogramma start als er een territoriale wolf is geconstateerd. Om praktische redenen wordt er uitgegaan van een territoriale wolf als het aannemelijk is dat een wolf gedurende zes maanden in een gebied aanwezig is (10x10 km).

Bij de monitoring wordt er onderscheid gemaakt tussen de volgende situaties:

1 enkele territoriale wolf

2 wolvenpaar

3 roedel van meer dan twee dieren

4 roedel met jongen

Aanwezigheid van wolven wordt alleen geregisteerd op basis van C1- en C2-waarnemingen. De monitoring bestaat uit het gericht zoeken in een territorium naar sporen in de vorm van keutels en afdrukken en prooiresten. In situaties waar dat mogelijk is kunnen ook cameravallen ingezet worden. In wolventerritoria vindt dit gericht zoeken eens per drie jaren plaats. De methode van waarnemen volgt de standaard die voorgesteld wordt door Rheinhardt et al. (2015).

Uitvoering gebeurt door deskundige vrijwilligers van de Zoogdiervereniging, en de data worden vastgelegd in de NDFF. De data worden gestandaardiseerd verwerkt op de wijze die ook in Duitsland gebruikelijk is (tabel 4.3.3 van Rheinhardt et al., 2015).

Literatuur

Rheinhardt, I., G. Kluth, S. Nowak & R. W. Mysłajek, 2015. Standards for the monitoring of the Central European

f

gweg

508 m

© 2015 Google
Image © 2015 Aerodata International Surveys
© 2009 GeoBasis-DE/BKG

Google earth

Deze zomer twee 'nieuwe' wolven actief, maar andere dan die van dit voorjaar. 25aug18 WENR

Bij de driemaandelijkse monitoring die Wageningen Environmental Research (WENR) uitvoert in opdracht van BJJ12 en de provinciale overheden zijn twee onbekende wolven gesignaleerd. Dit brengt het totaal aantal in 2018 in ons land gesignaleerde wolven op acht. Van de andere zes exemplaren zijn dit kwartaal geen sporen gevonden. De nieuwe individuen zijn vastgesteld op basis van genetisch onderzoek met DNA uit bijwonden van schapen en uit keutels.

Met opmerkingen []: Link 6: BJJ12 wolf
(Zie de links in kader onder de tekst)

Begin juli meldde WENR op basis van genetisch onderzoek dat afgelopen voorjaar zes wolven Nederland hebben aangedaan. Dit is gebaseerd op DNA-monsters verzameld in de periode januari t/m april 2018. Recent is de analyse afgerond voor DNA-monsters uit de periode mei t/m juli. De monsters bestonden uit DNA afgenomen uit bijwonden van aangevallen schapen, aangevuld met keutels die mogelijk van een wolf afkomstig waren. In de periode mei – juli werden met deze techniek twee individuen vastgesteld, een vrouw en een man.

Met opmerkingen []: Link 1

Aanwezigheid vrouwelijke wolf

De aanwezigheid van de vrouwelijke wolf werd aangetoond in monsters van acht verschillende lokaties, in Groningen, Friesland, Drenthe (4 lokaties), Overijssel en Gelderland (zie figuur). In Gelderland (1 lokatie) en in Drenthe (2 lokaties) betrof het monster een keutel. In de andere gevallen (5 lokaties) ging het om monsters van gebeten schapen. Het door WENR opgestelde DNA profiel werd doorgegeven aan onze collega's van Senckenberg Wildlife Genetics, die op basis van hun database konden vaststellen dat het een nakomeling betreft uit een roedel nabij Babben in Brandenburg, ca. 600 km van de Nederlandse grens. Ook de doodgereden wolf van Kloosterhaar (oktober 2017) kwam uit dat roedel.

Met opmerkingen []: link 5

Aanwezigheid mannelijke wolf

De mannelijke wolf dook voor het eerst op in monsters genomen eind juni op twee lokaties in Friesland, en dook daarna begin juli op in Flevoland en Gelderland (zie figuur). In alle gevallen ging het om monsters van gebeten schapen. Een check met de collega's van Senckenberg maakte duidelijk dat hetzelfde individu begin juni al was gesignaleerd in het Duitse Norden (Nedersaksen). Onduidelijk is uit welke roedel het dier exact afkomstig is.

"De route die deze wolf heeft genomen is opmerkelijk aangezien het dier waarschijnlijk door de Flevopolder is gelopen en daarna de Betuwe in. Vervolgens is het verder Zuidwaarts getrokken en lijkt het nu in Vlaanderen op te trekken met de gezenderde wolvin Naya die in deze winter door Nederland liep" zegt ecoloog [] van WENR. Meer hierover kunt u lezen in het persbericht van onze Vlaamse collega's van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO).

Met opmerkingen []: Link 2: naya zender

Met opmerkingen []: Link 3 INBO

Belang van samenwerking

"Dat we weten dat het nieuwe mannetje de afgelopen maanden door drie landen trok, laat zien hoe belangrijk het is om bij onderzoek aan wolven over de landsgrenzen heen te kijken", zegt geneticus [] van WENR. "Omdat WENR, Senckenberg en INBO samenwerken binnen onderzoeksconsortium CEwolf, konden we snel zijn trekroute reconstrueren".

Met opmerkingen []: Link 4 CEwolf

Beide wolven die deze zomer in Nederland zijn vastgesteld hebben grote afstanden afgelegd en daarbij de nodige barrières als wegen en rivieren weten te passeren. []: "Van de dit voorjaar vastgestelde zes individuen weten we dat Naya zich heeft gevestigd in Vlaanderen en dat een mannelijk exemplaar is doodgereden. De overige vier individuen zijn sinds april niet waargenomen. Dit houdt in dat er geen DNA van

verzameld is, bijvoorbeeld omdat ze geen schapen hebben aangevallen, of dat ze het land alweer hebben verlaten”.

Invoegen: kaart

Met opmerkingen [redacted]: Volgt nog

Bijscript kaart: Op basis van DNA vastgestelde locaties waar de twee wolven zijn aangetroffen. Vanuit het CEwolf consortium hebben de individuen de codes GW998f (vrouwelijke wolf) respectievelijk GW979m (mannelijke wolf) meegekregen.

11.1

Met opmerkingen [redacted]: Tzt eruit

Meer informatie: www.wageningenur.nl/wolven

Info: [redacted] / [redacted]

[redacted] / 0317 [redacted] / [redacted]@wur.nl

[redacted] : 0317-[redacted] / [redacted]@wur.nl

Individuele bepalingen via microsателиeten, tweede kwartaal 2018

(max 2 monsters voor elke casus uit de periode mei - juli 2018 waarbij wolf bevestigd via mtl)

Origine	Datum bemonstering	Monstertype	Batch
Marum, Groningen	X mei 2018	swabs schapen	[18043]
Langezwaag, Friesland	X mei 2018	swabs schapen	[18045]
Hollandscheveld, Drenthe	29 mei 2018	swabs schapen	[18040]
zandpad Grolloo, Drenthe	31 mei 2018	1 keutel	[18047]
via SBB Midden Drenthe	25 mei 2018	2 keutels	[18046]
Noord-Veluwe, Gelderland	28 juli 2018	4 keutels	[18057]
Ekehaar, Drenthe	X mei 2018	swabs schapen	[18041]
Liederholthuis, Overijssel	13 juni 2018	swabs schapen	[18053]
Rinsemageest, Friesland	22 juni 2018	swabs schapen	[18050]
Driesum, Friesland	20 juni 2018	swabs schapen	[18055]
Zeewolde, Flevoland	5 juli 2018	swabs schapen	[18054]
Buren, Gelderland	10 juli 2018	swabs schapen	[18059]
De Knipe, Friesland	X mei 2018	swabs schapen	[18044]
Oldelamer, Friesland	X juni 2018	swabs schapen	[18051]
SBB Midden-Drenthe	X juni 2018	1 keutel	[18052]
Elperstroom, Drenthe	22 juli 2018	1 keutel	[18058]

DNA)

monstercodes	DNA extractcodes	mtDNA	individu code
WOLF180881, WOLF180883	E181247, E181252	HW1	GW998f
WOLF141201, WOLF151202	E181354, E181355		
WOLF150802, WOLF150803	E181260-E181261		
"wolf + bot" [REDACTED]	E181279		
WOLF140408, WOLF181280	E181281, E181282		
WOLF181340, WOLF181342, WOLF181343	E181309 - E181314		
WOLF180819, WOLF180882	E181266, E181267		
WOLF180726, WOLF180728	E181297, E181299		
WOLF180871, WOLF180872	E181288, E181289	HW2	GW979m
WOLF180862, WOLF180863	E181302, E181303		
WOLF180821	E181308		
WOLF140203, WOLF141105	E181317, E181318		
WOLF140401, WOLF140402	E181263, E181265	HW1	vos + incompleet v
WOLF180817, WOLF180818	E181294, E181295	HW1	vos + incompleet v
WOLF181219	E181316	HW1	vos
WOLF181339	E181315	geen resultaat	vos

microsat profile		
geslacht	herkomst	overige waarnemingen buiten NL
vrouw	Centraal-Europese populatie, roedel "Babben" (Brandenburg)	geen eerdere waarnemingen
man	Centraal-Europese populatie, roedel onbekend	eerder in juni 2018 waargenomen in Nedersaksen; begin augustus waargenomen in België (Leopoldsburg); vermoedelijk in bijzijn van Naya
volf		
volf		

Soortsbepaling via mtDNA op monsters verzameld in juli 2018

Casus	Batch	Monsternummer	type
SBB Midden-Drenthe	[18052]	WOLF181219	keutel
Noord-Veluwe, Gelderland	[18057]	otterpotje 170337	keutel
		otterpotje 170338	keutel
		otterpotje 170346	keutel
		WOLF1340	keutel
		WOLF1342	keutel
		WOLF1344	keutel
Elperstroom, Drenthe	[18058]	WOLF181339	keutel
Buren, Gelderland	[18059]	WOLF140203	swab
		WOLF141105	swab

overige monsterinfo	extractcode	mtDNA geslaagd	uitslag
	E181316	ja	HW1
20180728; via [redacted]	E181314	ja	HW1
20180728; via [redacted]	E181312	ja	HW1
20180728; via [redacted]	E181313	ja	HW1
20180727-01; via [redacted]	E181311	ja	HW1
20180727-02; via [redacted]	E181310	ja	HW1
20180727-03; via [redacted]	E181309	ja	HW1
Via [redacted]	E181315	nee	nvt
	E181317	ja	HW2
	E181318	ja	HW2

batch	locatie	monstercode	type
[18037]	Meerssen, Limburg	WOLF141801.	swab
[18037]	Meerssen, Limburg	WOLF141804	swab
[18037]	Meerssen, Limburg	WOLF180008	lever
[18038]	Dinteloord, N Brabant	WOLF141802	swab
[18038]	Dinteloord, N Brabant	WOLF141803	swab
[18038]	Dinteloord, N Brabant	WOLF141805	swab
[18038]	Dinteloord, N Brabant	WOLF150210	lever
[18038]	Dinteloord, N Brabant	Wolf181331	bloedwol
[18039]	Zevenhuizen, Groningen	WOLF140201	swab
[18039]	Zevenhuizen, Groningen	WOLF140202	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF150802	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF150803	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF150804	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF141203	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF180819	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF180852	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF180882	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF181111	bloedwol
[18042]	Dieversluis, Drenthe	Wolf181332	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180881	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180883	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180884	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180885	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180814	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF140205	swab
[18044]	De Knipe, Friesland?	WOLF140401	swab
[18044]	De Knipe, Friesland?	WOLF140402	swab
[18044]	De Knipe, Friesland?	WOLF140403	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF141201	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF141202	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF141204	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF141205	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF150801	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland?	geen nummer	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland?	geen nummer	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland?	geen nummer	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland?	geen nummer	swab
[18046]	via [redacted]	WOLF140408	keutel
[18046]	via [redacted]	WOLF181280	keutel
[18047]	keutel zandpad Grolloo	"Wolf+bot"	keutel
[18047]	keutel berm Grolloo	"Vos wolf"	keutel
[18048]	Hooghalen, via [redacted]	Wolf181330	keutel
[18048]	Hooghalen, via [redacted]	Wolf181329	keutel

mee in analyse	extractnummer	analyse geslaagd	uitslag
Ja	E181272	nee	
Ja	E181271	nee	
Nee, ongeschikt			
Ja	E181273	ja	hond
Ja	E181274	ja	hond
Ja	E181277	ja	hond
Nee, ongeschikt			
Ja	E181276	nee	
Ja	E181270	nee	
Ja	E181278	nee	
Ja	E181260	ja	wolf HW01
Ja	E181261	ja	wolf HW01
Ja	E181262	ja	wolf HW01
Ja	E181259	ja	wolf HW01
Ja	E181266	ja	wolf HW01
Ja	E181268	ja	hond
Ja	E181267	ja	wolf HW01
Ja	E181269	nee	
Ja	E181258	nee	
Ja	E181247	ja	wolf HW01
Ja	E181252	ja	wolf HW01
Ja	E181251	ja	wolf HW01
Ja	E181249	ja	wolf HW01
Ja	E181250	ja	wolf HW01
Nee, reserve			
Ja	E181263	ja	wolf HW01
Ja	E181265	ja	wolf HW01
Ja	E181264	nee	
Ja	E181255	ja	wolf HW01
Ja	E181254	ja	wolf HW01
Ja	E181257	ja	wolf HW01
Ja	E181256	nee	
Ja	E181253	ja	wolf HW01
Nee, reserve			
Nee, reserve			
Nee, reserve			
Nee, reserve			
Ja	E181281	ja	wolf HW01
Ja	E181282	ja	wolf HW01
Ja	E181279	ja	wolf HW01
extra	E181280	ja	hond
Ja	E181283	nee	
Ja	E181284	nee	

Provincie	Case	Batch	LabelNr	mtDNA succesvol	Resultaat
Overijssel	Olst	[18049]	WOLF181001	nee	x
			WOLF181002	nee	x
			WOLF181003	nee	x
Friesland	Rinsemageest	[18050]	WOLF180871	JA	wolf HW2
			WOLF180872	JA	wolf HW2
			WOLF180873	JA	wolf HW2
			WOLF180874	JA	wolf HW2
			WOLF180875	JA	wolf HW2
Friesland	Oldelamer	[18051]	WOLF180816	nee	wolf HW1
			WOLF180817	JA	
			WOLF180818	nee	
			WOLF180820	nee	
Overijssel	Liederholthuis / Laag Zuthem	[18053]	WOLF180726	JA	wolf HW1
			WOLF180727	nee	wolf HW1
			WOLF180728	JA	
			WOLF180729	JA	
			WOLF180730	JA	
Flevoland	Zeewolde	[18054]	WOLF180821	JA	wolf HW2
Friesland	Driesum	[18055]	WOLF180862	JA	wolf HW2
			WOLF180863	JA	wolf HW2
			WOLF180864	JA	wolf HW2
			WOLF180865	JA	wolf HW2
Gelderland	Ede	[18056]	WOLF150401	JA	hond
			WOLF180935	JA	hond

Financier	Lokatie	Datum	Batchnr
Gelderland	Kroondomein ()	6 augustus 2018	[18060]
Gelderland	Hoog Buurlo ()	29 augustus 2018	[18062]
Gelderland	Kootwijkerzand	2 september 2018	[18065]
Gelderland	Kroondomein ()	3 september 2018	[18065]
		3 september 2018	[18065]
Gelderland	Kroondomein ()	25 september 2018	[18079]
Gelderland	Vierhouten ()	11 oktober 2018	[18082]
Gelderland	Kroondomein ()	11 oktober 2018	[18083]
Gelderland	Vierhouten ()	15 oktober 2018	[18081]
Drenthe	Orvelte	3 oktober 2018	[18072]
Drenthe	Orvelte	4 oktober 2018	[18088]
Drenthe	Dalerpeel	7 oktober 2018	[18071]
Gelderland	Ophemert	10 oktober 2018	[18089]
Overijssel	Den Ham	10 oktober 2018	[18091]
Overijssel	Dedemsvaart	10 oktober 2018	[18094]
Overijssel	Heino	15 oktober 2018	[18084]
Noord-Brabant	Overloon	16 oktober 2018	[18086]
Overijssel	Slagharen	17 oktober 2018	[18090]
Drenthe	Hollandscheveld	17 oktober 2018	[18093]
Overijssel	Den Ham	17 oktober 2018	[18095]
Drenthe	Oosterhesselen	18 oktober 2018	[18092]
Natuurmonumenten	Reegeit Midlaren	23 oktober 2018	[18087]
Noord-Brabant	Hedikshuizen	29 oktober 2018	[18097]
Overijssel	Vriezenveen	4 november 2018	[18096]

Monstertype	Monstercodes	Extractnr	Uitslag mtDNA
keutel	WOLF181346	E181591	wolf HW1
keutel	WOLF181347	E181590	wolf HW1
keutel	WOLF181362	E181592	wolf HW1
onderste keutel	WOLF181360	E181593	wolf HW1
bovenste keutel	WOLF181361	E181594	wolf HW1
keutel	WOLF181389	E181732	geen
keutel	OTTER170342	E181734	wolf HW1
keutel	WOLF181393	E181731	wolf HW1
keutel	WOLF181390	E181733	wolf HW1
swab	WOLF180886 - 87	E181579 - 80	wolf HW1
swabs	WOLF180888 - 89	E181726 - 27	wolf HW1
swab	WOLF180968 - 69	E181585 - 86	wolf HW1
swab	WOLF180764	E181662	?
swabs	WOLF180911 - 15	E181657 - 61	wolf HW1
swab	WOLF180876	E181663	geen
swabs	WOLF140501 - 02	E181655 - 56	wolf HW1
swabs + bloedwol	WOLF181394 - 96	E181728 - 30	hond
swabs	WOLF180701 - 03	E181664 - 66	wolf HW1
swabs + bloedwol	WOLF180951 - 53, WOLF181206	E181667 - 70	wolf HW1
swabs	WOLF180972, 73, 75	E181676 - 78	wolf HW1
swabs	WOLF180891 - 95	E181671 - 75	wolf HW1
swabs	WOLF181398	E181721	geen
swabs	WOLF181016, WOLF181020	E181719 - 20	hond
swabs	WOLF140503 - 05	E181723 - 25	hond

Uitslag microsatellieten

wolf, vrouwtje GW998f

wolf, nieuw 1

wolf, nieuw 1

wolf, vrouwtje GW998f

vos

vos

wolf, vrouwtje GW998f

wolf, vrouwtje GW998f

wolf, vrouwtje GW998f

wolf, nieuw 2

wolf, nieuw 2

wolf, nieuw 2

vos

geen

geen

geen

hond

wolf, nieuw 2

wolf, nieuw 2

wolf, nieuw 2

wolf, nieuw 2

vos

hond + vos

hond + vos

Tweede wolf gevestigd op de Veluwe

Een tweede wolf heeft zich gevestigd op de Veluwe. Dat blijkt uit het **monitoringsonderzoek van Wageningen Environmental Research in opdracht van BIJ12**. In de periode van 1 februari tot en met 1 mei 2019 waren er in totaal zes wolven in Nederland, waaronder een in Limburg.

Dat blijkt uit DNA-analyse, met name van wolvenkeutels. Die worden verzameld door **vrijwilligers van** het Wolvenmeldpunt. Keutels die mogelijk van een wolf zijn, **zijn makkelijk te herkennen**. Ze zijn veelal ruim 25 cm lang, 3 cm dik en je ziet veel haar en botresten van wilde dieren erin. DNA-analyse heeft uitgewezen dat het bij driekwart van de gevonden keutels inderdaad om een wolvenkeutel ging. In de andere gevallen waren de keutels afkomstig van een vos of een hond. Voor iedere wolvenkeutel is een eigen DNA-profiel gemaakt, waarmee bepaald is om welk individu het gaat en waar dit individu zich in de afgelopen maanden ophield.

Vestiging op Midden-Veluwe

Door DNA-analyse van meerdere wolvenkeutels hebben onderzoekers vastgesteld dat wolvin GW960f zich eind april, zes maanden na de eerste waarneming, nog steeds op de Midden-Veluwe bevond. Deze periode van een half jaar betekent dat zij de tweede wolf is die zich officieel in Nederland heeft gevestigd, in navolging van wolvin GW998f. In het afgelopen kwartaal is ook een edelhert gevonden dat gedood bleek door wolvin GW960f. Deze prooi, een volwassen hinde, is vele malen zwaarder dan de wolf zelf. "Wolven zijn gespecialiseerd in het jagen op hoefdieren die vele malen zwaarder zijn," aldus onderzoeker **[REDACTED]**. "Maar vaak doen ze dit in teamverband. Deze wolvin is alleen. **Ze lijkt een raster gebruikt te hebben om haar prooi te kunnen overmeesteren.**"

Mogelijk paarvorming op Noord-Veluwe

[De eerste vestiging van de wolf na ruim 150 jaar afwezigheid was in februari al een feit.](#) Deze wolvin GW998f bevindt zich nog altijd op de Noord-Veluwe. Eind januari liet ook de mannelijke wolf GW893m zich voor het eerst waarnemen in hetzelfde gebied. Onderzoek laat zien dat in de periode daarna, het mannetje nog minstens acht keer in het territorium van het vrouwtje is geweest. Dit doet sterk vermoeden dat ze een paar vormen. Formeel is daar pas sprake van als ook het mannetje een half jaar aanwezig is in hetzelfde gebied, maar het is niet uitgesloten dat er inmiddels paring heeft plaatsgevonden. De komende maanden zal moeten blijken of er **pups-welpen** geboren zijn.

Onderzoek naar gedode schapen

DNA afname van gedode schapen, door of in opdracht van BIJ12, gebeurde op meerdere locaties in Overijssel en Drenthe. Onderzoek van Wageningen Environmental Research wijst vervolgens uit of het schaap inderdaad gedood is door een wolf. Dit gebeurt binnen een maand na de DNA-afname. [Een overzicht van deze gevallen en de DNA-uitslagen zijn beschikbaar op de website van BIJ12.](#) Per kwartaal wordt vervolgens ook voor deze

gevallen een genetisch profiel opgesteld voor individuele herkenning. In geen van de monsters is DNA aangetroffen van de drie wolven die leven op de Veluwe.

Kort verblijf in Overijssel

Eind februari zijn in Lemerlerveld in Overijssel dode schapen aangetroffen. DNA-onderzoek heeft uitgewezen dat de schapen gedood zijn door wolvin GW965F uit roedel 'Die Lucie' in Niedersaksen. "Waar deze wolf vandaan komt, weten we door uitwisseling van gegevens via het [CEwolf-consortium](#) met het Duitse onderzoeksinstituut Senckenberg" legt genetisch onderzoeker [REDACTED] uit. "Daardoor weten we ook dat deze wolf een maand later alweer is waargenomen bij Westernkappeln in Nordrhein Westfalen. Dit past in het patroon dat we tot nu toe in Nederland zien. Wolven die in landbouwgebied worden gesignaleerd lopen vaak door en gaan binnen korte tijd weer **de een** grens over, behalve als ze een meer gesloten gebied als de Veluwe bereiken."

Zenderwolf Janka loopt in maart Drenthe binnen

In Duitsland zijn enkele herten en wolven voorzien van een GPS-zender om [het effect van wolven op herten te kunnen onderzoeken](#). Wolven met een zender krijgen een naam en hun DNA wordt afgenomen voor een DNA-paspoort. **Eind maart meldde de Technische Universiteit Dresden dat zenderwolf Janka (GW849f) zich in Nederland bevond. Janka,** een wolvin uit het Ueckermünde roedel ca 600 km van de grens, is de tweede wolf uit dit onderzoek die in ons land is waargenomen (na wolvin [Naya](#) begin 2018). [REDACTED]: "Helaas viel de batterij van de zender van Janka al na twee dagen uit. Haar DNA is nog wel vastgesteld op gedode schapen in Hooghalen, maar sindsdien is ze niet meer waargenomen."

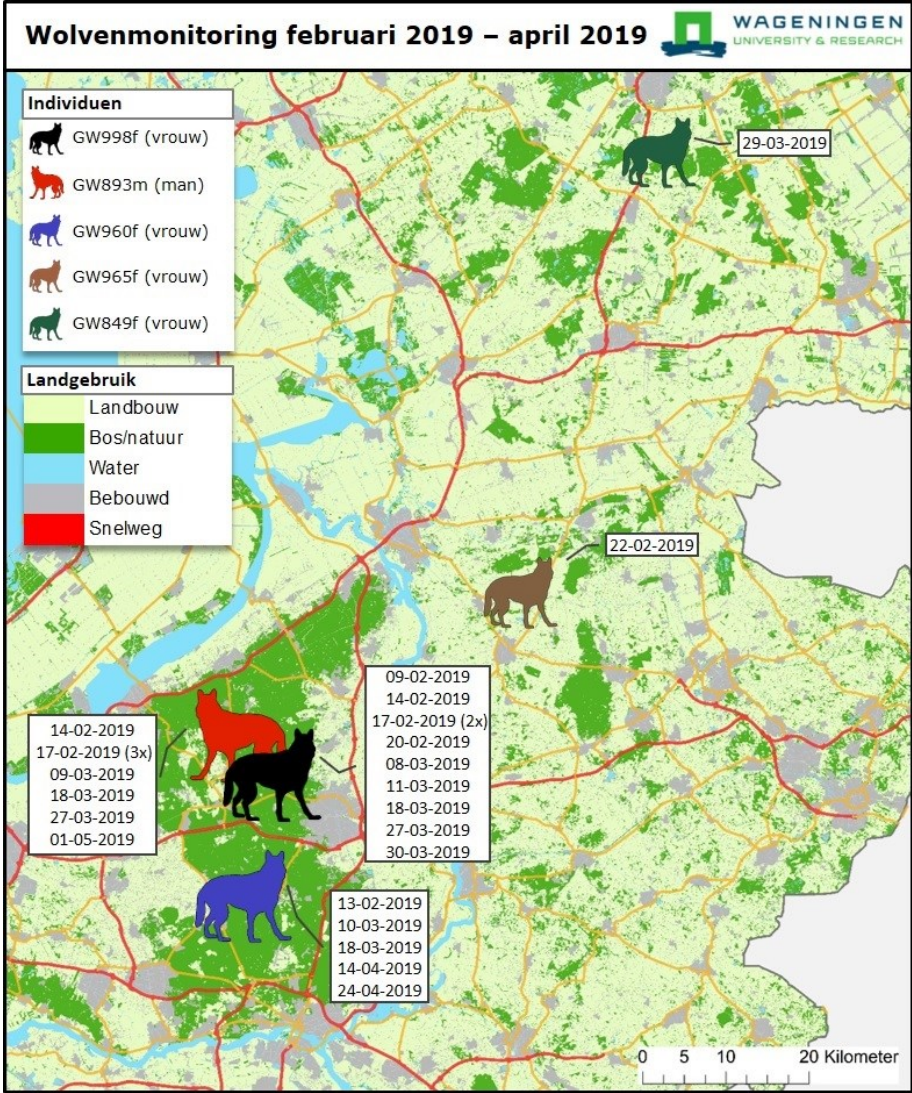
Ook wolf in Limburg

Eind maart werd ook een wolvenkeutel gevonden in de regio Meerssen in Limburg. Vanwege de slechte kwaliteit van het monster, bleek het echter niet mogelijk om te bepalen om welk individu het ging. "De locatie van deze wolf is uniek, aangezien in deze regio nog niet eerder een wolf is waargenomen," zegt [REDACTED]. "Recent is wel activiteit waargenomen in aangrenzende gebieden de Eifel in Duitsland en de Hoge Venen in België".

11.1

Foto: zenderwolf Janka met een roedelgenoot in het ouderlijk territorium in Ueckermünde
(© [redacted], TU Dresden)

Noot voor de redactie

Kijk voor meer informatie op: [redacted] of neem contact op met:
 [redacted], 0317 [redacted] @wur.nl
 [redacted] 0317 [redacted] @wur.nl

Resultaten kwartaalanalyses DNA wolf, augustus 2019

Extractcode	Monstercode	Batch	Type	Vindlocatie	Vinddatum
E190448	WOLF190072	[19069]	keutel	Dwingelderveld, Drenthe	28 april 2019
E190454	AALU5053NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK	14 mei 2019
E190455	AALU5055NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK	14 mei 2019
E190456	AALU5085NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK	14 mei 2019
E190457	AALU5086NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK	14 mei 2019
E190458	AALU5088NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK	14 mei 2019
E190449	WOLF190839	[19075]	keutel	Midden-Veluwe, Hoog Buurlo	04 juni 2019
E190452	WOLF181472	[19079]	keutel	Noord-Veluwe, Hoog Soeren	12 juni 2019
E190451	WOLF181457	[19079]	keutel	Noord-Veluwe, Uddel	28 juni 2019
E190450	WOLF190028	[19076]	keutel	Noord-Veluwe, Uddel	03 juli 2019

verzamelaar	soort (mtDNA)	individu (microsatellieten)
	geen	VOS
Defensie	geen	geen
Defensie	geen	geen
Defensie	wolf HW1	GW960f
Defensie	wolf HW1	GW960f
Defensie	wolf HW1	GW960f
	wolf HW1	GW960f
, Kroondomein	wolf HW1	GW893m
Kroondomein	wolf HW1	geen
, Kroondomein	wolf HW1	GW998f

Batch	Provincie	Case	Datum	Schaap	monsternummer	type	IsolatelD	mtDNA
[19088]	Drenthe	Nieuw Balinge	1-sep-19	1 (oormerk 1153901)	WOLF180959	swab	E190497	wolf HW1 (matige kwaliteit)
				1 (oormerk 1153901)	WOLF180868	swab	E190498	wolf HW1
				1 (oormerk 1153901)	WOLF180869	swab	E190499	geen resultaat
[19087]	Gelderland	Gortel	19-sep-19	1 (oormerk 73918)	WOLF181641	swab	E190490	wolf HW1
				2 (oormerk 80105)	WOLF181642	swab	E190491	wolf HW1
				3 (oormerk 73933)	WOLF181645	swab	E190492	wolf HW1
				4 (oormerk 85978)	WOLF181637	swab	E190493	wolf HW1
				5 (oormerk 67075)	WOLF181636	swab	E190494	geen resultaat

Agpt. 3.14 / 2015001389

GS nota
9 maart 2015
Wolf in Drenthe/Groningen

Sinds enkele dagen is vanuit Duitsland een wolf in Nederland aanwezig. De wolf is ons land binnen gekomen via Drenthe en is door Drenthe naar Groningen getrokken. Het bijzondere aan deze wolf is dat het dier a-typisch gedrag vertoont wat niet overeenkomt met een wilde wolf. Het gedrag van de wolf is dusdanig dat het mogelijk een gevaar oplevert voor de openbare veiligheid.

Op basis van openbare orde en veiligheid is met betreffende burgemeester en het Ministerie van EZ afgesproken het dier te verdoven en te voorzien van een zender. Uitvoering van het verdoven zal worden gedaan door verdovingsdeskundigen van de politie en samenwerking met de dierenarts van Artis. Deskundigen uit Duitsland zullen een zender aanbrengen, bloed afnemen en weefselmonsters nemen. Hiermee kan onder andere de conditie van het dier en de herkomst worden vastgesteld. Het onderzoek zal naar verwachting enkele weken duren. In de tussentijd kan het gedrag van het dier worden gemonitord met de zender.

Daarnaast wordt verkend of de situatie kan worden benut om het dier in overleg met deskundigen uit Duitsland en Zweden geconditioneerd met als doel het dier schuwer te maken voor de mens.

Na vangst in Nederland zal het dier in Drenthe worden uitgezet, ook als het dier in Groningen wordt gevangen. Drenthe biedt ecologisch meer geschikt leefgebied dan Groningen. De provincie Drenthe draagt zorg voor het uitzetten van de wolf. Inmiddels is er afstemming op dit punt met de des betreffende terrein beherende organisatie.

Het verdoven en uitzetten is afgestemd met EZ en de provincies Groningen en Drenthe.

Beslispunten:

1. Kennis nemen van het verdoven en zenderen van de wolf door de politie onder verantwoordelijkheid van de gezamenlijke overheden.
2. Instemmen met gecontroleerd uitzetten in Drenthe in afstemming met EZ;
3. Volgen van de gezenderde wolf ten behoeve openbare orde en veiligheid.

Bijlagen bijgevoegd ter informatie:
Persbericht provincie Drenthe

ad 1. gebeurt : kennis genomen

2. akkoord, met een aantekening

van Henk Bruin en Henk van Beer die het dier graag in Groningen willen uitzetten omdat de wolf daar gevangen en

Besluit van gedeputeerde staten van Drenthe van: 16-3-'15
--

verdoofd wordt.

3. akkoord.

4. aandachtspunt: bewegelijkheid van de provincie en het rijk.

Persbericht zaterdag 7 maart 2015

Wolf gesignaleerd in Drenthe

Inhoud

Sinds vanmorgen is een wolf afkomstig uit Duitsland gesignaleerd op verschillende plaatsen in Drenthe. De laatste waarnemingen van de wolf zijn in de omgeving van Schoonoord richting Assen. De wolf is een beschermd dier en is welkom in Drenthe. De provincie Drenthe houdt zo goed mogelijk in de gaten waar het dier zich bevindt, omdat dit de eerste wolf sinds 2 eeuwen is die in Nederland rondloopt.

Uit contacten met de autoriteiten en wolvendeskundigen uit Duitsland blijkt dat de wolf de laatste weken enkele honderden kilometers heeft afgelegd. Daarbij zijn geen opvallende incidenten gebeurd. Het beeld tot nu toe is dat het geen schuwe wolf is. Hij slentert langs wegen en is waarschijnlijk op zoek naar een bosrijke omgeving. Het dier trekt hierbij over grote afstanden naar nieuwe leefgebieden. Dat is voor jonge wolven gebruikelijk.

In deze fase heeft de provincie Drenthe de regie. In overleg met deskundigen van Rijk en provincies worden de ontwikkelingen op de voet gevolgd.

Persbericht zondag 8 maart 2015

Wolf nog in Drenthe

Inhoud

De wolf die gisteren in Drenthe aankwam is vanmorgen in de gemeente Aa en Hunze gesignaleerd. Het dier beweegt zich in en rond de bossen, maar ook in de buurt van wegen en bebouwing. De provincie Drenthe blijft de wolf nauwgezet volgen.

De wolf is welkom in Drenthe. Gezien het niet schuwe gedrag en het frequent verschijnen van de wolf zijn enkele richtlijnen voor een ontmoeting van mensen met de wolf van belang. Respecteer de wolf en neem langzaam afstand. Houd de hond aan de lijn. Als de wolf al te dichtbij komt: luid spreken met gebaren. Loop de wolf niet achterna en voer de wolf niet.

De provincie heeft intensief overleg met alle betrokken partijen en deskundigen uit Nederland en Duitsland over de mogelijke vervolgstappen.

Hoewel wolven vooral reeën eten is het niet uitgesloten dat het dier af en toe een schaap zal doden. Schade als gevolg van een wolf wordt vergoed; schade door honden niet.

Agpt. 3.14

GS nota
9 maart 2015
Wolf in Drenthe/Groningen

Sinds enkele dagen is vanuit Duitsland een wolf in Nederland aanwezig. De wolf is ons land binnen gekomen via Drenthe en is door Drenthe naar Groningen getrokken. Het bijzondere aan deze wolf is dat het dier a-typisch gedrag vertoont wat niet overeenkomt met een wilde wolf. Het gedrag van de wolf is dusdanig dat het mogelijk een gevaar oplevert voor de openbare veiligheid.

Op basis van openbare orde en veiligheid is met betreffende burgemeester en het Ministerie van EZ afgesproken het dier te verdoven en te voorzien van een zender. Uitvoering van het verdoven zal worden gedaan door verdovingsdeskundigen van de politie en samenwerking met de dierenarts van Artis. Deskundigen uit Duitsland zullen een zender aanbrengen, bloed afnemen en weefselmonsters nemen. Hiermee kan onder andere de conditie van het dier en de herkomst worden vastgesteld. Het onderzoek zal naar verwachting enkele weken duren. In de tussentijd kan het gedrag van het dier worden gemonitord met de zender.

Daarnaast wordt verkend of de situatie kan worden benut om het dier in overleg met deskundigen uit Duitsland en Zweden geconditioneerd met als doel het dier schuwer te maken voor de mens.

Na vangst in Nederland zal het dier in Drenthe worden uitgezet, ook als het dier in Groningen wordt gevangen. Drenthe biedt ecologisch meer geschikt leefgebied dan Groningen. De provincie Drenthe draagt zorg voor het uitzetten van de wolf. Inmiddels is er afstemming op dit punt met de des betreffende terrein beherende organisatie.

Het verdoven en uitzetten is afgestemd met EZ en de provincies Groningen en Drenthe.

Beslispunten:

1. Kennis nemen van het verdoven en zenderen van de wolf door de politie onder verantwoordelijkheid van de gezamenlijke overheden.
2. Instemmen met gecontroleerd uitzetten in Drenthe in afstemming met EZ;
3. Volgen van de gezenderde wolf ten behoeve openbare orde en veiligheid.

Bijlagen bijgevoegd ter informatie:
Persbericht provincie Drenthe

Besluit van gedeputeerde staten van Drenthe van:

10-3-'15

Persbericht zaterdag 7 maart 2015

Wolf gesignaleerd in Drenthe

Inhoud

Sinds vanmorgen is een wolf afkomstig uit Duitsland gesignaleerd op verschillende plaatsen in Drenthe. De laatste waarnemingen van de wolf zijn in de omgeving van Schoonoord richting Assen. De wolf is een beschermd dier en is welkom in Drenthe. De provincie Drenthe houdt zo goed mogelijk in de gaten waar het dier zich bevindt, omdat dit de eerste wolf sinds 2 eeuwen is die in Nederland rondloopt.

Uit contacten met de autoriteiten en wolvendeskundigen uit Duitsland blijkt dat de wolf de laatste weken enkele honderden kilometers heeft afgelegd. Daarbij zijn geen opvallende incidenten gebeurd. Het beeld tot nu toe is dat het geen schuwe wolf is. Hij slentert langs wegen en is waarschijnlijk op zoek naar een bosrijke omgeving. Het dier trekt hierbij over grote afstanden naar nieuwe leefgebieden. Dat is voor jonge wolven gebruikelijk.

In deze fase heeft de provincie Drenthe de regie. In overleg met deskundigen van Rijk en provincies worden de ontwikkelingen op de voet gevolgd.

Persbericht zondag 8 maart 2015

Wolf nog in Drenthe

Inhoud

De wolf die gisteren in Drenthe aankwam is vanmorgen in de gemeente Aa en Hunze gesignaleerd. Het dier beweegt zich in en rond de bossen, maar ook in de buurt van wegen en bebouwing. De provincie Drenthe blijft de wolf nauwgezet volgen.

De wolf is welkom in Drenthe. Gezien het niet schuwe gedrag en het frequent verschijnen van de wolf zijn enkele richtlijnen voor een ontmoeting van mensen met de wolf van belang. Respecteer de wolf en neem langzaam afstand. Houd de hond aan de lijn. Als de wolf al te dichtbij komt: luid spreken met gebaren. Loop de wolf niet achterna en voer de wolf niet.

De provincie heeft intensief overleg met alle betrokken partijen en deskundigen uit Nederland en Duitsland over de mogelijke vervolgstappen.

Hoewel wolven vooral reeën eten is het niet uitgesloten dat het dier af en toe een schaap zal doden. Schade als gevolg van een wolf wordt vergoed; schade door honden niet.

In de afgelopen jaren zijn al enkele verschillende in het wild levende wolven gezien in Nederland. De komende jaren zullen we zeker te maken krijgen met meerdere zwerfende wolven in onze grensstreek die zich wellicht ook in ons land proberen te vestigen. In Duitsland zijn leven inmiddels meer dan zeventig verschillende solitaire en roedels territoria van wolven bekend. De meeste wolvenroedels zitten in de Oost-Duitse regio Lausitz, tegen de Poolse grens. Ook in Nedersachsen leven er met name rond de Lüneburgerheide een 18-tal roedels wolven (met jongen), 2 wolvenparen en 2 eenlingen. Dit is op 20 km. van onze oostgrens op een militair oefenterrein. De dichtstbijzijnde solitaire wolf in roedel wolven leeft bij Meppen op een militair oefenterrein. Dit is hemelsbreed op 20 kilometer van onze oostgrens.

In de afgelopen jaren zijn al enkele verschillende in het wild levende wolven gezien in Nederland. De komende jaren zullen we zeker te maken krijgen met meerdere zwerfende wolven in onze grensstreek die zich wellicht ook in ons land proberen te vestigen. In Duitsland zijn leven inmiddels meer dan zeventig verschillende solitaire en roedels territoria van wolven bekend. De meeste wolvenroedels zitten in de Oost-Duitse regio Lausitz, tegen de Poolse grens. Ook in Nedersachsen leven er met name rond de Lüneburgerheide een 18 tal roedels wolven (met jongen), 2 wolvenparen en 2 eenlingen. Dit is op 20 km. van onze oostgrens op een militair oefenterrein. De dichtstbijzijnde solitaire wolf in roedel wolven leeft bij Meppen op een militair oefenterrein. Dit is hemelsbreed op 20 kilometer van onze oostgrens.

Wetenschappelijke naam	Naam	Datum	Tijd	Aantal	Geslacht	Kleed
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	19-4-2018	17:38	2	onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	19-4-2018	21:20	1	vrouw	onbekend
Lepus europaeus	Haas	19-4-2018	22:42	1	onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	20-4-2018	8:13	1	onbekend	onbekend
Meles meles	Das	22-4-2018	1:41	1	onbekend	onbekend
Parus major	Koolmees	22-4-2018	6:37	1	onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	22-4-2018	14:01	1	onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	23-4-2018	21:33	1	man	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	23-4-2018	21:51	1	onbekend	onbekend
Meles meles	Das	23-4-2018	1:36	1	onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	23-4-2018	3:04	1	onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	23-4-2018	18:29	2	onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	24-4-2018	6:18	1	onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	25-4-2018	20:59	1	onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	25-4-2018	3:53	1	onbekend	onbekend
Equus caballus var. konik	Konik	25-4-2018	9:58	0	onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	26-4-2018	4:56	1	onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	26-4-2018	18:29	2	onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	27-4-2018	4:32	1	onbekend	onbekend
Meles meles	Das	27-4-2018	0:29	1	onbekend	onbekend
Meles meles	Das	28-4-2018	2:55	1	onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	28-4-2018	6:36	1	onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	28-4-2018	11:21	1	onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	29-4-2018	5:21	1	onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	29-4-2018	0:15	1	onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	29-4-2018	9:43	1	onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	29-4-2018	18:08	2	onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	30-4-2018	2:51	1	vrouw	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	30-4-2018	5:53	1	onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	30-4-2018	8:42	1	onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	1-5-2018	20:41	1	onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	1-5-2018	3:45	1	onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	1-5-2018	19:45	1	onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	1-5-2018	21:05	1	onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	2-5-2018	5:41	1	man	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	2-5-2018	4:23	1	onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	2-5-2018	6:41	1	onbekend	onbekend
Equus caballus var. konik	Konik	2-5-2018	11:17	0	onbekend	onbekend

Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	2-5-2018	19:07	3 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	3-5-2018	19:17	2 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	3-5-2018	19:17	1 vrouw	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	3-5-2018	19:17	1 man	onbekend
Meles meles	Das	3-5-2018	0:09	1 onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	3-5-2018	1:00	1 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	3-5-2018	1:53	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	3-5-2018	12:31	1 man	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	3-5-2018	18:04	2 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	4-5-2018	12:32	1 vrouw	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	4-5-2018	23:52	1 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	4-5-2018	0:24	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	4-5-2018	6:26	1 vrouw	onbekend
Lepus europaeus	Haas	4-5-2018	21:35	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	4-5-2018	14:40	2 onbekend	onbekend
Meles meles	Das	4-5-2018	22:58	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	4-5-2018	6:26	1 vrouw	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	5-5-2018	2:48	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	5-5-2018	8:04	2 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	5-5-2018	0:16	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	5-5-2018	14:36	0 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	6-5-2018	2:13	2 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	6-5-2018	3:01	1 onbekend	onbekend
Equus caballus var. konik	Konik	6-5-2018	11:03	0 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	6-5-2018	23:39	1 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	7-5-2018	1:16	1 onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	7-5-2018	5:31	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	7-5-2018	19:36	0 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	8-5-2018	14:40	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	8-5-2018	20:56	2 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	8-5-2018	1:59	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	8-5-2018	11:48	0 onbekend	onbekend
Turdidae spec.	Lijster onbekenc	8-5-2018	14:29	1 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	9-5-2018	5:16	1 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	9-5-2018	3:22	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	9-5-2018	12:28	0 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	10-5-2018	17:55	1 vrouw	onbekend
Meles meles	Das	10-5-2018	21:51	1 onbekend	onbekend

Vulpes vulpes	Vos	10-5-2018	22:24	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	11-5-2018	19:42	0 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	11-5-2018	0:50	1 onbekend	onbekend
Turdus merula	Merel	11-5-2018	10:17	1 vrouw	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	11-5-2018	18:18	1 onbekend	onbekend
Meles meles	Das	11-5-2018	23:36	1 onbekend	onbekend
Meles meles	Das	12-5-2018	0:01	1 onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	12-5-2018	5:55	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	12-5-2018	10:00	0 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	13-5-2018	19:22	2 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	13-5-2018	19:22	1 vrouw	adult
Capreolus capreolus	Ree	13-5-2018	19:22	1 onbekend	juveniel
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	13-5-2018	11:51	0 onbekend	onbekend
Meles meles	Das	13-5-2018	0:59	1 onbekend	onbekend
Equus caballus var. konik	Konik	13-5-2018	13:46	0 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	14-5-2018	23:07	1 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	15-5-2018	0:25	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	15-5-2018	11:24	0 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	16-5-2018	22:02	1 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	16-5-2018	1:53	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	16-5-2018	18:24	2 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	17-5-2018	3:06	1 onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	17-5-2018	4:26	1 onbekend	onbekend
Meles meles	Das	17-5-2018	23:09	1 onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	18-5-2018	7:24	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	18-5-2018	15:58	2 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	18-5-2018	20:15	1 man	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	18-5-2018	22:56	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	19-5-2018	6:15	0 onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	19-5-2018	18:08	1 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	19-5-2018	22:12	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	19-5-2018	6:43	0 onbekend	onbekend
Equus caballus var. konik	Konik	19-5-2018	10:02	0 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	19-5-2018	20:51	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	20-5-2018	5:03	1 vrouw	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	20-5-2018	19:05	1 onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	21-5-2018	6:45	1 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	21-5-2018	3:15	1 onbekend	onbekend

Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	21-5-2018	14:37	0 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	22-5-2018	4:59	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	22-5-2018	9:59	2 onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	22-5-2018	19:39	1 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	22-5-2018	0:18	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	22-5-2018	3:48	1 vrouw	onbekend
Equus caballus var. konik	Konik	22-5-2018	11:13	0 onbekend	onbekend
Meles meles	Das	23-5-2018	3:52	1 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	23-5-2018	4:50	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	23-5-2018	9:17	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	24-5-2018	21:19	1 vrouw	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	24-5-2018	2:29	1 onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	25-5-2018	19:52	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	25-5-2018	20:34	1 vrouw	onbekend
Equus caballus var. konik	Konik	25-5-2018	16:19	0 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	25-5-2018	17:16	2 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	26-5-2018	5:09	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	26-5-2018	8:14	2 onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	26-5-2018	21:15	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	26-5-2018	10:33	1 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	26-5-2018	23:15	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	27-5-2018	18:16	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	27-5-2018	10:06	2 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	28-5-2018	9:28	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	28-5-2018	9:37	1 vrouw	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	28-5-2018	12:38	1 vrouw	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	29-5-2018	2:07	1 man	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	29-5-2018	6:52	1 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	29-5-2018	10:56	0 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	30-5-2018	1:16	1 vrouw	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	30-5-2018	3:36	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	30-5-2018	21:17	1 vrouw	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	31-5-2018	0:27	1 man	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	2-6-2018	12:40	2 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	3-6-2018	9:21	3 onbekend	onbekend
Vulpes vulpes	Vos	3-6-2018	23:13	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	4-6-2018	15:44	2 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	4-6-2018	19:11	2 onbekend	onbekend
Canis lupus / Canis familiaris	Wolf of Hond	5-6-2018	19:18	0 onbekend	onbekend
Lepus europaeus	Haas	6-6-2018	23:43	1 onbekend	onbekend
Capreolus capreolus	Ree	6-6-2018	20:18	1 man	onbekend

Capreolus capreolus

Ree

7-6-2018

2:13

1 vrouw

onbekend

ter plaatse

10.2d

Naaldbossen en gemengd loof-naaldbos

Hooghalen - Boswachterij Hooghalen - Radiosterrenwacht e.o. Midden-Drenthe (gemeente) Drenthe

Y N
Y N
Y N
Y N

10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval

Y N
Y N
Y N
Y N

10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval

Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N

10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval

Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N

10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval

Y N
Y N
Y N
Y N

10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval

Y N
Y N
Y N

10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval

Zeker escape link

precisie Methode

10.2d en 10.2g

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

10.2d en 10.2g

Y N
Y N
Y N
Y N
Y N

10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval

Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N

10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N
Y N
Y N
Y N
Y N

10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval

Y N

10 met fotoval

Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N

10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval

Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N
Y N

10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval
10 met fotoval

Y

N

<https://waarneming.nl/waarneming/view/158034091>

10 met fotoval

Toelichting	Locatie	Tags
"Betreft 2 honden, niet aangeliynd + 1 wandelaar (vrouw). cameraval geplaatst 19-04-2018 15:27 uur Reconix. "		
"Cameraval geplaatst 19-04-2018 14:57 uur. Bushnell. 1e opname van de serie."		
""		
"betreft hond, niet aangeliynd. Samen met 1 wandelaar (vrouw). Bushnell op 22 april 10:10 uur vervangen door Reconix"		
""		
""		
"hond (aangeliynd) met 2 wandelaars"		
""		
""		
"ook om 02:25 , 22:05 en 23:24 uur"		
"ook om 10:10 uur (=foto)"		
"honden, niet aangeliynd met 1 wandelaar. om 19:37 uur 1 wandelaar zonder hond."		
""		
""		
"ook om 04:17 uur"		
"2 paarden met ruiter"		
"ook om 21:27 uur"		
"honden, niet aangeliynd + 1 wandelaar"		
"ook om 04:42 uur"		
""		
""		
"ook om 20:18 uur"		
"hond, aangeliynd + 2 wandelaars"		
""		
"ook om 05:41 uur"		
"hond, niet aangeliynd + 2 wandelaars. om 19:20 uur 1 hond, niet aangeliynd met 1 wandelaar."		
"2 honden, niet aangeliynd + 1 wandelaar. Om 16:10 uur 1 wandelaar zonder honden."		
"ook om 22:29 uur"		
""		
"ook om 08:46 en 08:49 uur"		
""		
"ook om 03:47 uur"		
"hond, niet aangeliynd + 1 wandelaar"		
""		
""		
"ook om 05:08 , 05:09 en 22:57 uur"		
"ook om 06:48 en 21:17 uur"		
"1 paard+ruiter. om 13:11 uur ook 1 (ander) paard + ruiter"		

"om 15:18 1 wandelaar zonder hond ; 15:44 1 wandelaar zonder hond ; 15:58 uur 2 wandelaars met 1 hond (niet aangeliend) ; 19:07 1 wandelaar met 2 honden (niet aangeliend)."

""

""

""

""

"ook om 03:22 , 04:02 , 04:03 , 06:36 , 17:38 , 23:18 uur"

"ook om 02:15 , 22:55 en 23:59 uur"

""

"2 honden, niet aangeliend + 1 wandelaar"

""

""

"ook om 02:46 , 03:22 uur"

"ook om 20:27 uur"

""

"14:40 1 wandelaar met 2 honden, niet aangeliend. Verder 10:29 uur 2 wandelaars , 11:34 1 wandelaar , 19:24 uur 1 wandelaar"

"ook om 23:00 uur (mogelijk ander exemplaar)."

""

"geit met kalf"

"ook om 03:14 en 23:18 uur"

"14:36 2 wandelaars zonder hond , 15:02 en 15:03 2 wandelaars (dezelfde) zonder hond , 17:13 uur 4 wandelaars zonder hond."

"man, ook om 03:40 , 03:41 , 03:42 , 03:43 en vrouw om 04:09 uur"

"ook om 05:33 uur"

"2 ruiters"

""

""

"ook om 05:32 uur"

"2 wandelaars zonder hond"

""

"geit met kalf"

"ook om 04:05 , 04:48 uur"

"11:48 uur 8 wandelaars zonder hond , 16:18 uur 1 wandelaar zonder hond."

""

"ook om 06:10 uur"

""

"SBB auto, ook om 12:52 uur"

""

""

"ook om 23:44 uur"

"2 wandelaars zonder hond"

""

""

"18:18 uur 2 wandelaars+1 hond (niet aangeliend). verder 11:36 uur 2 wandelaars zonder hond , 18:27 uur 2 auto's (SBB+Bushcraft), 18:43 6 personen, 20:57 uur 2 personen, 21:26 uur 2 personen."

""

""

""

"10:00 uur 1 fietser , 11:41 uur 2 wandelaars zonder hond, 19:29 uur 1 wandelaar + 1 hond , niet aangeliend."

"geit met kalf"

"geit met kalf"

"geit met kalf"

"1 wandelaar + 1 hond (aangeliend)."

""

"2 ruiters"

""

"ook om 06:15 uur"

"11:24 uur 1 fietser, 11:51+13:22 uur auto SBB , 13:53 1 voetganger SBB."

""

"ook om 05:45 , 22:08 en 23:17 uur."

"2 honden, niet aangeliend + 1 wandelaar"

"ook om 03:15 uur"

""

""

""

"2 honden, niet aangeliend + 1 wandelaar"

"ook om 20:21 uur"

""

"1 terreinauto met 2 jagers"

""

""

"06:43 auto met 2 jagers (dezelfde als op andere camera), 06:45 dezelfde auto nog een keer.

12:57 uur 2 wandelaars."

"2 ruiters"

""

""

"11:02 uur 1 fietser , 11:43 uur 1 fietser , 12:30 uur 2 wandelaars , 18:18 uur 2 wandelaars , 19:05 uur 2 wandelaars + 1 hond (niet aangeliend)."

""

""

"auto SBB"

""

"vrouw met kalf"

""

""

""

"2 ruiters"

""

""

"hond, 1 aangelijnd + 1 wandelaar"

""

""

""

""

"16:19 uur 1 ruiter ; 18:45 uur 2 ruiters"

"2 wandelaars + 2 honden, niet aangelijnd"

""

"geit en kalf"

""

"10:33 2 wandelaars + hond (aangelijnd) ; 21:13
uur 1 wandelaar + hond (aangelijnd) ; 12:12 uur
1 fietser ; 14:02 uur 2 wandelaars."

""

kalf

"10:06 uur 1 fietser, 10:15 uur 3 wandelaars+ 2
honden (niet aangelijnd) ; 11:10 uur 2
wandelaars + 1 hond (niet aangelijnd) , 11:25
uur 1 wandelaar , 11:27 uur 1 wandelaar."

""

""

"ook om 19:50 uur"

""

""

"auto SBB"

"ook om 02:39 , 03:55 uur"

""

"ook om 21:39 uur"

""

"geit en kalf"

"9:21 2 wandelaars ; 9:24 uur 5 wandelaars ;
10:00 2 wandelaars + 1 hond (aangelijnd), 10:13
uur 1 wandelaar , 10:26 uur 1 wandelaar+ 3
honden (aangelijnd)"

""

"geit en kalf, om 15:53 uur alleen geit"

"1 wandelaar + 2 honden (aangelijnd)"

"19:18 uur 1 fietser ; 19:59 uur 1 auto (jagers?)"

""

""

batch	locatie
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe
[18041]	Ekehaar, Drenthe
[18041]	Ekehaar, Drenthe
[18041]	Ekehaar, Drenthe
[18041]	Ekehaar, Drenthe
[18042]	Dieversluis, Drenthe
[18046]	via [REDACTED]
[18046]	via [REDACTED]
[18047]	keutel zandpad Grolloo
[18047]	keutel berm Grolloo
[18048]	Hooghalen, via [REDACTED]
[18048]	Hooghalen, via [REDACTED]

Financier	Lokatie	Datum
Drenthe	Orvelte	3 oktober 2018
Drenthe	Orvelte	4 oktober 2018
Drenthe	Dalerpeel	7 oktober 2018
Drenthe	Hollandscheveld	17 oktober 2018
Drenthe	Oosterhesselen	18 oktober 2018
Natuurmonumenten	Reegeit Midlaren	23 oktober 2018

monstercode	type	mee in analyse	extractnummer
WOLF150802	swab	Ja	E181260
WOLF150803	swab	Ja	E181261
WOLF150804	swab	Ja	E181262
WOLF141203	swab	Ja	E181259
WOLF180819	swab	Ja	E181266
WOLF180852	swab	Ja	E181268
WOLF180882	swab	Ja	E181267
WOLF181111	bloedwol	Ja	E181269
Wolf181332	swab	Ja	E181258
WOLF140408	keutel	Ja	E181281
WOLF181280	keutel	Ja	E181282
"Wolf+bot"	keutel	Ja	E181279
"Vos wolf"	keutel	extra	E181280
Wolf181330	keutel	Ja	E181283
Wolf181329	keutel	Ja	E181284

Batchnr	Monstertype	Monstercodes	Extractnr
[18072]	swab	WOLF180886 - 87	E181579 - 80
[18088]	swabs	WOLF180888 - 89	E181726 - 27
[18071]	swab	WOLF180968 - 69	E181585 - 86
[18093]	swabs + bloedwol	WOLF180951 - 53, WOLF181206	E181667 - 70
[18092]	swabs	WOLF180891 - 95	E181671 - 75
[18087]	swabs	WOLF181398	E181721

analyse geslaagd	uitslag
ja	wolf HW01
ja	wolf HW01
ja	wolf HW01
ja	wolf HW01
ja	wolf HW01
ja	hond
ja	wolf HW01
nee	
nee	
ja	wolf HW01
ja	wolf HW01
ja	wolf HW01
ja	hond
nee	
nee	

Uitslag mtDNA	Uitslag microsatellieten
wolf HW1	wolf, nieuw 2
wolf HW1	wolf, nieuw 2
wolf HW1	wolf, nieuw 2
wolf HW1	wolf, nieuw 2
wolf HW1	wolf, nieuw 2
geen	vos

Informatiebijeenkomst Wolf

Programma

- Opening en aanleiding
- De terugkeer van de wolf
- Het nieuwe draaiboek
- Uitgangspunten

Aanleiding

Wolvenplan voor zwervende wolven vastgesteld in 2016

Inmiddels vaker zwervende wolven in Nederland

Interprovinciaal opdracht om draaiboek uit te breiden

Overleg met stakeholders over concept

Statenbrief met uitgangspunten Drenthe

Concept nu op agenda bij IPO-bestuur

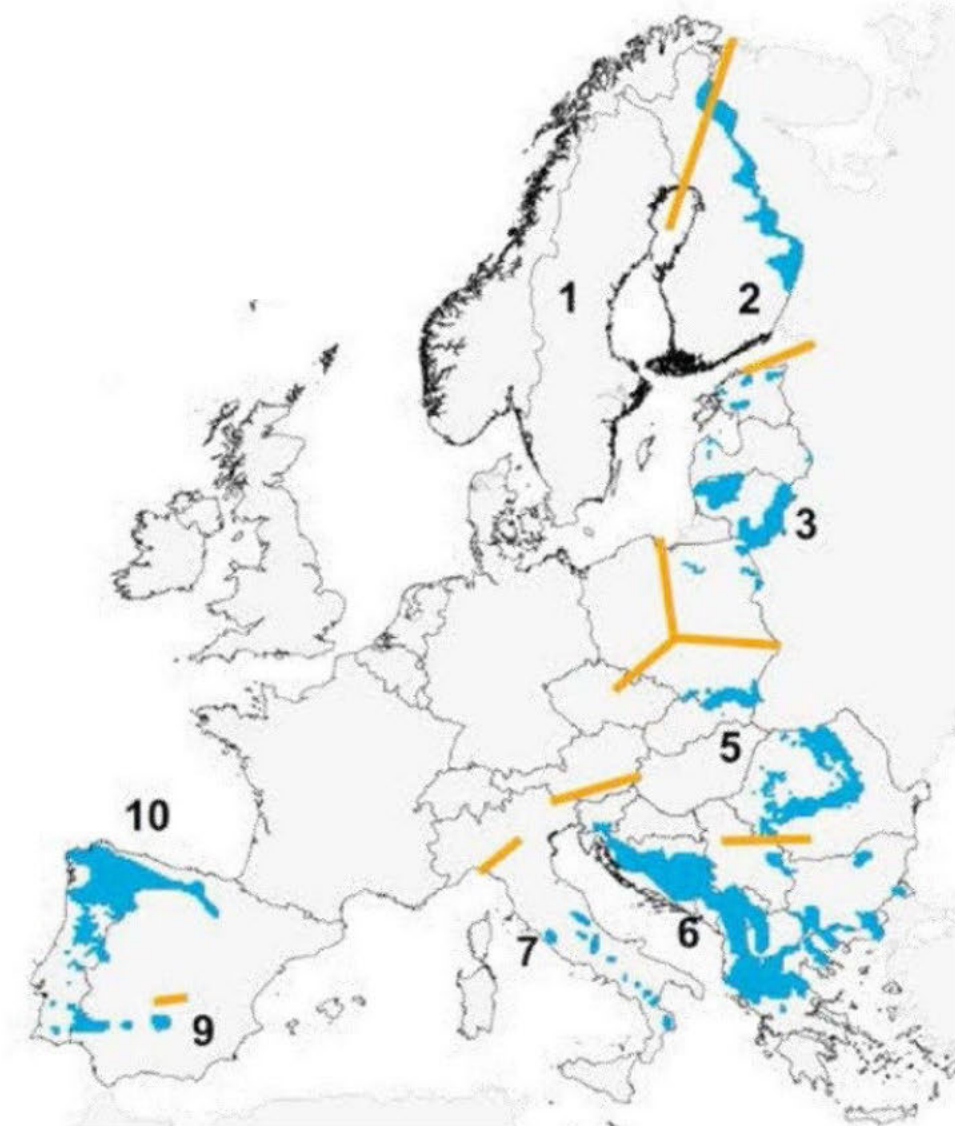
Informatie bijeenkomst Wolf

De wolf in Europa

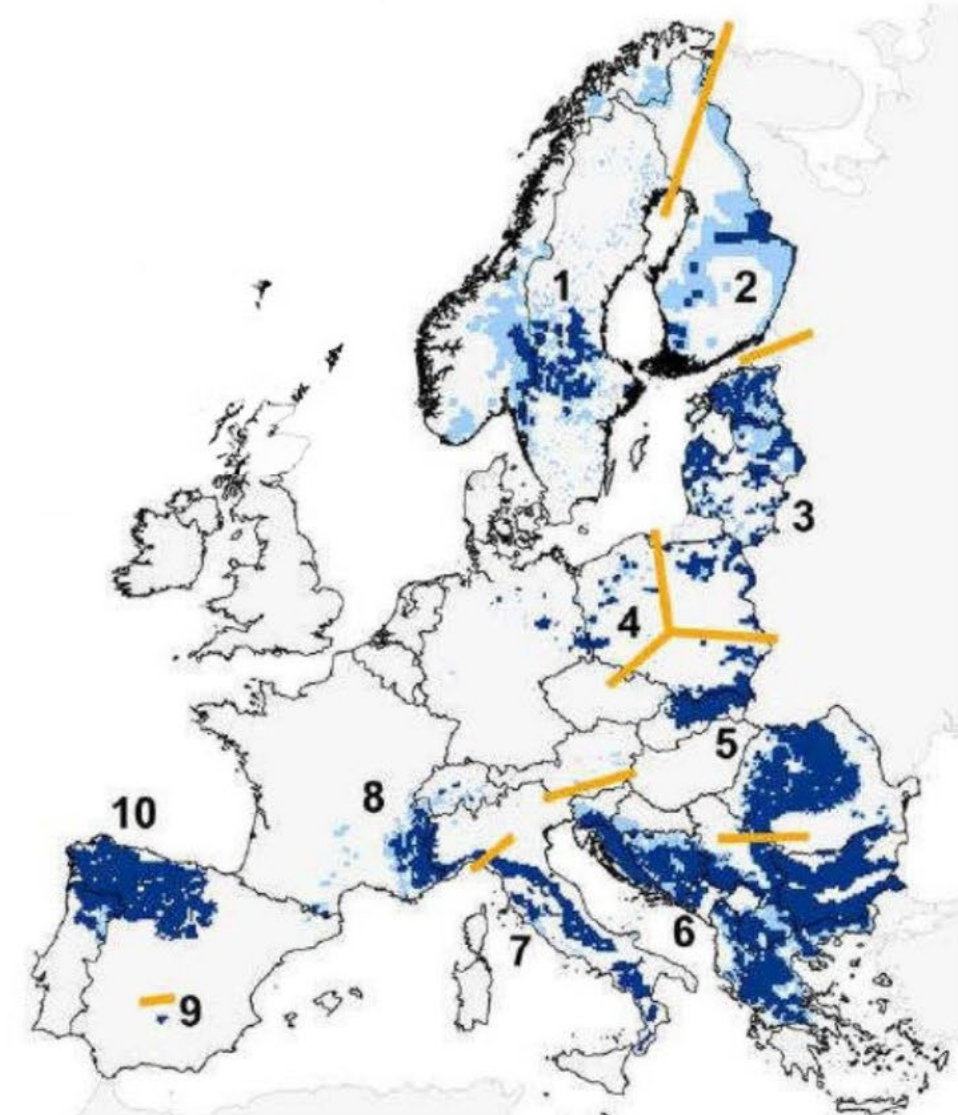
De wolf in Europa

- **Verspreiding van de wolf (1950 – 1970)**
- **Verdrag van Bern en Habitatrictlijn**

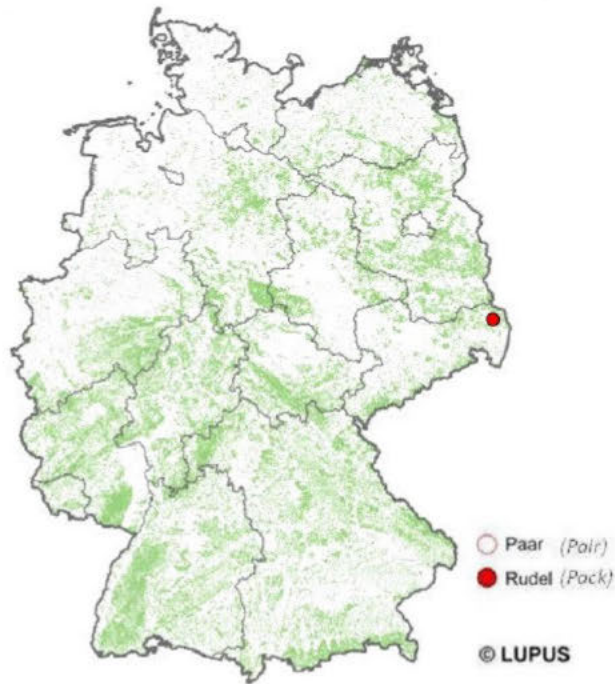

De wolf in Europa

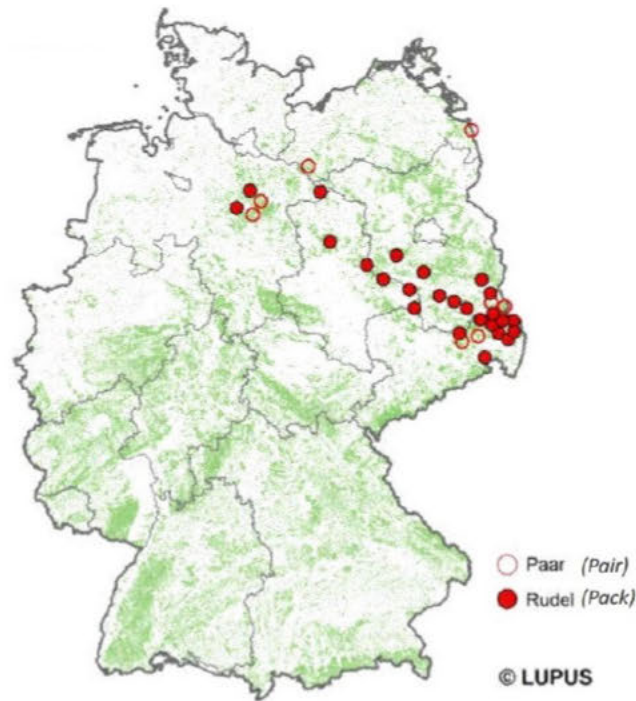
- **Verspreiding van de wolf in 2013**
- **Laagland populatie status bedreigd**

De wolf in Europa

2000

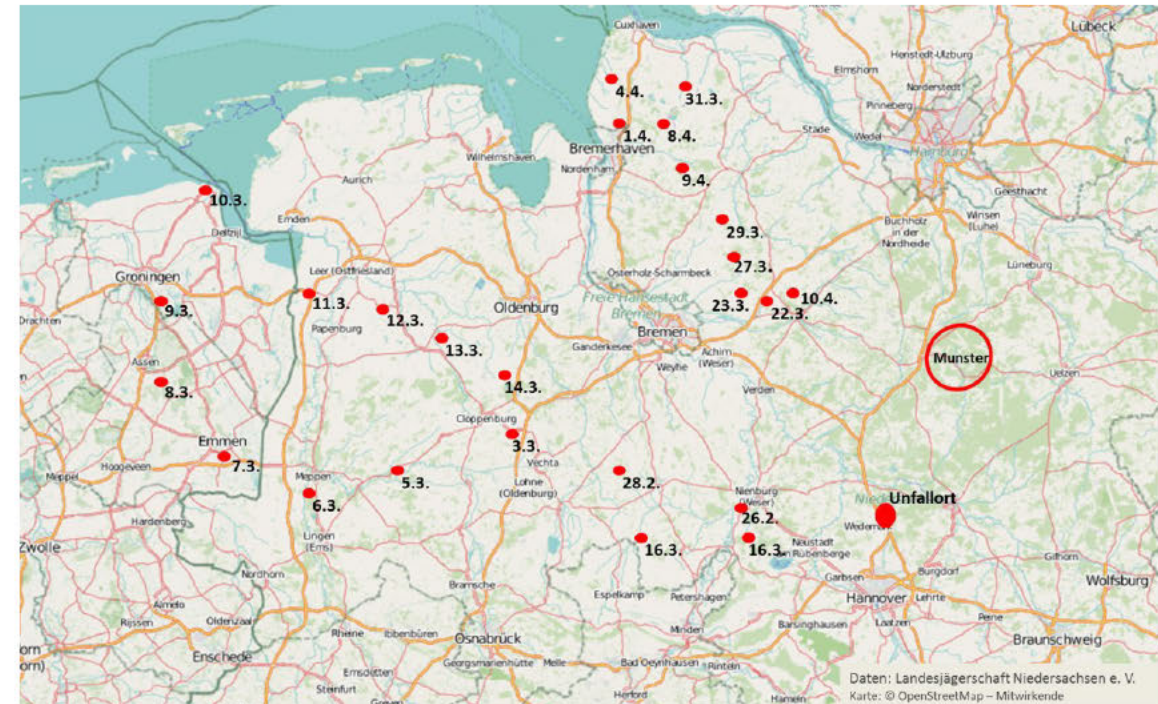
2014

2018

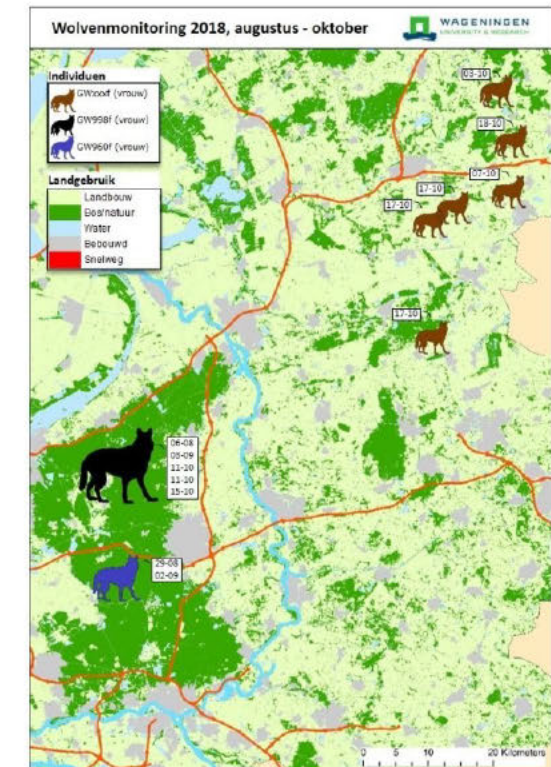
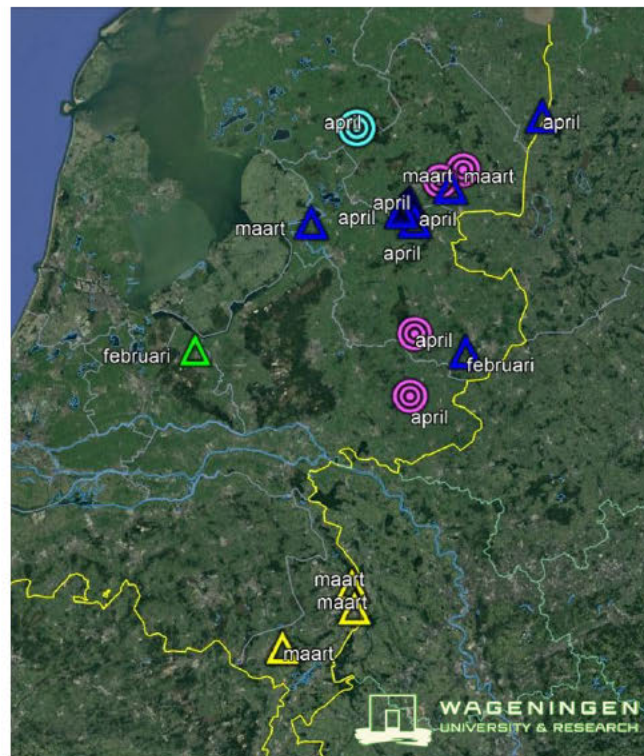
De wolf in Nederland

- **Eerste wolf maart 2015**
- **Vier dagen in Noord-Nederland**
- **Aangereden in Munster**

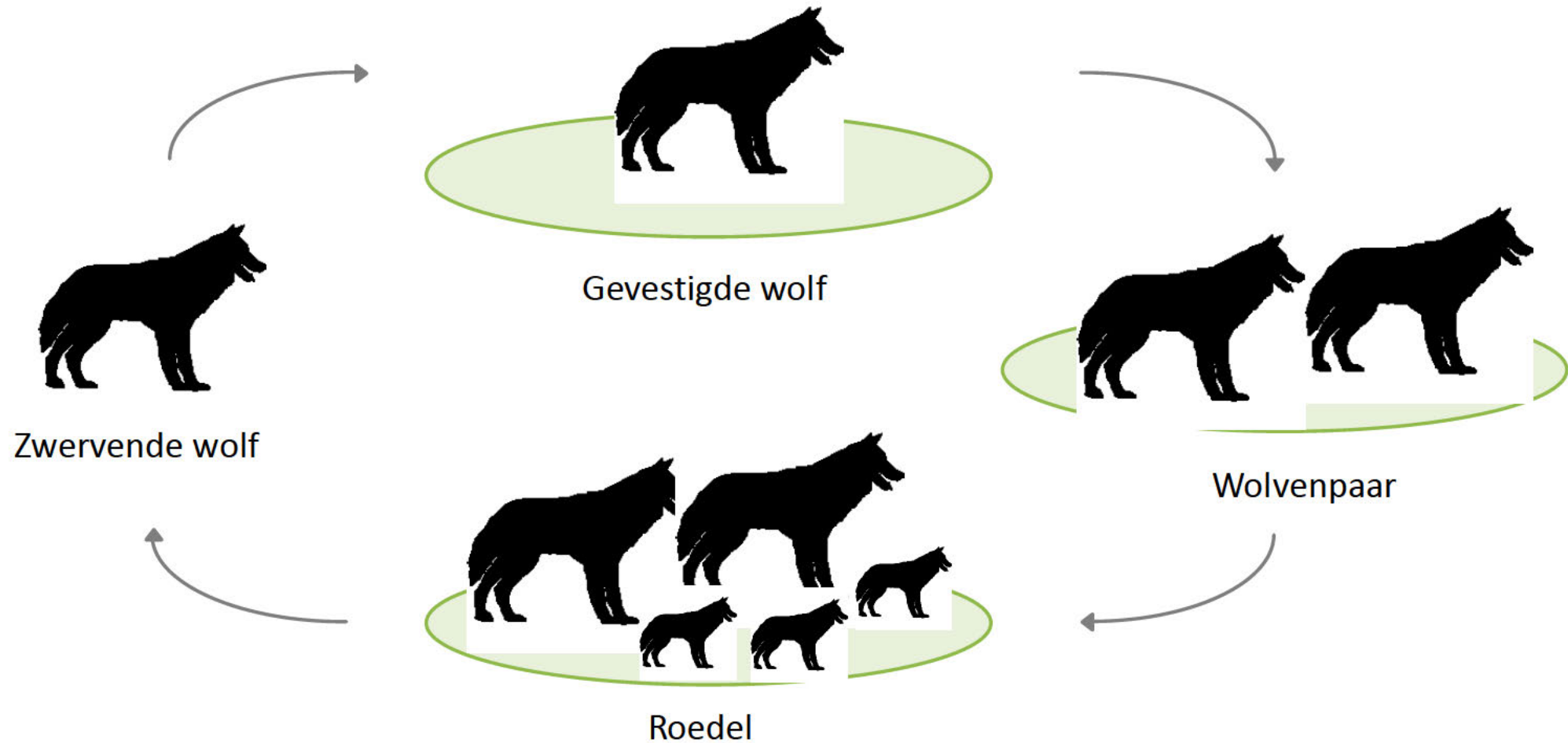

De wolf in Nederland

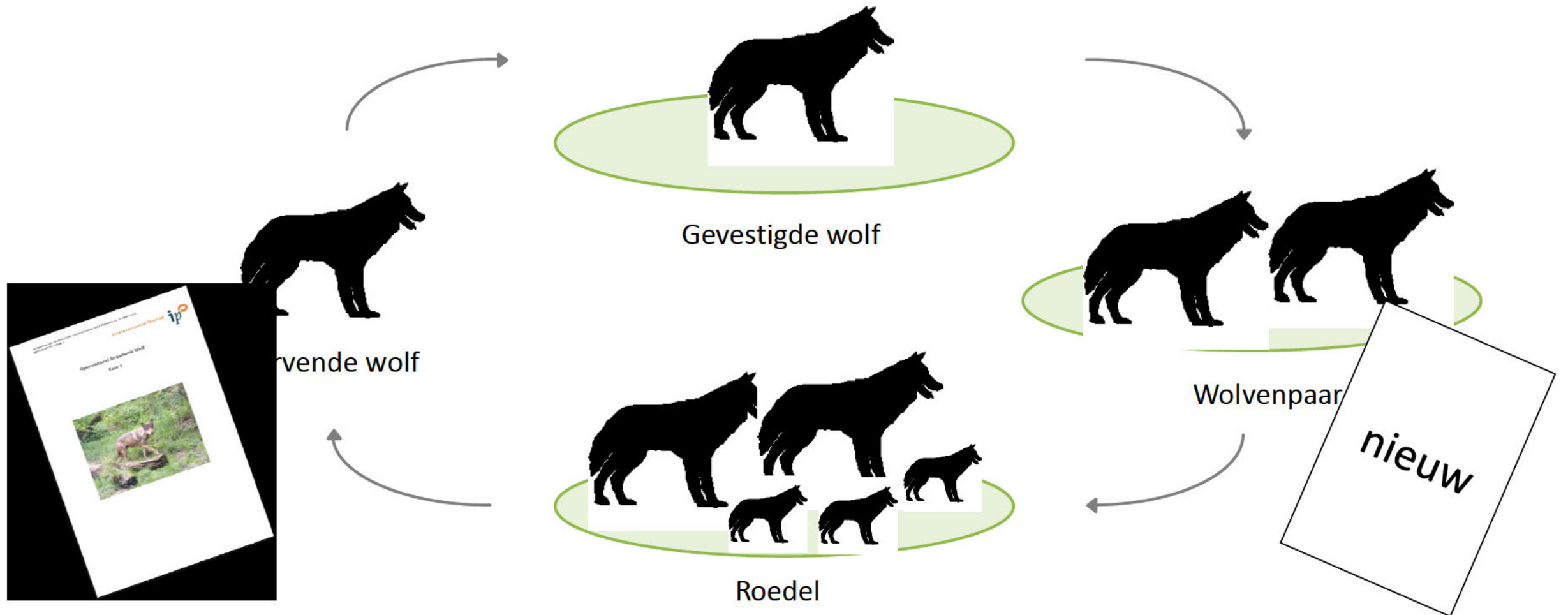
- In 2018 trokken 10 verschillende individuen door Nederland

Levensfases wolven

Levensfases wolven

Rondtrekkende wolven

- **Dierhouders verantwoordelijk voor bescherming van vee**
- **Máár; schade niet te voorzien**
- **Dus; Tegemoetkoming bij schade indien een dier met zekerheid of zeer waarschijnlijk door een wolf is gedood**
 - Gelijk voor hobby en beroeps dierhouders
 - Met veldsporen, sectie en genetisch materiaal

Interprovinciaal Overleg

Interprovinciaal wolvenplan

Gevestigde wolven

- **Tegemoetkoming bij schade indien een dier met zekerheid of zeer waarschijnlijk door een wolf is gedood**
 - Optie gelijk voor hobby en beroeps
 - Met veldsporen, sectie en genetisch materiaal
- **Mogelijkheid voor provincies om preventieve maatregelen te vergoeden in het territorium van de gevestigde wolf/wolven.**
- **In ieder geval tot 2022, dan evaluatie.**

Interprovinciaal Overleg **ip**

Interprovinciaal wolvenplan

Overdracht aanspreekpunt wolven

- **Nu schademelding bij meldpunt wolven**
- **Dan binnen 24 uur expert van Bij12 terplekke**
- **Onderzoekt de situatie en neemt DNA af**
- **Analyse door WUR**
- **Bij zekerheid/waarschijnlijkheid wolf taxatie en tegemoetkoming door Bij12**
- **Met schademeldingen naar Bij12 alles bij één instantie**

Interprovinciaal Overleg **ip**

Interprovinciaal wolvenplan

Gevaarlijke situaties

- **Wolf is beschermde diersoort**
- **Mogelijkheden tot ingrijpen bij ontoelaatbaar gedrag**
 - Wolf en Mens
 - Wolf en Hond
 - Wolf en Vee

Interprovinciaal Overleg **ip**

Interprovinciaal wolvenplan

Informatie bijeenkomst Wolf

Uitgangspunt provincie Drenthe

- 1.1. Wij zullen instemmen met het ongewijzigde schadebeleid met betrekking tot zwervende wolven (alle schade compenseren, geen eigen risico, geen onderscheid tussen beroepsmatige en hobbydierhouders. § 5.4.1 wolvenplan).
- 1.2. Wij zullen instemmen met het voorgestelde schadebeleid voor territoriale wolven voor de komende drie jaren (alle schade compenseren, geen eigen risico, geen onderscheid tussen beroepsmatige en hobbydierhouders. § 5.4.2 wolvenplan), met na drie jaar interprovinciale evaluatie van deze aanpak.
- 1.3. Wij zullen aangeven kansen te zien in de voorgestelde mogelijkheid om door middel van een gebiedsproces een pilot te starten ten behoeve van schadepreventie (§§5.6 en bijlage 4) en dit voorleggen aan u, uw Staten. Daarnaast zullen wij aangeven dat de aantekening zou moeten worden toegevoegd dat het mogelijk moeten zijn een dergelijk proces te starten voordat er een territorium is vastgesteld.
- 1.4. Wij zullen aangeven dat in het geval van een gebiedsproces, wij een uitzondering willen maken op de bestaande beleidsregels en het in bijlage 4 opgenomen onderscheid tussen beroeps- en hobbydierhouders. Tenminste gedurende de eerste drie jaar willen wij hier geen onderscheid maken voor wat betreft een provinciale financiering van preventieve middelen.
- 1.5. Wij zullen de BACVP verzoeken om de omschreven mogelijkheden tot ingrijpen bij wolven (§ 4.4.1 .3) in een separaat document komend jaar verder te laten concretiseren.

Monitoring voorkomen wolf Hart van Drenthe.

Vanaf april 2018 zijn er verscheidene wolvenmeldingen gedaan in de omgeving van het Hart van Drenthe. Om te achterhalen of de wolf zich ophoudt in het gebied zijn er in het Hart van Drenthe drie wildcamera's geplaatst waarvan 2 camera's van de Provincie Drenthe ([REDACTED]).

Op 4 mei 2018 verscheen er een wolf op een wildcamera bij een dassenburcht, die op dat moment werd bewoond door familie vos (4 jongen). De camera was er geplaatst om de vossenfamilie te volgen.

 Wolf op camera
4 mei 2018

10.2d en 10.2g

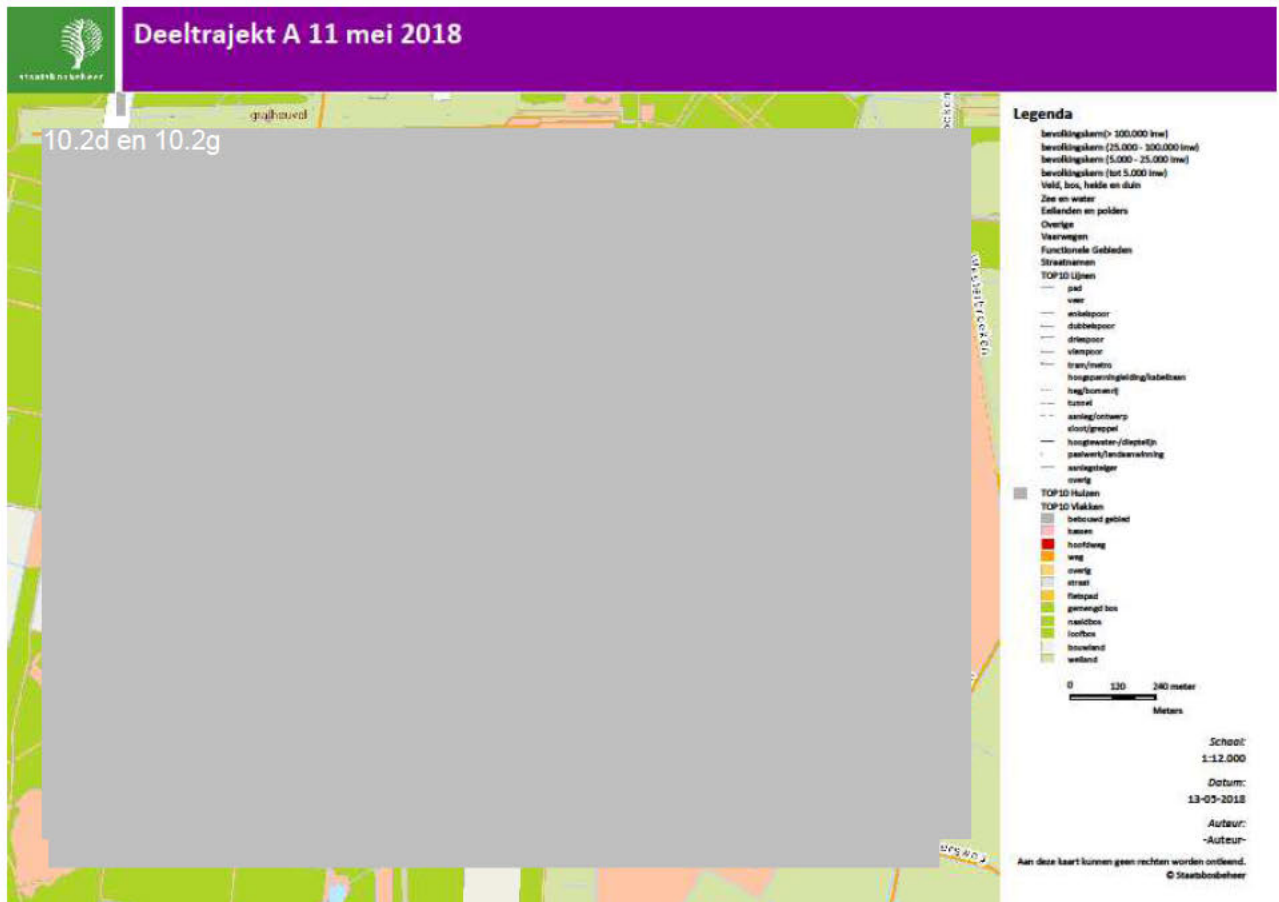
Er is een deskundige groep sporenonderzoekers aan het werk gegaan om proberen de beweging van de wolf in het gebied vast te leggen. [REDACTED]

Deelnemers : [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED] en [REDACTED]

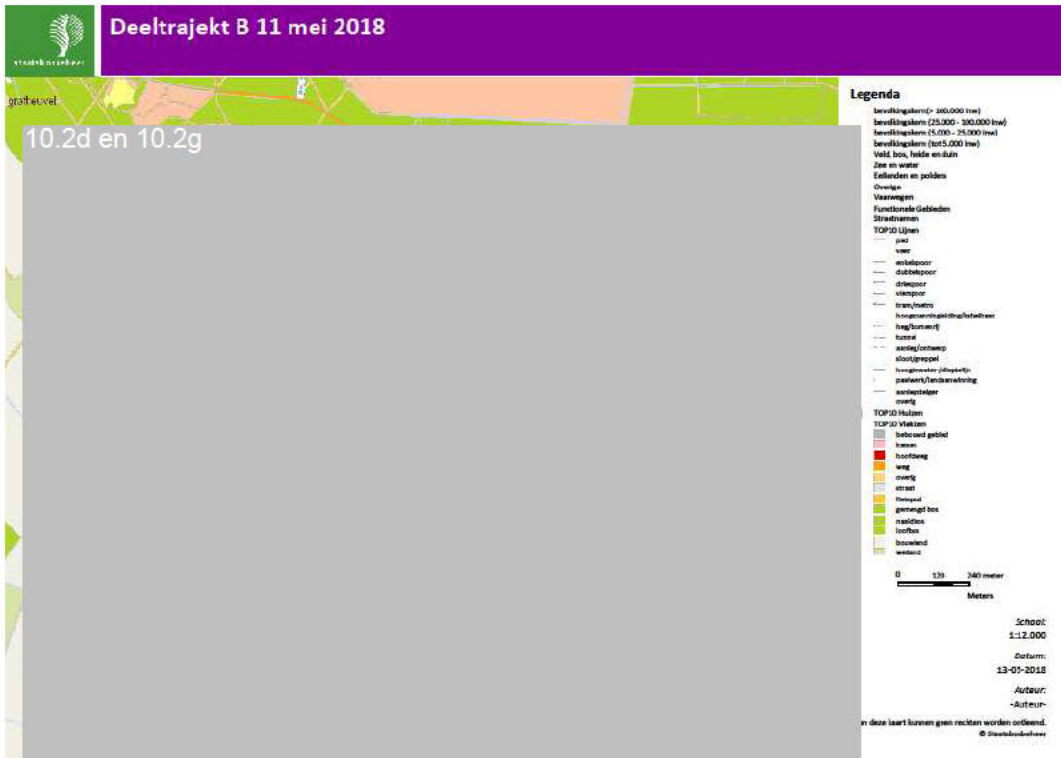
Vrijdag 11 mei is er in het gebied Hooghalen, (waar de wolf is vastgelegd) sporenonderzoek gedaan. In de omgeving zijn zoveel mogelijk paden afgelopen op sporen. De bevindingen zijn hieronder vastgelegd.

ndeling onderzoeksgebied (foto

Trajekt A is gelopen door [redacted] en [redacted]. Er zijn geen afdrucken van mogelijke wolvenprenten gevonden of andere sporen aangetroffen.

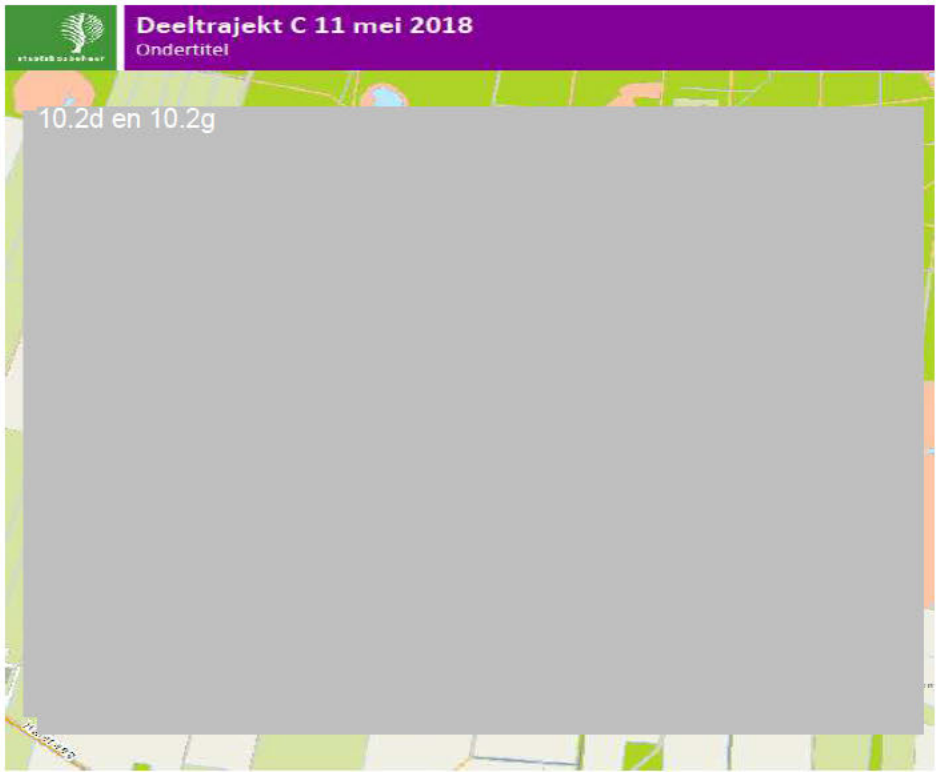
Trejekt B : gelopen door [redacted] en [redacted]

Locatie 10: potentiële holen, veel omgevallen bomen.

Locatie 11: Keutels met veren (waarschijnlijk vos)

keutels (vermoedelijk vos) foto [redacted]

Legenda

bevolkingsterm > 200.000 (roze) bevolkingsterm 125.000 - 200.000 (roze) bevolkingsterm 50.000 - 125.000 (roze) bevolkingsterm tot 50.000 (roze) Veld, bos, heide en duin Zee en water Gullanden en zolders Overige Vaarwegen Functionele Gebieden Straatnamen TOP10 Linen pad veer enkelpoor dubbelpoor	dubbelpoor enkelpoor tram/metro hogesnelheidslijn/tubelijn heu/bomenrij tunnel aanleg/overweg kloot/groepel boortwater-afzetting parkeren/overnameplaats aanlegstapel overig TOP10 Vlakken TOP10 Vlakken bebouwd gebied kaszen	hoofdweg weg overig straat fietspad gemengd bos rooibos bosbos bosland weiland boomgaard/laan heide sand overig gebruik heidevelden fruitvelden
--	---	--

Schaal:
1:12.000
Datum:
12-05-2012
Auteur:
-Autheur-

Aan deze kaart kunnen geen rechten worden ontleend.
© Staatsbosbeheer

Traject C: gelopen door [redacted] en [redacted]

- Locatie 1: Krabplek/ markeren grote klauw (wolf) en op deze weg wolfprenten
- Locatie 2: meerdere keutels aan Westkant in berm
- Locatie 3: Grote prenten: 9 cm zonder nagels (wolf)
- Locatie 4: 100 meter draf, richting zuiden, westkant berm (wolf), 800 meter gevolgd
- Locatie 5: meerdere trails de akker op Locatie (wolf)
- Locatie 6: Markeren tegen eik? Man?
- Locatie 7: drie prenten richting Zuid Oost akker op (wolf)
- Locatie 8: keutel met botsplinters (platgereden) (wolf)
- Locatie 9: keutel met haar en botsplinters (wolf).
- Locatie 3 t/m 6 en helemaal verder tot aan de akker: uiteindelijk 800 meter totaal. En alles in draf.
- Draf is met 80 cm pasafstand. 'Indirect register' (achtervoet deels in voorvoet)

wolvenprent (foto)

looproute wolf (foto)

Camera posities

Naar aanleiding van wolvenmeldingen van derden uit de omgeving zijn camera's geplaatst. Alle camera's zijn geplaatst langs doorgaande zandwegen en/of bij kruispunten... De camera's van SBB zijn van het type Bushnell Trophy Cam HD. Alle camera's (behalve camera 4 Noord) maken foto's om snel passerende dieren zoveel mogelijk te triggeren.

Camera Provincie 1: start 19 april 2018

Camera Provincie 2 (10.2d en 10.2g): start 19 april 2018

Camera SBB 4 (Noord) (10.2d en 10.2g): 16 april t/m 9 mei 2018

Camera SBB 4 (zuid) (10.2d en 10.2g): 9 mei t/m 23 mei 2018

Camera (10.2d en 10.2g): start 11 mei 2018

Camera SBB 3 (10.2d en 8): start 15 mei 2018

Camera SBB 1 (10.2d en 10.2g): start 23 mei 2018

Camera 5 (10.2d en 10.2g): start 23 mei 2018

Camera 2 van de Provincie staat vlak bij de plek waar de wolf is verschenen op de dassenburcht. (10.2d en 10.2g)

(10.2d en 10.2g)

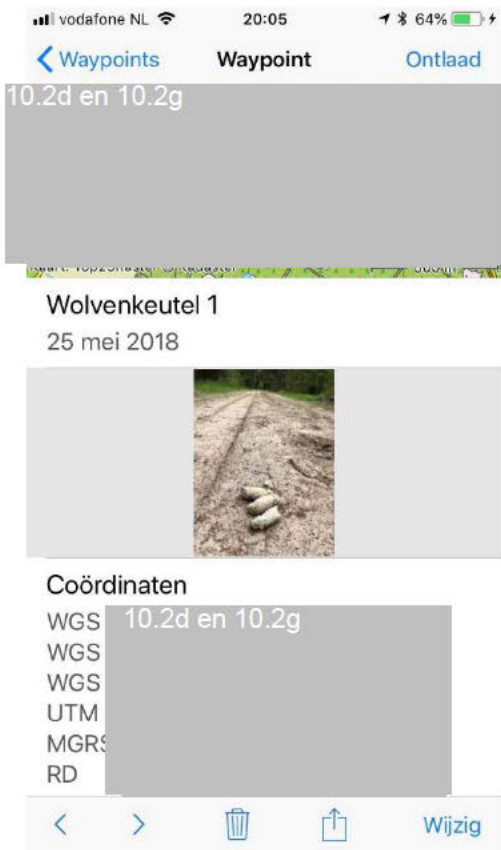
Opvallend dat de wolf niet de camera van de Provincie is gepasseerd.

Camera SBB 4 (zuid) is verwijderd van deze locatie, er kwamen dagelijks mensen en/of voertuigen langs deze plek.

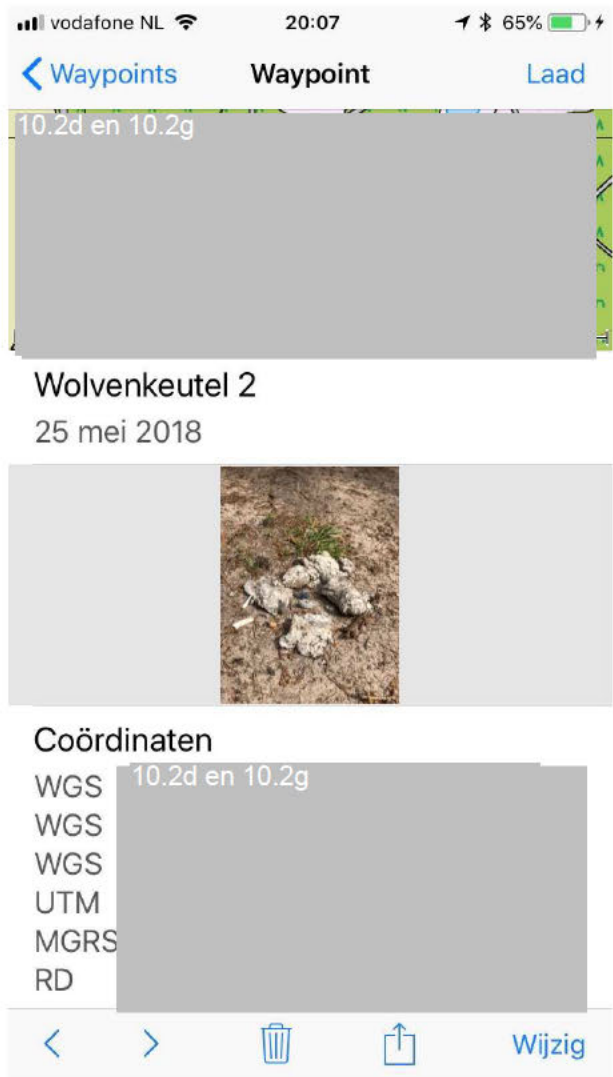
Tot nu toe (24 mei 2018) is er geen wolf door een van de camera's vastgelegd.

Wolvenkeutels

Op 25 mei jl. vond ik tijdens een wandeling met hond () een tweetal wolvenkeutels. Keutel 1 (zie locatie) lag midden op het zandpad. Een mooi gevormde keutel, haren zichtbaar. De geur van wolf was duidelijk herkenbaar (ik ken de geur van wolvenkeutels uit Estland en Letland) : doordringend, zoetig en scherp. De tweede keutel lag 20 meter verderop. De keutel lag enigszins uit elkaar en stukjes bot en hoef duidelijk zichtbaar. De geur was bij deze keutel extremer : bij het naderen rook ik de typische lucht al. De keutels zijn verzameld voor DNA onderzoek en prooionderzoek. Een paar stukjes keutel heb ik bewust laten liggen ten behoeve van de wolf.

wolvenkeutel 1

wolvenkeutel 2

wolvenkeutel 2

wolvenkeutel 2

Monitoring voorkomen wolf Hart van Drenthe.

Vanaf april 2018 zijn er verscheidene wolvenmeldingen gedaan in de omgeving van het Hart van Drenthe. Om te achterhalen of de wolf zich ophoudt in het gebied zijn er in het Hart van Drenthe drie wildcamera's geplaatst waarvan 2 camera's van de Provincie Drenthe ([REDACTED]).

Op 4 mei 2018 verscheen er een wolf op een wildcamera bij een dassenburcht, die op dat moment werd bewoond door familie vos (4 jongen). De camera was er geplaatst om de vossenfamilie te volgen.

10.2d en 10.2g

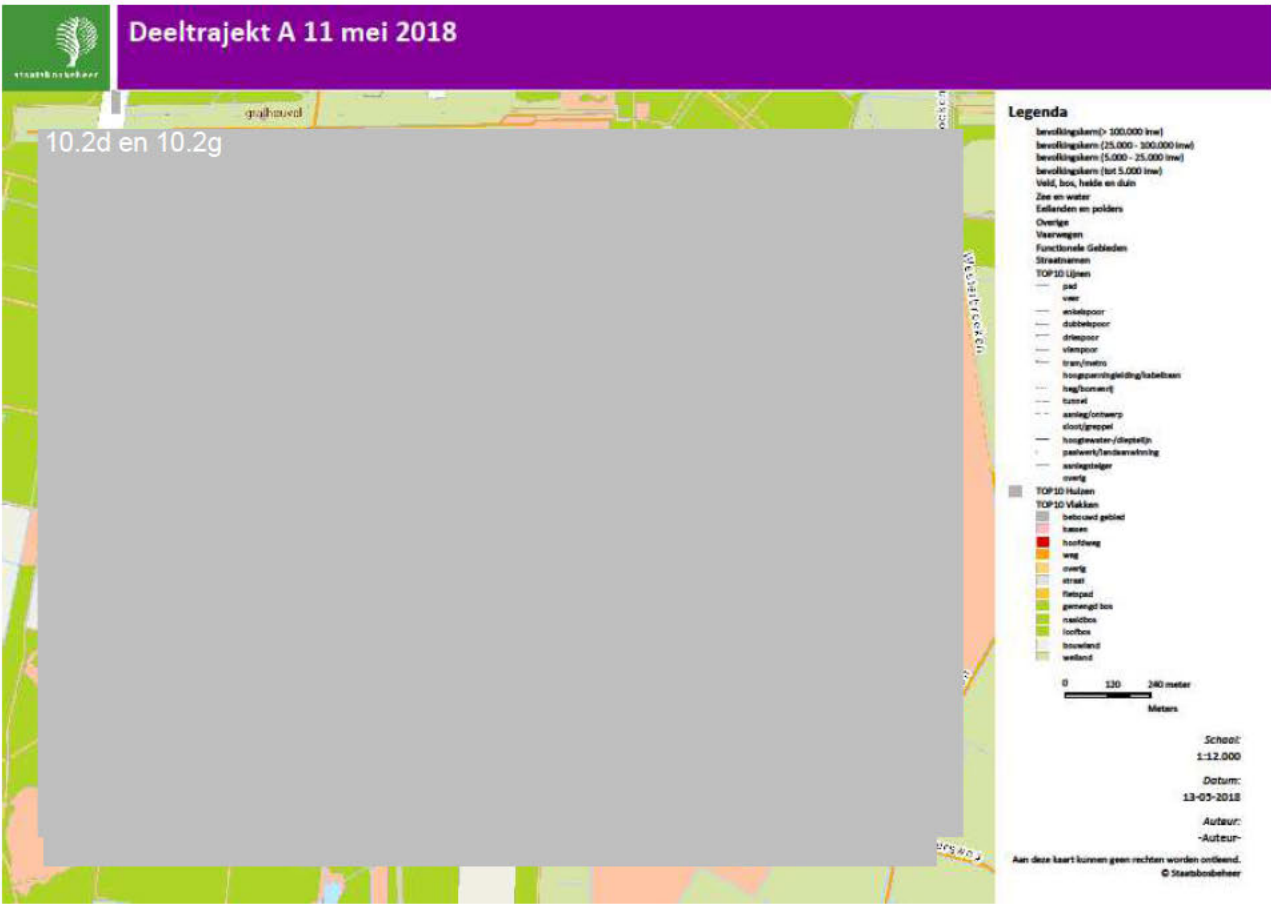
Er is een deskundige groep sporenonderzoekers aan het werk gegaan om proberen de beweging van de wolf in het gebied vast te leggen. [REDACTED]

Deelnemers : [REDACTED] , [REDACTED] , [REDACTED] , [REDACTED] , [REDACTED] en [REDACTED] .

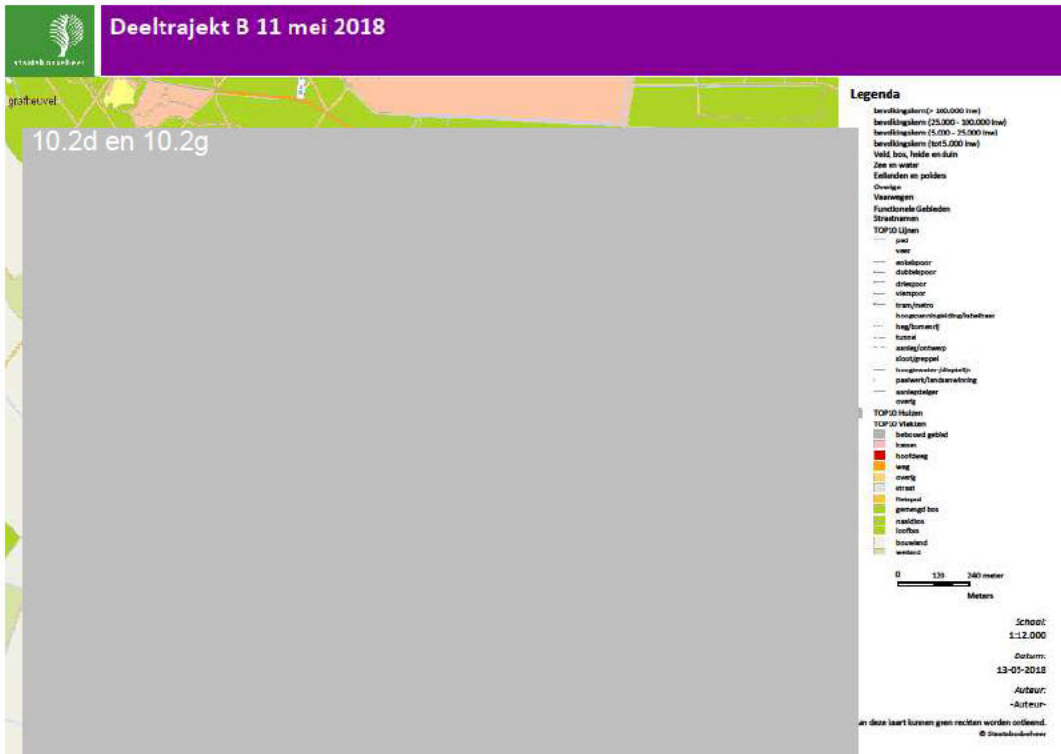
Vrijdag 11 mei is er in het gebied Hooghalen, (waar de wolf is vastgelegd) sporenonderzoek gedaan. In de omgeving zijn zoveel mogelijk paden afgelopen op sporen. De bevindingen zijn hieronder vastgelegd.

deling onderzoeksgebied (foto [redacted])

Trajekt A is gelopen door [redacted] en [redacted]. Er zijn geen afdrucken van mogelijke wolvenprenten gevonden of andere sporen aangetroffen.

Trajekt B : gelopen door [redacted] en [redacted]

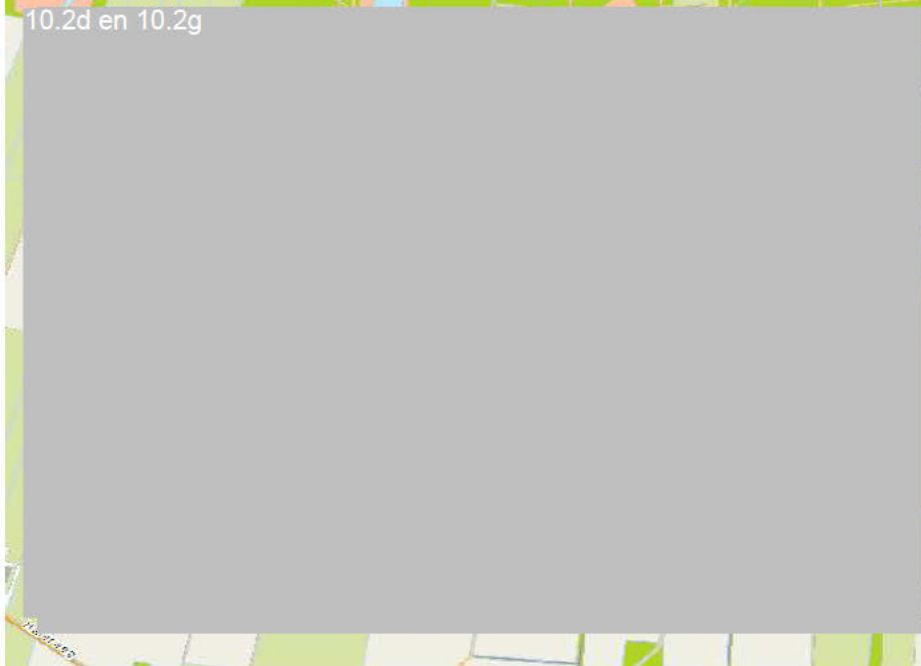
Locatie 10: potentiële hollen, veel omgevallen bomen.

Locatie 11: Keutels met veren (waarschijnlijk vos)

keutels (vermoedelijk vos) foto [redacted]

10.2d en 10.2g

Legenda

<ul style="list-style-type: none"> bevolkingskern (> 200.000 inw) bevolkingskern (25.000 - 200.000 inw) bevolkingskern (5.000 - 25.000 inw) bevolkingskern (tot 5.000 inw) Veld, bos, heide en duin Zee en water Kultuurland en zandten Overige Vaarsweem Functionele Gebieden Straatnamen TOP10 Lijnen pad weer enkelpoor dubbelpoor 	<ul style="list-style-type: none"> dringepoor vandepoor tram/metro hoogopbouwrijtuig/tubebaan hoog/bomenrij tunnel aanleg/overweg stoot/groepel soortwester-rijdweglijn parkeren/overnamevoering aanlegstapel overig TOP10 Huisen TOP10 Vlakken behouwen gebied kanalen 	<ul style="list-style-type: none"> kerfdeeg weg overig straat fietspad geringaf beb. overbos broekbos beekland weide boortwaard/vallei heide strand overig gebruik beplantings fruitwaaier
--	---	--

Schaal:
1:13.000
Datum:
12-05-2012
Auteur:
-Auteur-

Aan deze kaart kunnen geen rechten worden ontleend.
© Stadsdeelbestuur

Traject C: gelopen door [redacted] en [redacted]

Locatie 1: Krabplek/ markeren grote klauw (wolf) en op deze weg wolfprenten

Locatie 2: meerdere keutels aan Westkant in berm

Locatie 3: Grote prenten: 9 cm zonder nagels (wolf)

Locatie 4: 100 meter draf, richting zuiden, westkant berm (wolf), 800 meter gevolgd

Locatie 5: meerdere trails de akker op Locatie (wolf)

Locatie 6: Markeren tegen eik? Man?

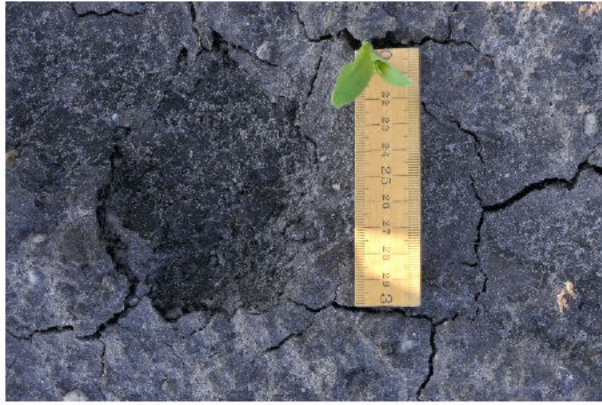
Locatie 7: drie prenten richting Zuid Oost akker op (wolf)

Locatie 8: keutel met botsplinters (platgereden) (wolf)

Locatie 9: keutel met haar en botsplinters (wolf).

Locatie 3 t/m 6 en helemaal verder tot aan de akker: uiteindelijk 800 meter totaal. En alles in draf.

Draf is met 80 cm pasafstand. 'Indirect register' (achtervoet deels in voorvoet)

wolvenprent (foto [redacted])

looproute wolf (foto [redacted])

Camera posities

Naar aanleiding van wolvenmeldingen van derden uit de omgeving zijn camera's geplaatst. Alle camera's zijn geplaatst langs doorgaande zandwegen en/of bij kruispunten... De camera's van SBB zijn van het type Bushnell Trophy Cam HD. Alle camera's (behalve camera 4 Noord) maken foto's om snel passerende dieren zoveel mogelijk te triggeren.

Camera Provincie 1: start 19 april 2018

Camera Provincie 2 (10.2d en 10.2g) : start 19 april 2018

Camera SBB 4 (Noord) (10.2d en 10.2g) : 16 april t/m 9 mei 2018

Camera SBB 4 (zuid) (10.2d en 10.2g) : 9 mei t/m 23 mei 2018

Camera Nauta (10.2d en 10.2g) : start 11 mei 2018

Camera SBB 3 (10.2d en 10.2g) : start 15 mei 2018

Camera SBB 1 (10.2d en 10.2g) : start 23 mei 2018

Camera 5 (10.2d en 10.2g) : start 23 mei 2018

Camera 2 van de Provincie staat vlak bij de plek waar de wolf is verschenen op de dassenburcht. 10

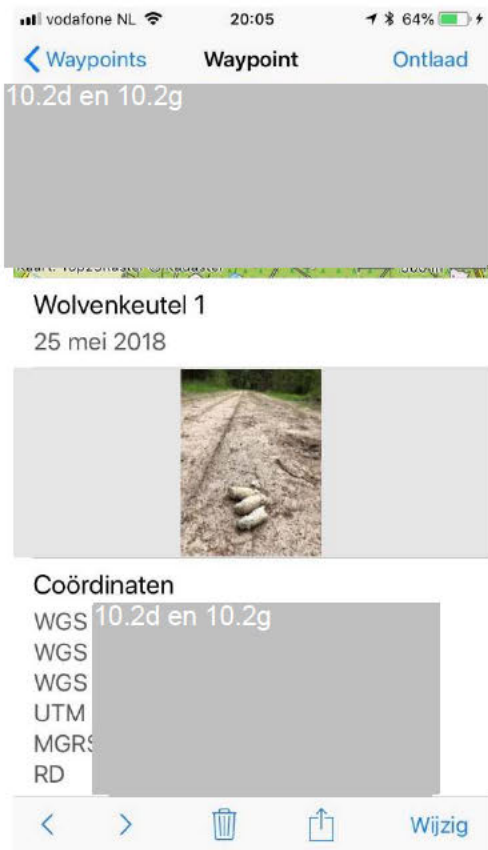
Opvallend dat de wolf niet de camera van de Provincie is gepasseerd.

Camera SBB 4 (zuid) is verwijderd van deze locatie, er kwamen dagelijks mensen en/of voertuigen langs deze plek.

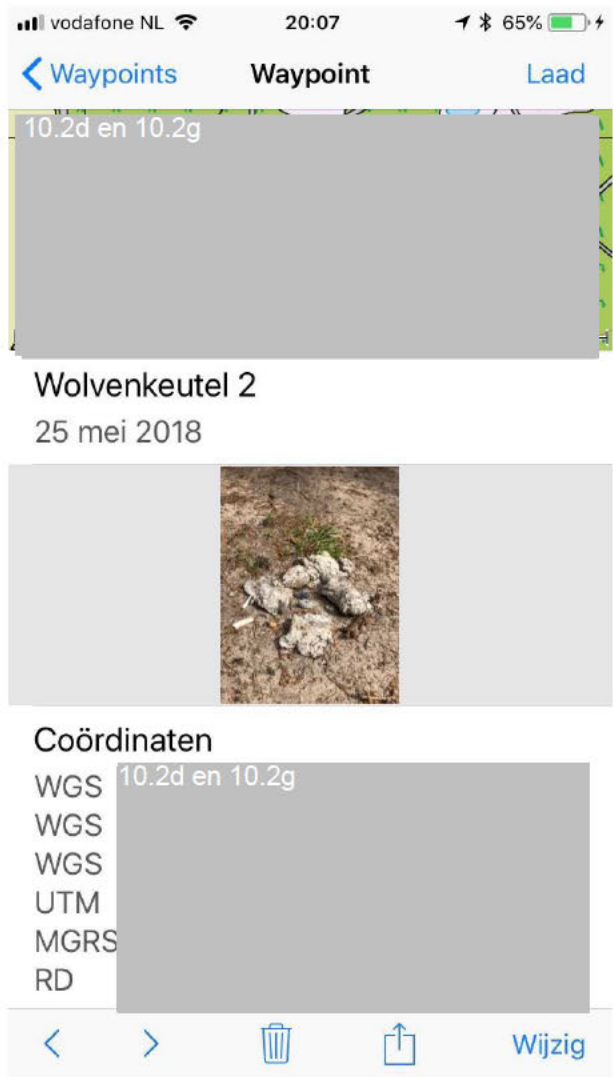
Tot nu toe (24 mei 2018) is er geen wolf door een van de camera's vastgelegd.

Wolvenkeutels

Op 25 mei jl. vond ik tijdens een wandeling met hond een tweetal wolvenkeutels. Keutel 1 (zie locatie) lag midden op het zandpad. Een mooi gevormde keutel, haren zichtbaar. De geur van wolf was duidelijk herkenbaar (ik ken de geur van wolvenkeutels uit Estland en Letland) : doordringend, zoetig en scherp. De tweede keutel lag 20 meter verderop. De keutel lag enigszins uit elkaar en stukjes bot en hoef duidelijk zichtbaar. De geur was bij deze keutel extremer : bij het naderen rook ik de typische lucht al. De keutels zijn verzameld voor DNA onderzoek en prooionderzoek. Een paar stukjes keutel heb ik bewust laten liggen ten behoeve van de wolf.

wolvenkeutel 1

wolvenkeutel 2

wolvenkeutel 2

wolvenkeutel 2

v_export.fid-74a5cbab_16dd47b6832_423f <http://waarneming.nl/waarneming/view/155874244> Wolf
v_export.fid-74a5cbab_16dd47b6832_4240 <http://waarneming.nl/waarneming/view/135029348> Wolf

Canis lupus	levend exemplaar	exact aantal	1	1	1 aantal	241051	573588	282,8427	punt
Canis lupus	dood (algemeen)	exact aantal	1	1	1 aantal	220846	521896	282,8427	punt

vervaagd	datm_start	datm_stop	datm_dkkng	stadiur geslaci
onvervaagd	2018-03-25 00:00:00	2018-03-26 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2015-03-07 00:00:00	2015-03-08 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2015-03-09 00:00:00	2015-03-10 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2015-03-09 00:00:00	2015-03-10 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-31 00:00:00	2018-04-01 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-29 00:00:00	2018-03-30 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2015-03-07 00:00:00	2015-03-08 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-10-05 00:00:00	2018-10-06 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2015-03-07 00:00:00	2015-03-08 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-05-02 00:00:00	2018-05-03 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-05-02 00:00:00	2018-05-03 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-04-01 00:00:00	2018-04-02 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-31 00:00:00	2018-04-01 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-10-18 00:00:00	2018-10-19 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-29 00:00:00	2018-03-30 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-04-04 00:00:00	2018-04-05 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-09-23 00:00:00	2018-09-24 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2015-03-07 00:00:00	2015-03-08 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-04-18 00:00:00	2018-04-19 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-05-21 00:00:00	2018-05-22 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-05-18 00:00:00	2018-05-19 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-05-16 00:00:00	2018-05-17 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-04-14 00:00:00	2018-04-15 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-04-14 00:00:00	2018-04-15 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-04-07 00:00:00	2018-04-08 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-05-31 00:00:00	2018-06-01 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-23 00:00:00	2018-03-24 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-10-03 00:00:00	2018-10-04 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-31 00:00:00	2018-04-01 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-10-17 00:00:00	2018-10-18 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-28 00:00:00	2018-03-29 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2015-03-07 00:00:00	2015-03-08 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-18 00:00:00	2018-03-19 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-10-07 00:00:00	2018-10-08 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-10-17 00:00:00	2018-10-18 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-30 00:00:00	2018-03-31 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-05-29 00:00:00	2018-05-30 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2017-03-03 00:00:00	2017-03-04 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-26 00:00:00	2018-03-27 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-31 00:00:00	2018-04-01 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-14 00:00:00	2018-03-15 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-05-25 00:00:00	2018-05-26 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-06-14 00:00:00	2018-06-15 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-25 00:00:00	2018-03-26 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-05-25 00:00:00	2018-05-26 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-03-31 00:00:00	2018-04-01 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2017-12-23 00:00:00	2017-12-24 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2018-05-25 00:00:00	2018-05-26 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2015-03-08 00:00:00	2015-03-09 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2015-03-07 00:00:00	2015-03-08 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2015-03-08 00:00:00	2015-03-09 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2015-03-07 00:00:00	2015-03-08 00:00:00	ONWAAR	
onvervaagd	2015-03-08 09:30:00	2015-03-08 09:31:00	ONWAAR	

onvervaard
onvervaard

2018-05-02 09:06:00 2018-05-02 09:07:00
2017-03-03 08:05:00 2017-03-03 08:06:00

ONWAAR
ONWAAR

verplaatsend

verkeersslachtoffer

ONWAAR

ONWAAR

Losse waarnemingen van Waarneming onbepaald

Losse waarnemingen van Waarneming onbepaald

Waarneming.nl
Waarneming.nl

betrouwbaar
betrouwbaar

Zoogdieren, Overige zoogdieren
Zoogdieren, Overige zoogdieren

Beschermingsregime :
Beschermingsregime :

soorten Habitatrichtlijn Flora- en fa
soorten Habitatrichtlijn Flora- en fa

aunawet tabel III (beperkte vrijstelling met gedragscode of ontheffing met uitgebreide toets)	935532
aunawet tabel III (beperkte vrijstelling met gedragscode of ontheffing met uitgebreide toets)	935532

POLYGON ((241061 573588, 241058.07106781186 573580.9289321881, 241051 573578, 241043.92893218814
POLYGON ((220856 521896, 220853.07106781186 521888.92893218814, 220846 521886, 220838.92893218814

sessionid

10.2d en 10.2g

10.2d en 10.2g

Notities gesprek

15 april 2019

Er was een vrouwelijke wolf in Drenthe, die is nu op de Veluwe (mogelijk territorium).

Als er sprake is van een territorium, moeten GS een kaart van het territorium bekend maken ivm schadeafhandeling. Pilot maatregelen om te beschermen. Stakeholders kunnen gebiedsproces beginnen.

Dan kan GS besluit te subsidiëren. Er is nog geen budget voor gereserveerd. Advies: Di top voorhand doen (basisbudget). PS moet beslissen.

NB gaat over 1 miljoen voor 1 territorium.

Met de terreinbeheerders is wel overleg.

SSB heeft kerngroepen communicatie, landelijk.

Drents Landschap is een kleine club (nog niet zoveel ervaring met wolf).

Natuur Monumenten

Particulier groenbezit

Lijn is: niet alle gevallen apart communiceren. Meldingen komen bij BIJ12 binnen.

- Als duidelijk is dat het geen wolf kan zijn: we doen niks.
 - Als het wel een wolf kan zijn: op de website BIJ12 gemeld (binnen 1 week, alleen de plaatsnaam bv Hooghalen, net het terrein Groote Zand)
 - De uitslag komt op de website van BIJ12 (passieve communicatie)
- Advies boeren: wacht op uitslag ivm beeldvorming

1^e ronde tafel

Spoeddebat bij RTV Drenthe in mei 2018, RTV vroeg om een reactie.

Schaphouders en SSB (geen andere terreinbeheerders)

Ongeveer 7 mensen op persoonlijke titel

2^e ronde tafel

In teken IPO Wolvenplan. Waar moet de provincie op inzetten. Grotendeels dezelfde genodigden.

Uitkomst lijn: geen onderscheid tussen hobbyboeren en prof boeren.

Derde ronde tafel Wolf op 7 mei

Nu besloten bijeenkomst

Doel is kennisdelen. Bv uitleg DNA-onderzoek Wageningen, BIJ12

Als er zich een wolf vestigt > dan een gebiedspilot.

Verwachtingen management. Hoe precies inrichting.

Vrijwilligers helpen met maken afscheidingen (Stichting Wolf Fencing). Blijft onder verantwoordelijkheid van de boer zelf.

Is informeel, om te anticiperen op ontwikkelingen. Met betrokkenen in gesprek. Zijn wel formeel namens organisaties afgevaardigd. Bv LTO Noord, (niet LTO landelijk).

Provincie Gelderland komt langzaam te vertellen over hun gebiedsproces, aanpak begrenzing ed.

Terreinbeheerders en pers

Vorig jaar is er een informatiebijeenkomst geweest voor de drie terreinbeheerders.

Waar moet e op letten, wie moet je benaderen.

Wees terughoudend als je niet zeker weet wat er aan de hand is. Het gaat snel een eigen leven leiden.

Als je wel naar buiten gaat: eerst goed afstemmen, wie is waar verantwoordelijk voor.

█ heeft rechtstreeks contacten met de terreinbeheerders over en weer.

SSB heeft stroomschema – is duidelijk

Evt even bellen met █ (contact met █, die weet ervan)

Tweede wolf gevestigd op de Veluwe

Een tweede wolf heeft zich gevestigd op de Veluwe. Dat blijkt uit het monitoringsonderzoek van Wageningen Environmental Research in opdracht van BIJ12. In de periode van 1 februari tot en met 1 mei 2019 waren er in totaal zes wolven in Nederland, waaronder een in Limburg.

Dat blijkt uit DNA-analyse, met name van wolvenkeutels. Die worden verzameld door vrijwilligers van het Wolvenmeldpunt. Keutels die mogelijk van een wolf zijn, zijn makkelijk te herkennen. Ze zijn veelal ruim 25 cm lang, 3 cm dik en je ziet veel haar en botresten van wilde dieren erin. DNA-analyse heeft uitgewezen dat het bij driekwart van de gevonden keutels inderdaad om een wolvenkeutel ging. In de andere gevallen waren de keutels afkomstig van een vos of een hond. Voor iedere wolvenkeutel is een eigen DNA-profiel gemaakt, waarmee bepaald is om welk individu het gaat en waar dit individu zich in de afgelopen maanden ophield.

Vestiging op Midden-Veluwe

Door DNA-analyse van meerdere wolvenkeutels hebben onderzoekers vastgesteld dat wolvin GW960f zich eind april, zes maanden na de eerste waarneming, nog steeds op de Midden-Veluwe bevond. Deze periode van een half jaar betekent dat zij de tweede wolf is die zich officieel in Nederland heeft gevestigd, in navolging van wolvin GW998f. In het afgelopen kwartaal is ook een edelhert gevonden dat gedood bleek door wolvin GW960f. Deze prooi, een volwassen hinde, is vele malen zwaarder dan de wolf zelf. "Wolven zijn gespecialiseerd in het jagen op hoefdieren die vele malen zwaarder zijn," aldus onderzoeker [REDACTED]. "Maar vaak doen ze dit in teamverband. Deze wolvin is alleen. Ze lijkt een raster gebruikt te hebben om haar prooi te kunnen overheersen."

Mogelijk paarvorming op Noord-Veluwe

[De eerste vestiging van de wolf na ruim 150 jaar afwezigheid was in februari al een feit.](#) Deze wolvin GW998f bevindt zich nog altijd op de Noord-Veluwe. Eind januari liet ook de mannelijke wolf GW893m zich voor het eerst waarnemen in hetzelfde gebied. Onderzoek laat zien dat in de periode daarna, het mannetje nog minstens acht keer in het territorium van het vrouwtje is geweest. Dit doet sterk vermoeden dat ze een paar vormen. Formeel is daar pas sprake van als ook het mannetje een half jaar aanwezig is in hetzelfde gebied, maar het is niet uitgesloten dat er inmiddels paring heeft plaatsgevonden. De komende maanden zal moeten blijken of er pups geboren zijn.

Onderzoek naar gedode schapen

Faunaconsulenten van BIJ12 nemen ook DNA af van gedode schapen op meerdere locaties in Overijssel en Drenthe. Onderzoek van Wageningen Environmental Research wijst vervolgens uit of het schaap inderdaad gedood is door een wolf. Dit gebeurt binnen een maand na de DNA-afname. [Een overzicht van deze gevallen en de DNA-uitslagen zijn beschikbaar op de website van BIJ12.](#) Per kwartaal wordt vervolgens ook voor deze

gevallen een genetisch profiel opgesteld voor individuele herkenning. In geen van de monsters is DNA aangetroffen van de drie wolven die leven op de Veluwe.

Kort verblijf in Overijssel

Eind februari zijn in Lemerlerveld in Overijssel dode schapen aangetroffen. DNA-onderzoek heeft uitgewezen dat de schapen gedood zijn door wolvin GW965F uit roedel 'Die Lucie' in Niederasksen. "Waar deze wolf vandaan komt, weten we door uitwisseling van gegevens via het [CEwolf-consortium](#) met het Duitse onderzoekinstituut Senckenberg" legt genetisch onderzoeker [REDACTED] uit. "Daardoor weten we ook dat deze wolf een maand later alweer is waargenomen bij Westernkappeln in Northrhein Westfalen. Dit past in het patroon dat we tot nu toe in Nederland zien. Wolven die in landbouwgebied worden gesignaleerd lopen vaak door en gaan binnen korte tijd weer de grens over, behalve als ze een meer gesloten gebied als de Veluwe bereiken."

Zenderwolf Janka loopt in maart Drenthe binnen

In Duitsland zijn enkele herten en wolven voorzien van een GPS-zender om [het effect van wolven op herten te kunnen onderzoeken](#). Wolven met een zender krijgen een naam en hun DNA wordt afgenomen voor een DNA-paspoort. Eind maart meldde de Technische Universiteit Dresden dat zenderwolf Janka (GW849f) zich in Nederland bevond. Janka, een wolvin uit het Ueckermünde roedel ca 600 km van de grens, is de tweede wolf uit dit onderzoek die in ons land is waargenomen (na wolvin [Naya](#) begin 2018). [REDACTED]: "Helaas viel de batterij van de zender van Janka al na twee dagen uit. Haar DNA is nog wel vastgesteld op gedode schapen in Hooghalen, maar sindsdien is ze niet meer waargenomen."

Ook wolf in Limburg

Eind maart werd ook een wolvenkeutel gevonden in de regio Meerssen in Limburg. Vanwege de slechte kwaliteit van het monster, bleek het echter niet mogelijk om te bepalen om welk individu het ging. "De locatie van deze wolf is uniek, aangezien in deze regio nog niet eerder een wolf is waargenomen," zegt [REDACTED]. "Recent is wel activiteit waargenomen in aangrenzende gebieden de Eifel in Duitsland en de Hoge Venen in België".

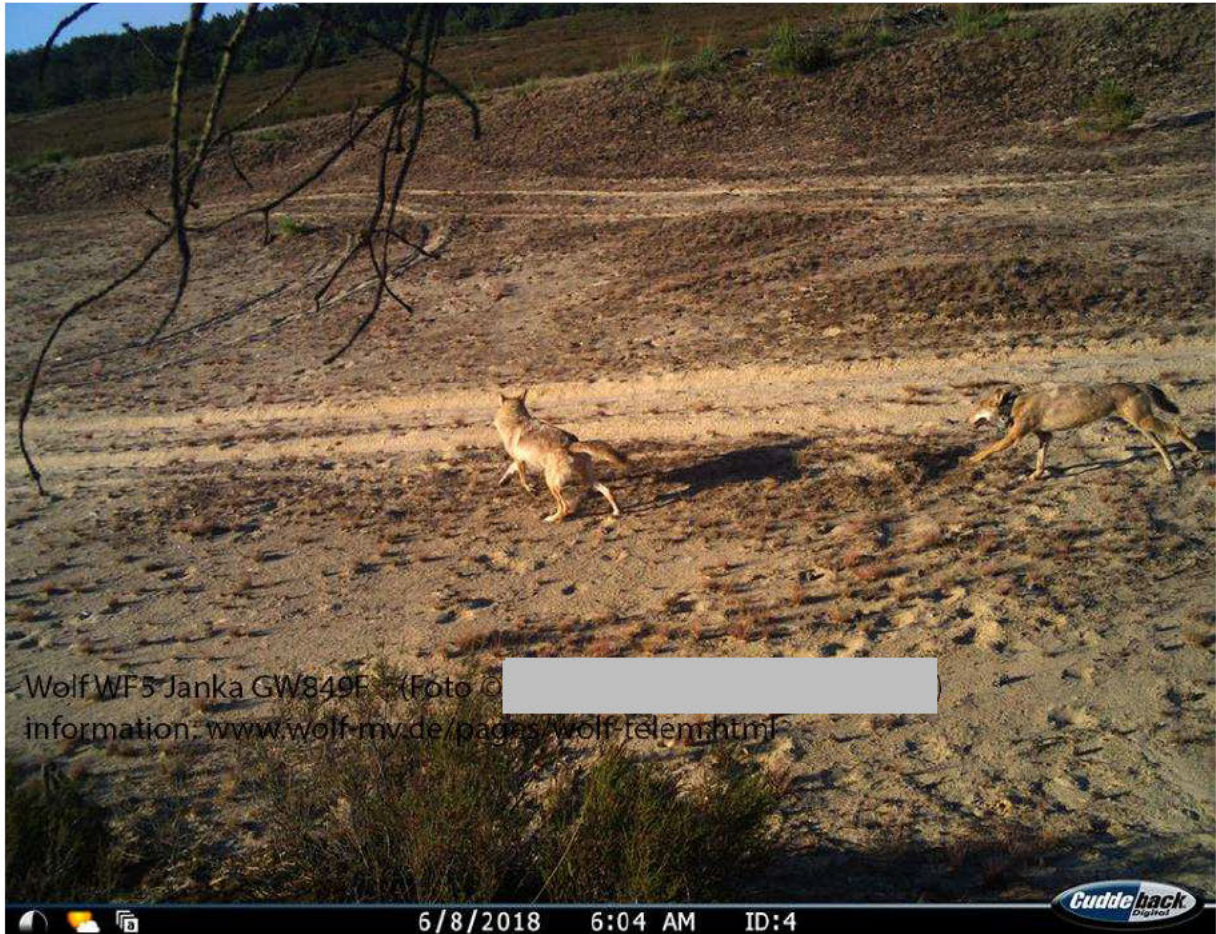
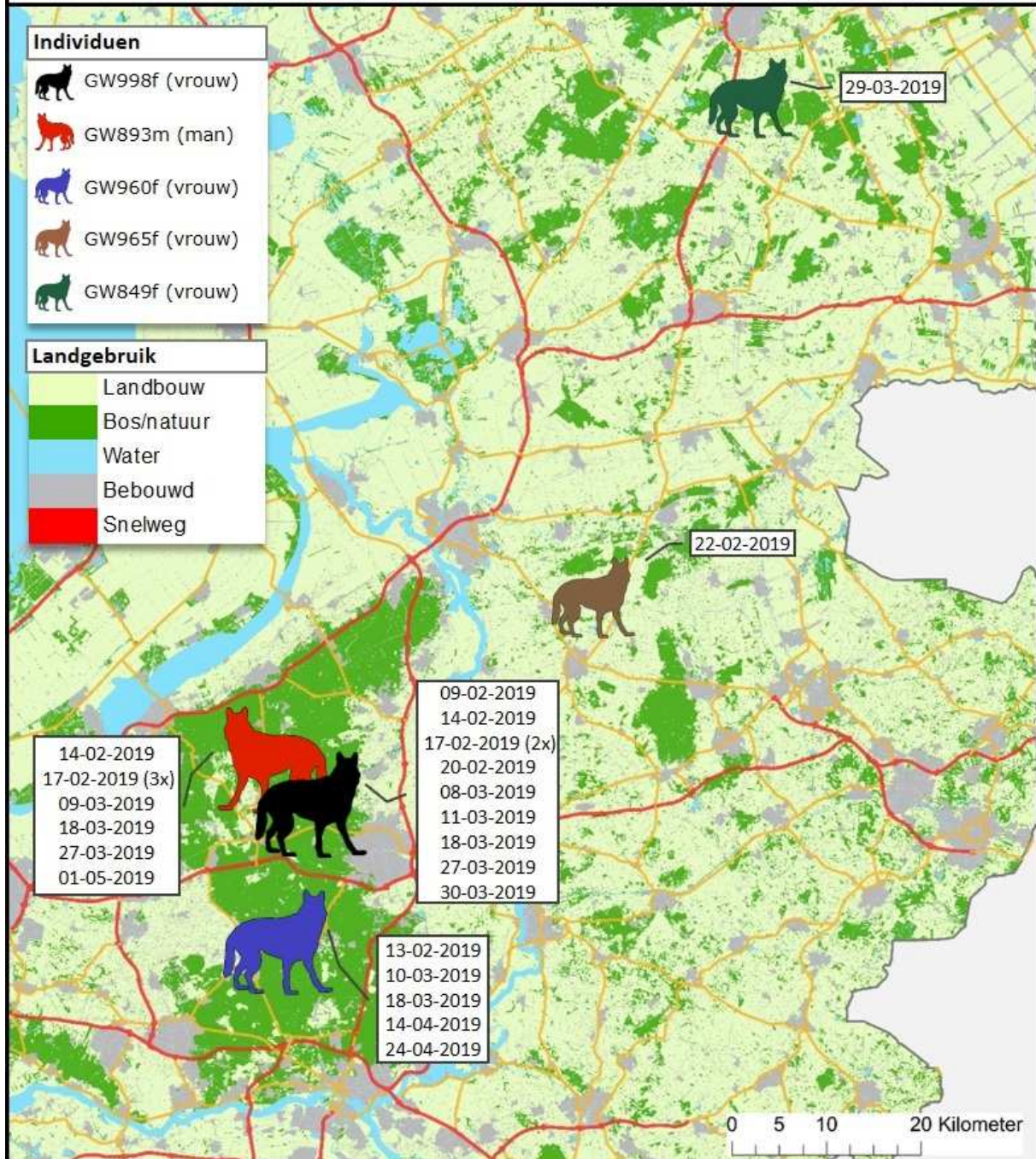

Foto: zenderwolf Janka met een roedelgenoot in het ouderlijk territorium in Ueckermünde
(© [redacted], TU Dresden)

Wolvenmonitoring februari 2019 – april 2019

Noot voor de redactie

Kijk voor meer informatie op: [redacted], of neem contact op met:

[redacted], 0317 [redacted], [redacted] @wur.nl

[redacted], 0317 [redacted] @wur.nl

Woordvoerdersbijeenkomst Provincies - IPO - BIJ12
16 januari 2019

Programma

- Introductie (10.00 – 10.15)
- Samenvatting wolvenplan (10.15 – 10.45)
- Taken BIJ12 inzake wolf (10.45 – 11.00)
- Pauze (11.00 – 11.15)
- Publicatie wolvenplan en communicatie toekomst (11.15 – 11.45)
- Afspraken en conclusies (11.45 – 12.00)

*Een nieuw wolvenplan voor de
provincies*

De komst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland

Een 'factfinding study'

Motie-rapport 2336
ISSN 1566-7187

S.W.T.A. Groot Brundekik, R.A.H. Janssen, M.H. Jacobs en N. Harms

2012

Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland

Wolven 2.0.

R.W.T.A. Groot Brundekik en D.K. Lammens

2014

Interprovinciaal wolvenplan

Versie 17 december 2018

Operationeel Draaiboek Wolf Fase 1

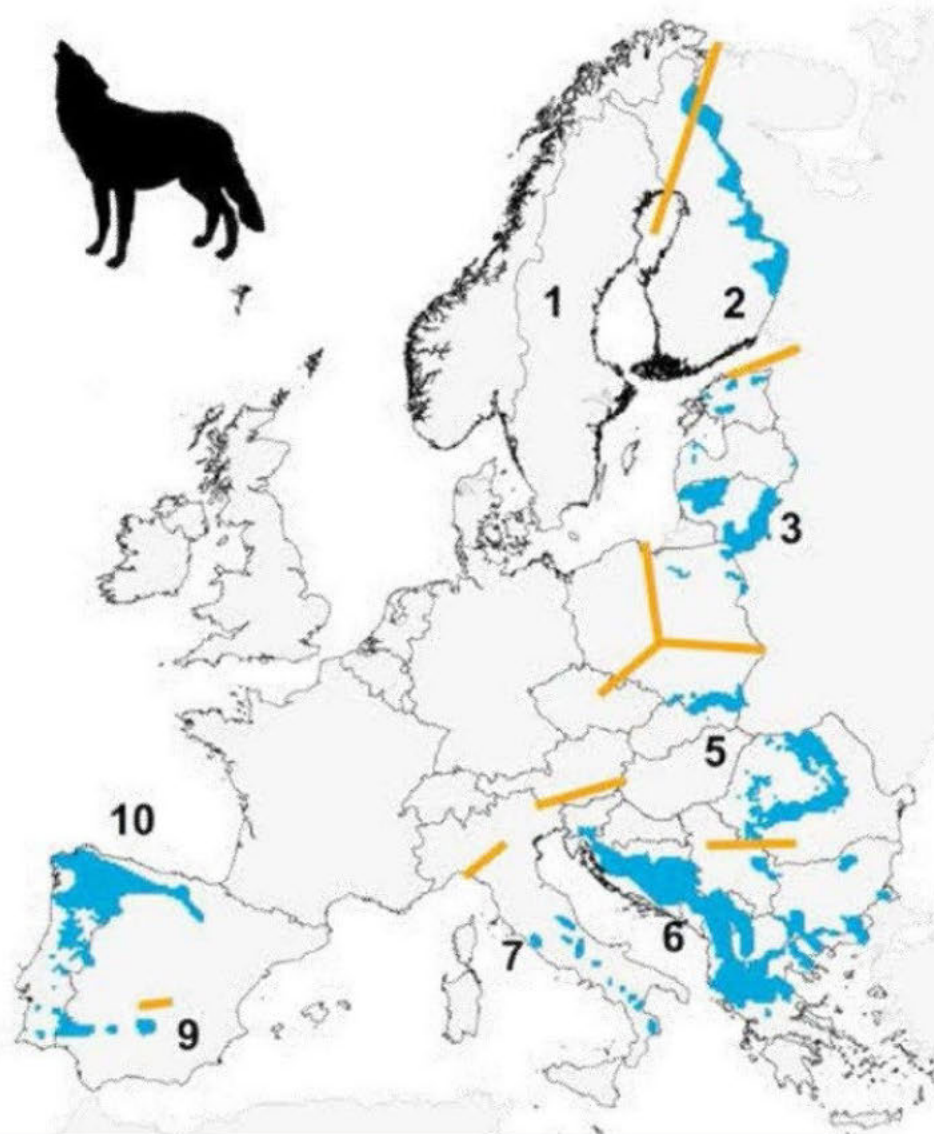
2019

2016

Verbreitung des Wolfes in Europa in den 1950-1970er Jahren

Distribution of wolves in Europe at their lowest extend during the 1950–1970s.

Guillaume Chapron et al. (2014):
Recovery of large carnivores in Europe's modern
human-dominated landscapes.
Science **346**, 1517

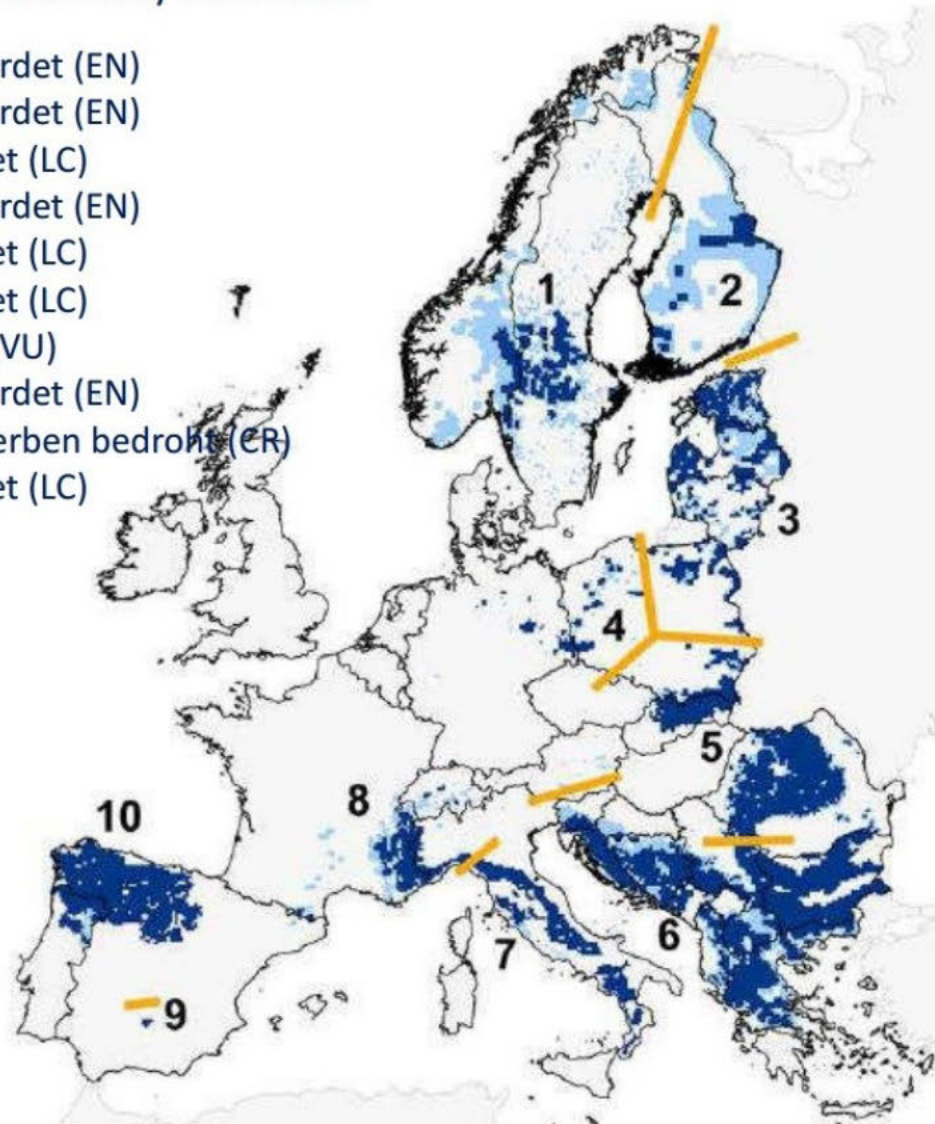

Populationseinteilung und Status nach Kaczensky et al. 2013

1 – Scandinavian	stark gefährdet (EN)
2 – Karelian	stark gefährdet (EN)
3 – Baltic	ungefährdet (LC)
4 – Central European Lowland	stark gefährdet (EN)
5 – Carpathian	ungefährdet (LC)
6 – Dinaric-Balkan	ungefährdet (LC)
7 – Italian Peninsula	gefährdet (VU)
8 – Alpine	stark gefährdet (EN)
9 – Sierra Morena	vom Aussterben bedroht (CR)
10 – Iberian	ungefährdet (LC)

CR = critically endangered
 EN = endangered
 VU = vulnerable
 LC = least concern

Guillaume Chapron et al. (2014):
 Recovery of large carnivores in Europe's modern
 human-dominated landscapes.
 Science **346**, 1517

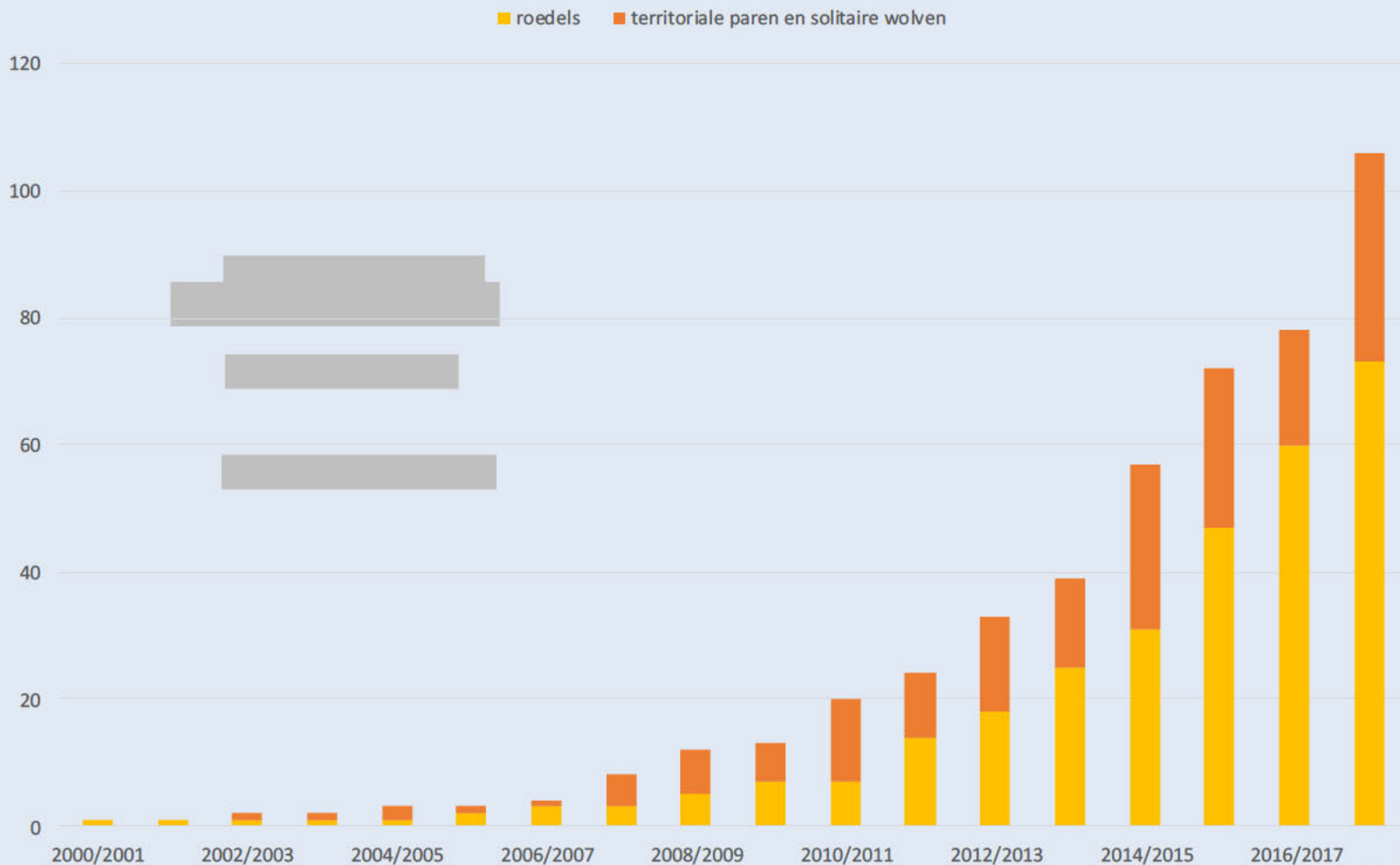
Entwicklung des Wolfsbestandes in Deutschland (bestätigte Rudel und Paare)

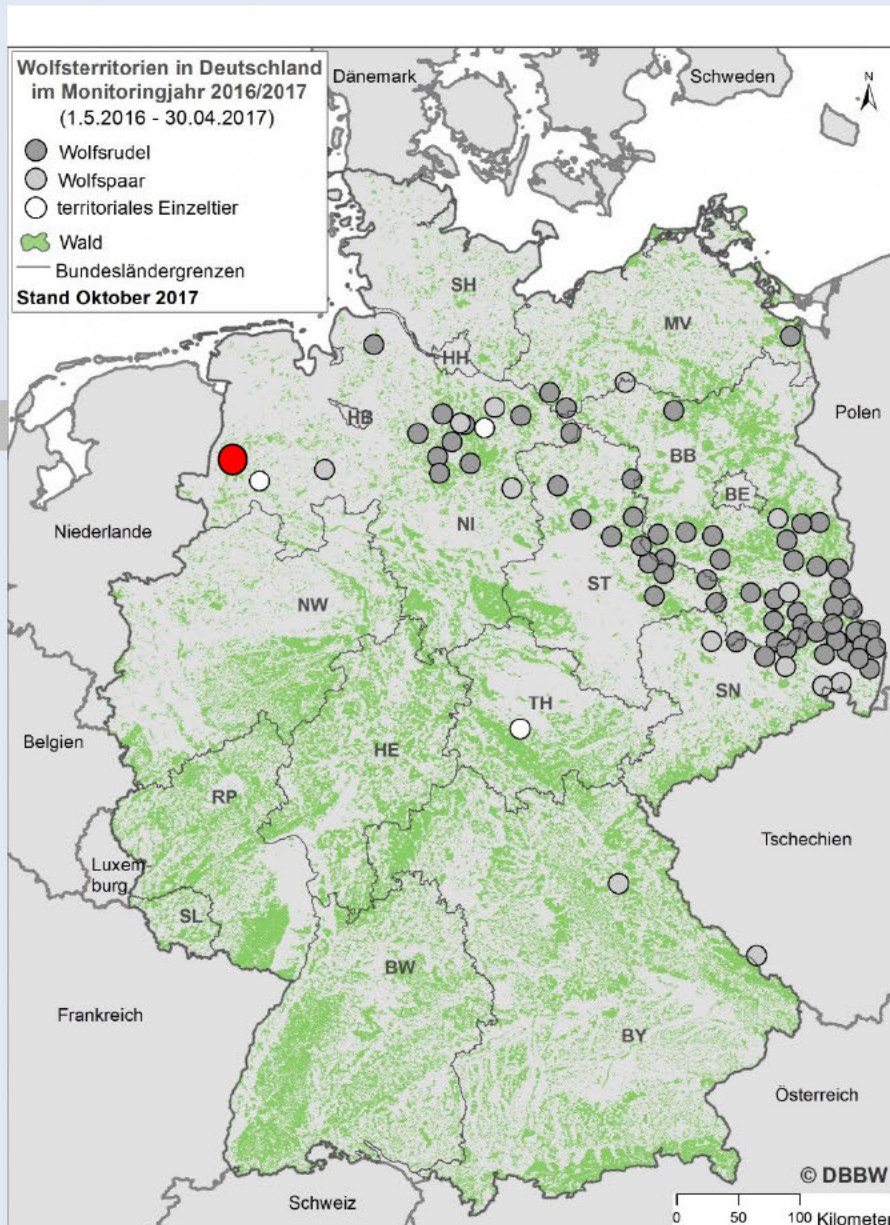
Wolfsverbreitung 2000

Bron: LUPUS en DBBW

ontwikkeling wolvenpopulatie in Duitsland

In 2017/2018

- 73 roedels
 - 30 paren
 - 3 solitaire
- Model:
Goede kans op
ruim 400 roedels
- 2018: roedel
bij Meppen

Wat is het proces geweest?

Anticiperen:

- 2011-2014: provincies, faunafonds en EZ hebben proces opgestart om een wolvenplan te maken.
- 2014: wolvenplan aangeboden aan BACVP, omgewerkt naar operationeel draaiboek voor zwervende wolven.
- 2016: Operationeel draaiboek fase 1 door BACVP vastgesteld.
- 2019: draaiboek omgewerkt naar wolvenplan, vast te stellen door IPO bestuur op 24/25 januari

De komst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland

Een 'factfinding study'

Motie-rapport 2336
ISSN 1566-7187

S.W.T.A. Groot Brundebink, R.A.H. Janssen, M.H. Jacobs en N. Harms

2012

Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland

Wetste 2.0.

R.W.T.A. Groot Brundebink en G.K. Lammensma

2014

Interprovinciaal wolvenplan

Versie 17 december 2018

Operationeel Draaiboek Wolf Fase 1

2019

2016

- *Belangrijke elementen/acties uit het draaiboek (2016):*
 - *Ontwikkelingen gaan veel sneller dan in 2014 is voorzien*
 - *Daarom meteen doorwerken aan draaiboek volgende fase (territorium/roedel)*
[redacted]
 - *Terugbetaling behandelbedrag faunafonds (€ 300,-) voor wolf*
 - *Opvanglocatie nodig voor gewonde wolven*
 - *Inrichten wolvenmeldpunt voor 1^e screening meldingen*

Wat staat ons nu te wachten?

Met oog voor

financieel

Rationeel

emoties

juridisch

sturing

Wolvenplan

kaders

Maak een
wolvenplan,
gebaseerd op
een rationele
financieel en
juridische
onderbouwing

Afweging Juridisch – Financieel

Juridisch

- Kader stellend voor de provincies: wij maken geen wetten, alleen beleid hoe we de wet in de praktijk uitvoeren
 - Bescherming wolf : wet natuurbescherming – taak provincies
 - Bescherming vee : wet dieren – taak eigenaren

Financieel

- Provincies sturen beleid vooral financieel
 - Vergoeding schade: wet natuurbescherming – taak provincies
 - Preventie: geen rechtstreeks wettelijke taak provincies
 - Staatssteun de-minimis (dus financieel ook gebonden aan juridisch kader)
 - Afweging: hoeveel mag het kosten ? Maatschappelijk politiek-bestuurlijke afweging

Context bestuurlijke afwegingskader

Emoties vanuit:

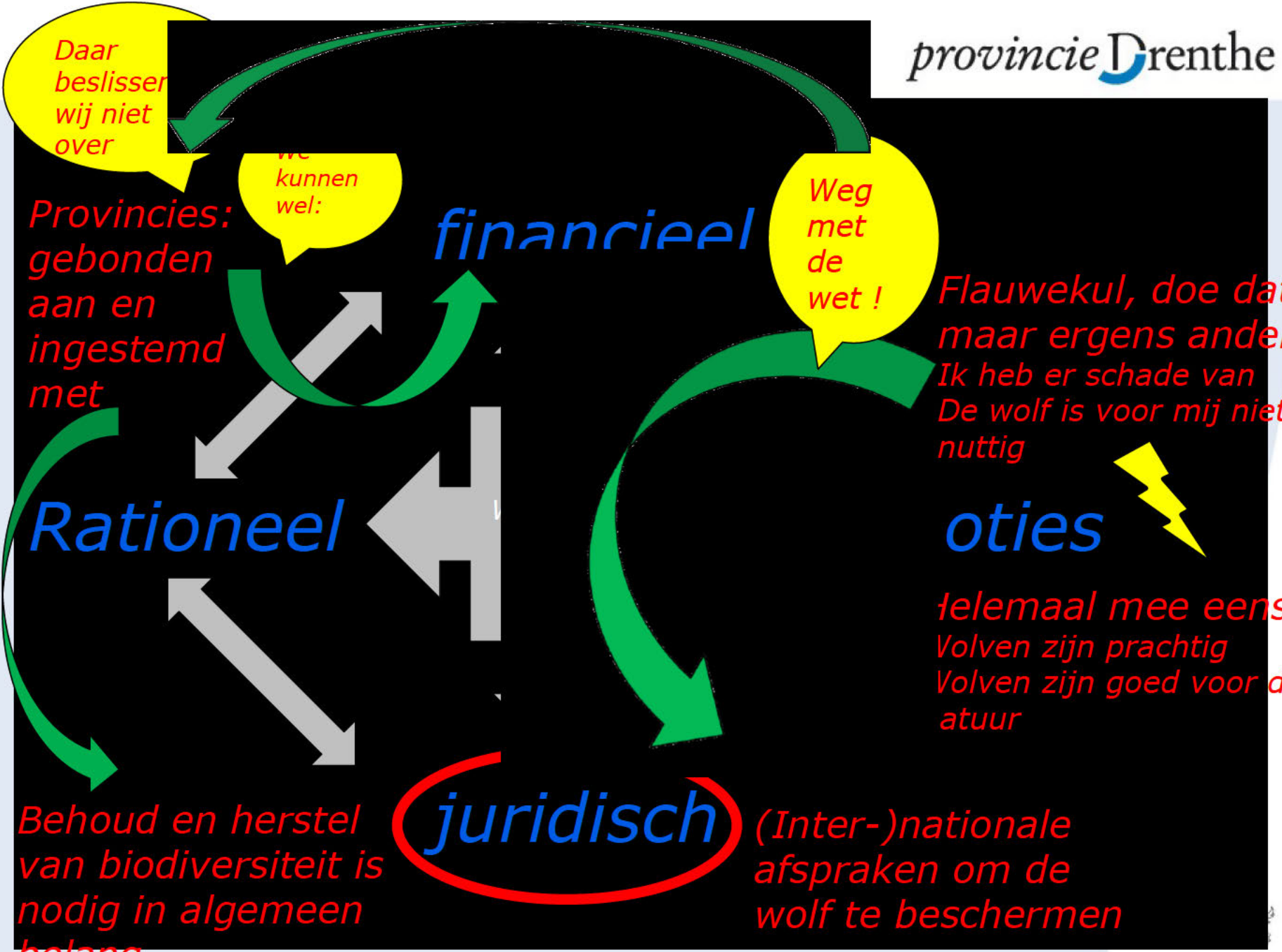
- Mens-mens waardenconflict
- Sociaal Economisch conflict (stad – platteland)
- Dunning-Kruger effect
 - Gebrek aan voorkennis

Afweging Emotioneel - Rationeel

- Kern van alle wolvendiscussie is een mens-mens waardenconflict en (onderliggende) sociaal-economische conflicten.
 - De discussie heeft weinig tot niets te maken met objectieve schade die wolven veroorzaken of met realistische risico's voor mensen.
- Vloeit voort uit ethische visie op 'de natuur';
 - Mensgericht (nuttige natuur; landbouw, jacht,)
 - Diergericht (individuele dier; dierenbescherming)
 - Systeemgericht (individu van waarde, maar onderschikt aan het geheel; ecologen)

Daar beslissen wij niet over

we kunnen wel:

Weg met de wet!

Provincies: gebonden aan en ingestemd met

financieel

Flauwekul, doe dat maar ergens anders
Ik heb er schade van
De wolf is voor mij niet nuttig

Rationeel

oties

juridisch

(Inter-)nationale afspraken om de wolf te beschermen

Behoud en herstel van biodiversiteit is nodig in algemeen belang

telemaal mee eens
Volven zijn prachtig
Volven zijn goed voor de natuur

Sociaal-economisch: conflict stad – platteland

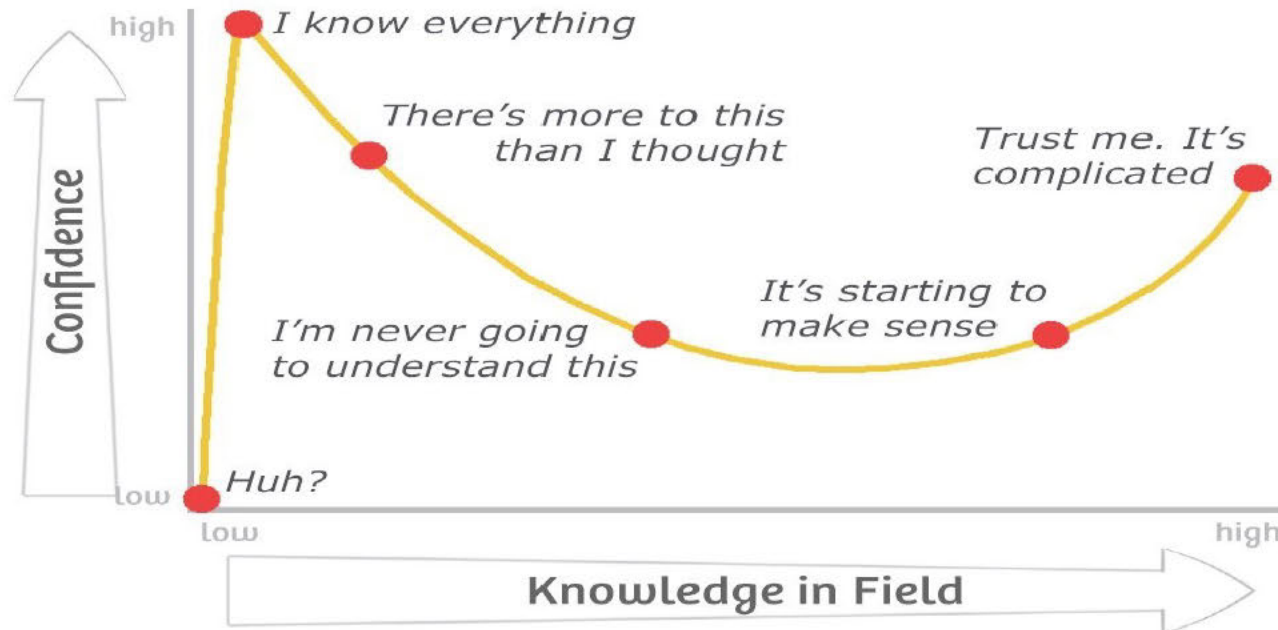
- Het algemene gevoel van 'bedreigd bestaan' wordt sterk gevoeld door de beschermde wolf.
- De wolf is voor veel schapenhouders een onzichtbaar en ongrijpbaar gevaar, slaat toe in de nacht.
- Dat geeft een machteloos gevoel van 'je kunt niets' en door de bescherming 'je mag niets'

Bij het 'niets kunnen of mogen' zijn economische argumenten doorslaggevend. Preventieve maatregelen mogen, maar boeren vinden dat te duur en bovendien opgedrongen door 'de stad'. Dat alleen al geeft verzet.

Het Dunning-Kruger effect

- Hoe minder mensen weten, hoe sterker de overtuiging dat ze weten hoe het zit
- En: hoe minder mensen weten, hoe vaker ze denken dat wetenschappers er geen verstand van hebben (diskwalificatie)

Voorkennis

- Kennis over wolven is bij de meeste mensen erg laag. We hebben toch (te) sterke meningen die vaak gebaseerd zijn op kindersprookjes. Zowel te positieve als te negatieve meningen zijn veelvuldig te horen en vaak niet op feitenkennis gebaseerd.
- Er is in verschillende landen onderzoek gedaan naar de kennis over wolven bij de bevolking.
 - Bij alle onderzoeken, en in alle bevolkingsgroepen (stedelingen, boeren, jagers) is gebleken dat meer kennis over de wolf een realistischer beeld gaf en leidde tot meer acceptatie van wolven en een beter vermogen om er in de praktijk mee om te gaan.

Dit illustreert het grote belang van goede communicatie en voorlichting.

Wat is er nu anders?

Nieuw Plan: In Nederland binnenkort gebieden met beleid voor zwervende wolf en gebieden met beleid voor territoria

- Beleid voor zwervende wolf blijft in essentie ongewijzigd
 - Schade is onvoorzienbaar / onvoorspelbaar dus:
 - Volledige compensatie / geen eigen risico / geen behandelbedrag / zowel hobbyhouders als bedrijfsmatige houders doen mee

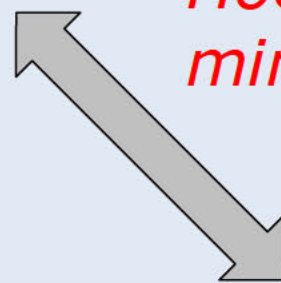
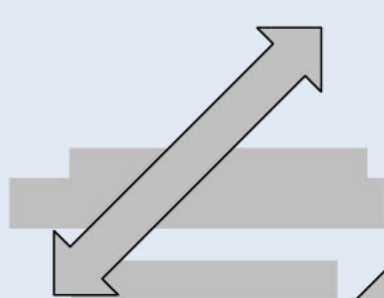
Beleid voor territoriale wolf (of paar/roedel) vraagt aanpassing

- Schade is voorzienbaar
- Risico van specialisatie op vee
- (meer) eigen risico bij veehouders zou logisch zijn, maar politiek is besloten om ook bij territoria alle schade te blijven vergoeden, ongeacht of er deugdelijke preventie is.

financieel

Hoe helpen we de minderheid?

–

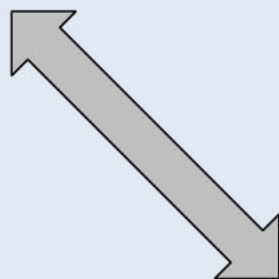
Rationeel

sturing

Wolvenplan

emoties

+

2/3 van de bevolking steunt

juridisch

Bij territorium (plan doet aanbevelingen)

- Gebiedsproces/pilot starten met oog op preventie.
- PS is (in de meeste gevallen) bevoegd om te besluiten over subsidies
- GS moet het “wolveengebied” afbakenen en publiceren
- Huidige aanpak is vastgesteld voor 3 jaar (dus tot 2022)

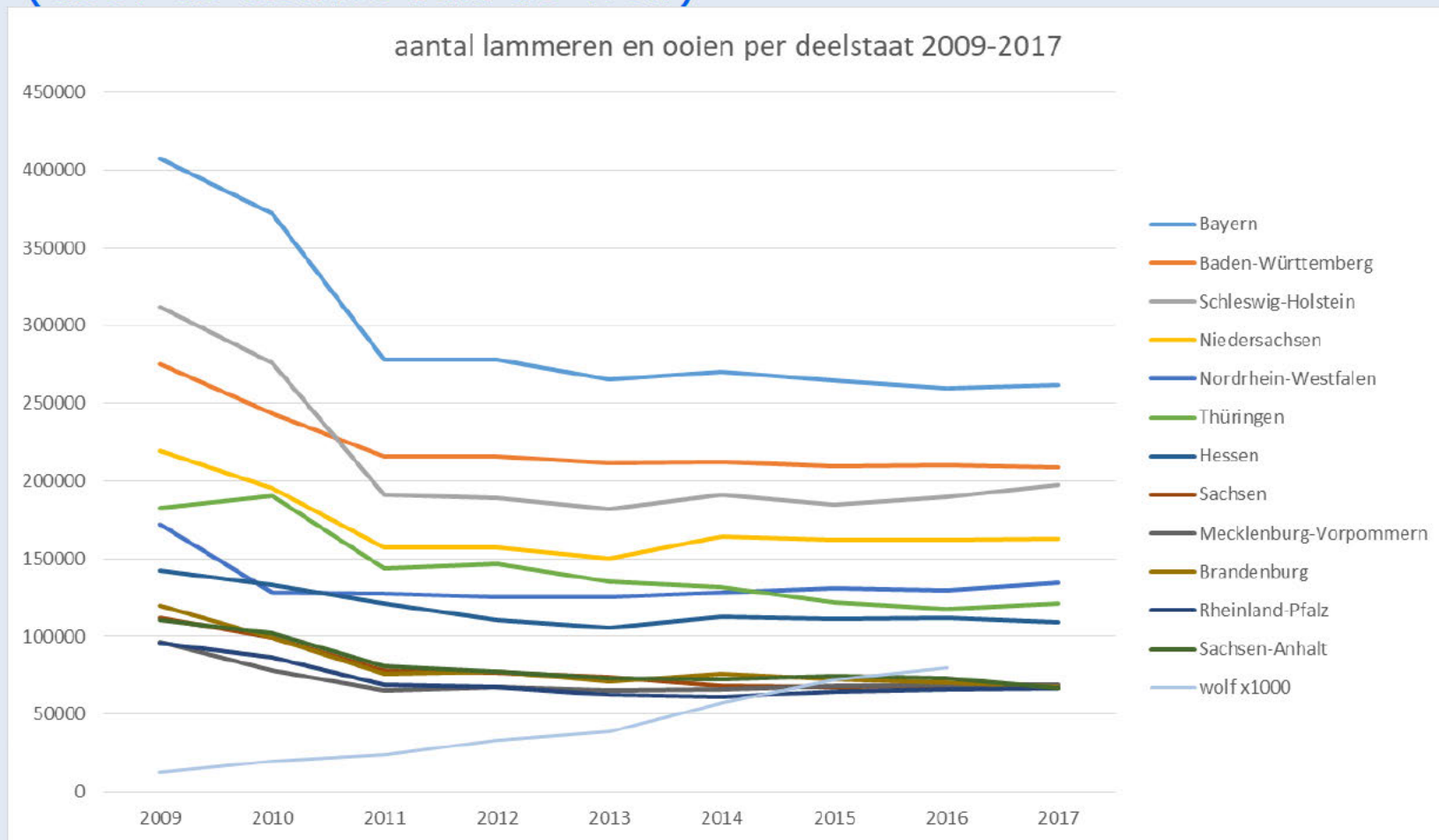
Tot slot nog dit:

*Rondom wolven circuleert enorm
veel fake-nieuws, halve waarheden
en "van horen zeggen".*

*Check en dubbel-check altijd de
oorspronkelijke bronnen voordat je
reageert.*

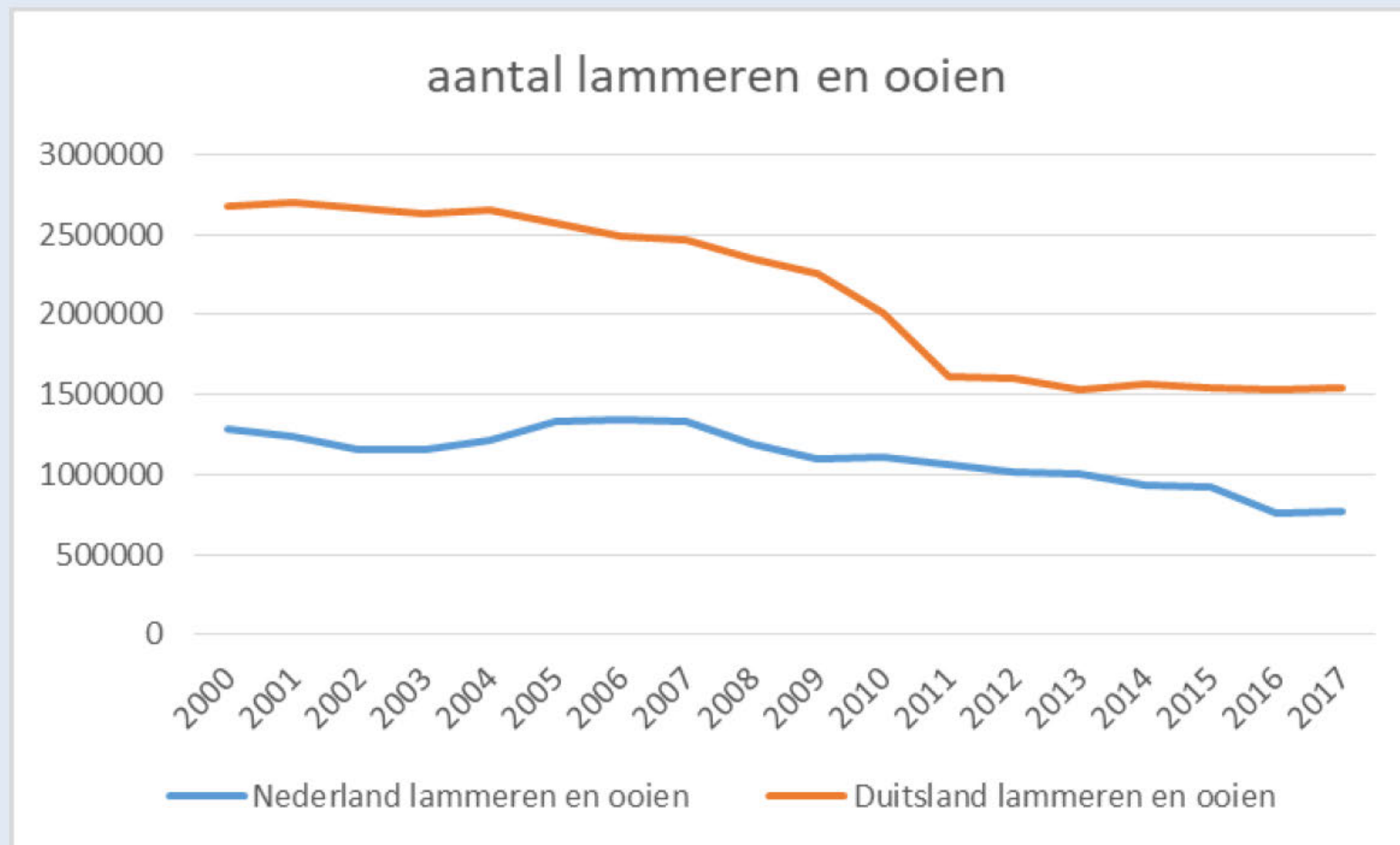
Gehoord: in Duitsland zijn complete gebieden 'ontschaaft' (door de komst van de wolf)

2009: 13 territoria, 2011:24 territoria, 2016:80 territoria

Gehoord: in Duitsland zijn complete gebieden 'ontschaapt'
(door de komst van de wolf)

2000-2017: Duitsland -42% , Nederland -40%

BIJ12 - wolf

Afhandelen aanvragen tot tegemoetkoming in faunaschade, veroorzaakt door natuurlijk in het wild levende dieren (± 5500 /jr.)

- In 2018 ± 60 aanvragen (wss.) wolf
- Meldingen via BIJ12 of wolvenmeldpunt
- DNA-monstername door BIJ12, Zoogdiervereniging of WEnR
- DNA-analyse door WEnR
- Taxatie door BIJ12

BIJ12- wolf

Adviseren over – en onderzoek doen naar voorkomen en bestrijden faunaschade

- Pilot kuddewaakhonden
- Veldwerkplaats wolfwerende maatregelen
- Voorlichting schapenhouders
- Actuele website met o.a. draaiboek, protocollen en overzicht schademeldingen
- Leveren objectieve informatie provincies
- Beantwoorden (en doorzetten) persvragen

BIJ12 - wolf

Namens de 12 provincies opdrachtgever aan Wolven in Nederland voor:

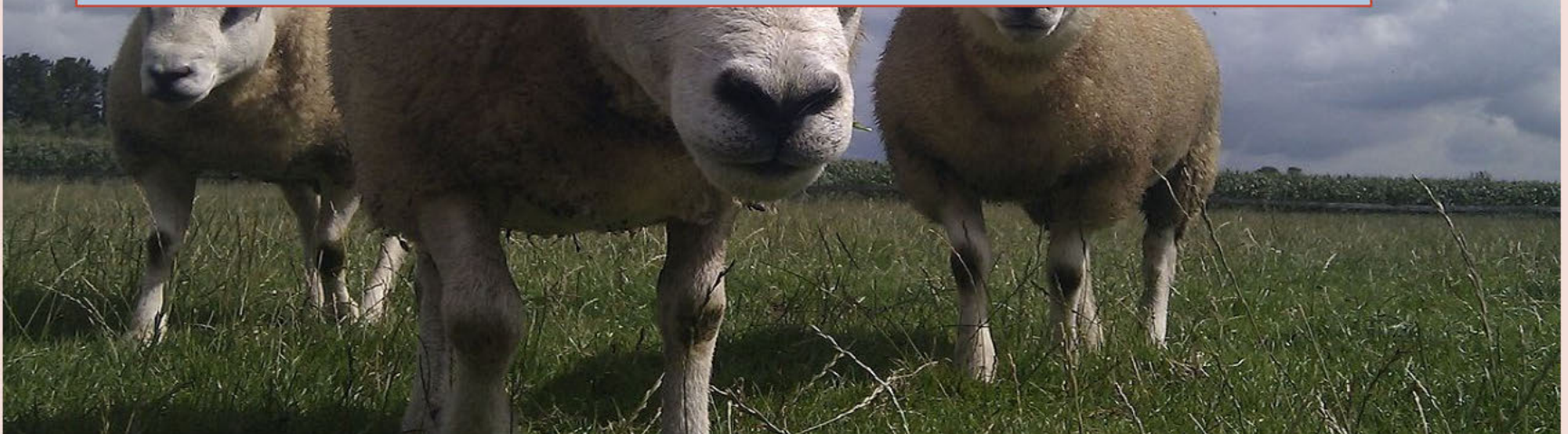
- Bemensen wolvenmeldpunt
- Valideren en verwerken meldingen
- Passieve monitoring
- Coördineren en opleiden vrijwilligers
- Communicatie
 - Actuele website algemene info wolf
 - Persvoorlichting

Publicatie Wolvenplan

- Publicatie op website BIJ12
- Datum publicatie?
- Gezamenlijk persbericht?
- FAQ?
- Woordvoering?

Communicatie toekomst

- Samenwerken. Hoe organiseren we dat?
- Taakverdeling Provincies – IPO – BIJ12
- Woordvoering pers (persprotocol)
- Publieksvoorlichting & vragen burgers
- Voorlichten dierenambulance en politie

Afspraken maken

**Bedankt voor jullie
aandacht en input!**

Werkt voor provincies

Bezoek onze website: [BIJ12.nl](https://www.bij12.nl)

Of tot ziens op:

Leidseveer 2, Utrecht, 2 min van CS

Senckenberg | Clamecyastraße 12 | D-63571 Gelnhausen

[REDACTED]
Animal Ecology Team
Alterra - Wageningen UR
P.O. Box 47
6700 AA Wageningen
The Netherlands

31.03.2015

Dear Ladies and Gentlemen,

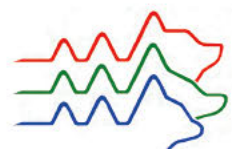
We genetically analysed 5 samples (extracted DNA obtained from saliva traces from kills) found in Holwierde and Termunten on March 11, 2015.

Applying mitochondrial DNA analysis we found the most frequent haplotype for wolves in Germany, HW01 (Pilot et al. 2010), in all samples.

The microsatellite analysis revealed a genetic profile which could be assigned to a pup of the Munster pack in Lower Saxony, Germany (individual GW368m). This individual was identified for the first time. Although the sexing indicates a male individual, the sex markers were not developed for kill analyses and therefore are less conclusive.

Please do not hesitate to contact me should you have further questions.

Kind regards,

oud Anne
weg
spijke

1085 m

© 2015 Google
Image © 2015 Aerodata International Surveys
Spijkerbo
straat
visvijver

10.2d en 10.2g

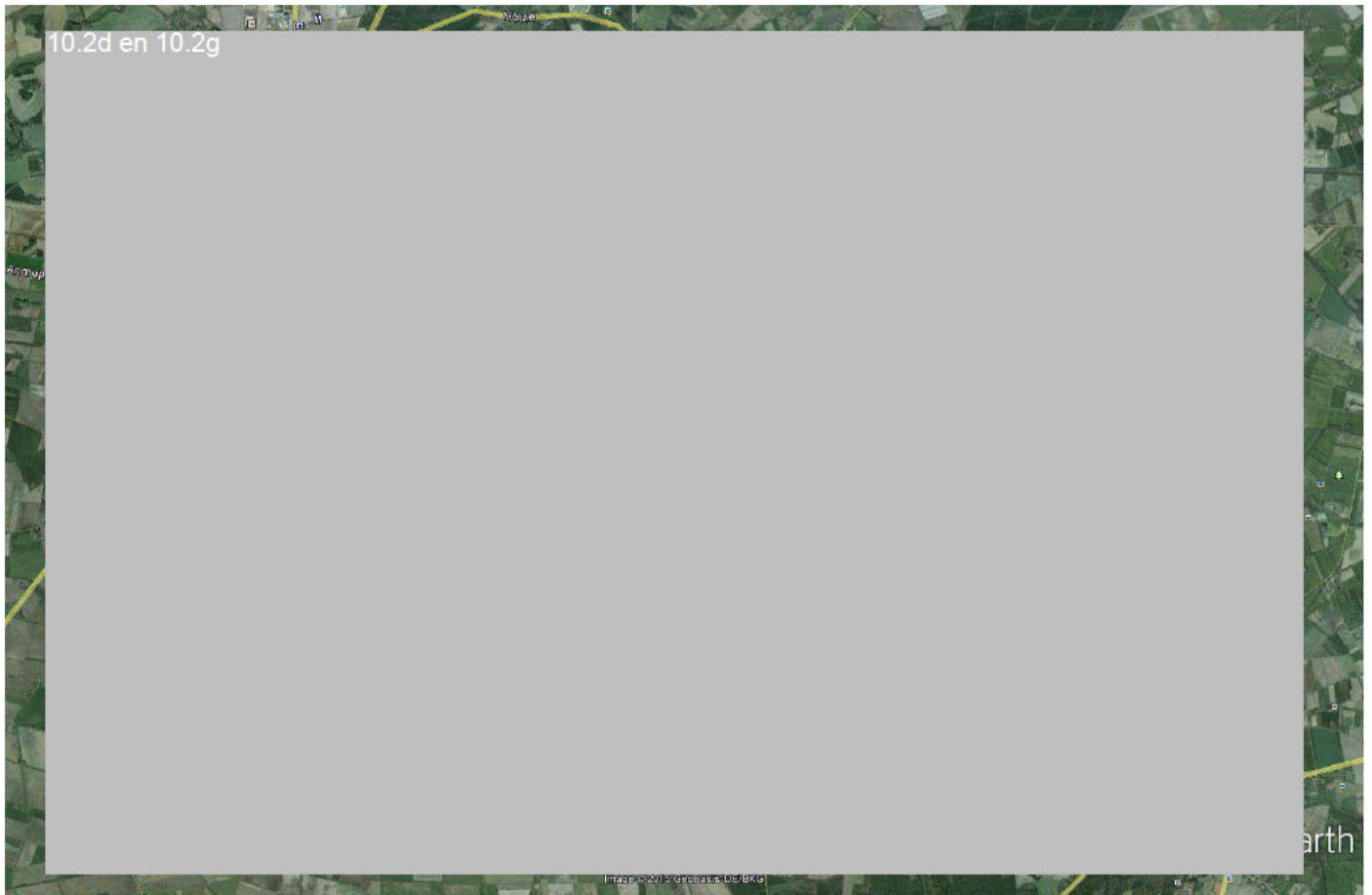

© 2015 Google

311 m

Image © 2015 Aerodata International Surveys

Google earth

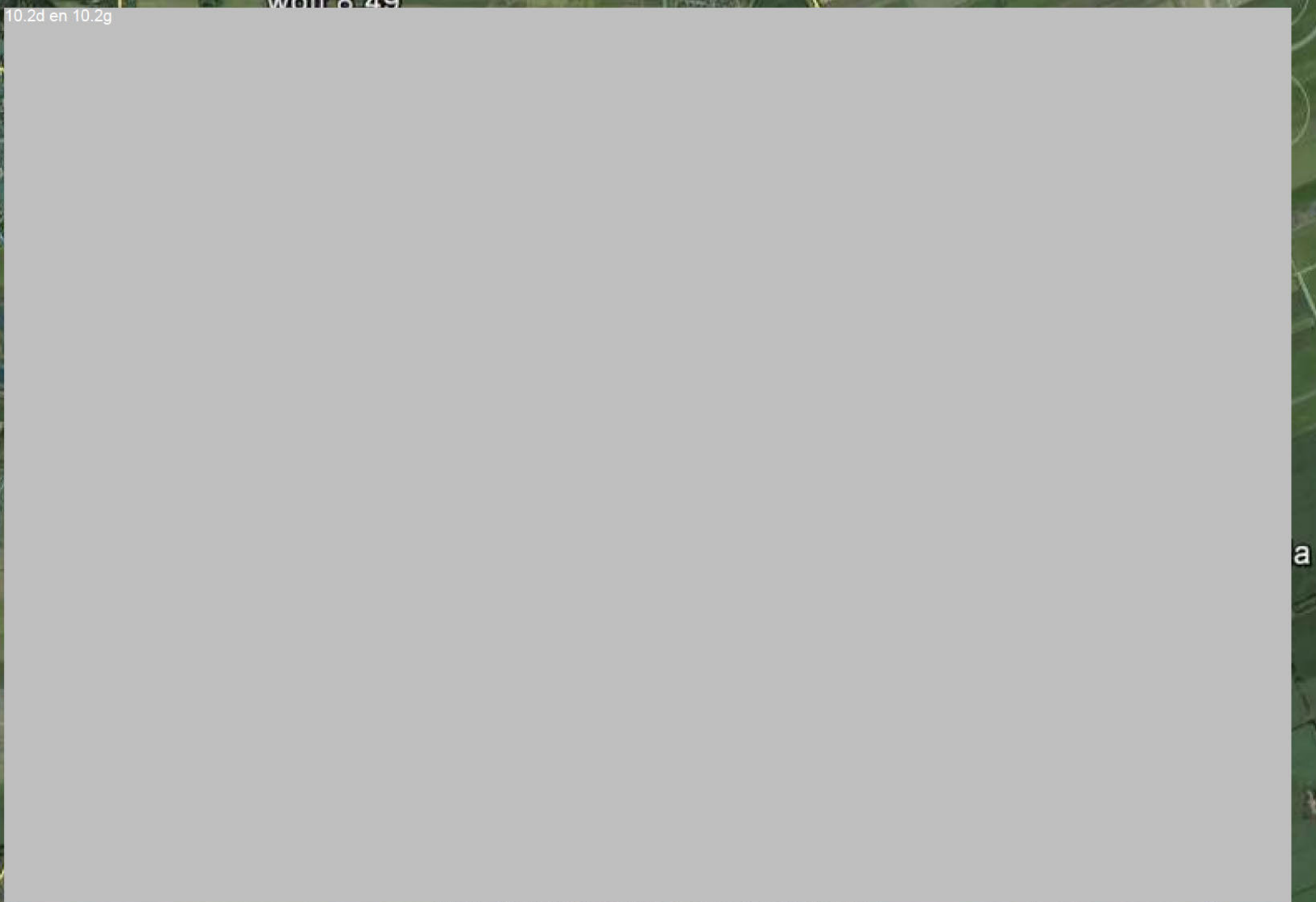
Google earth

mijl 4
km 6

10.2d en 10.2g

wolf 8 49

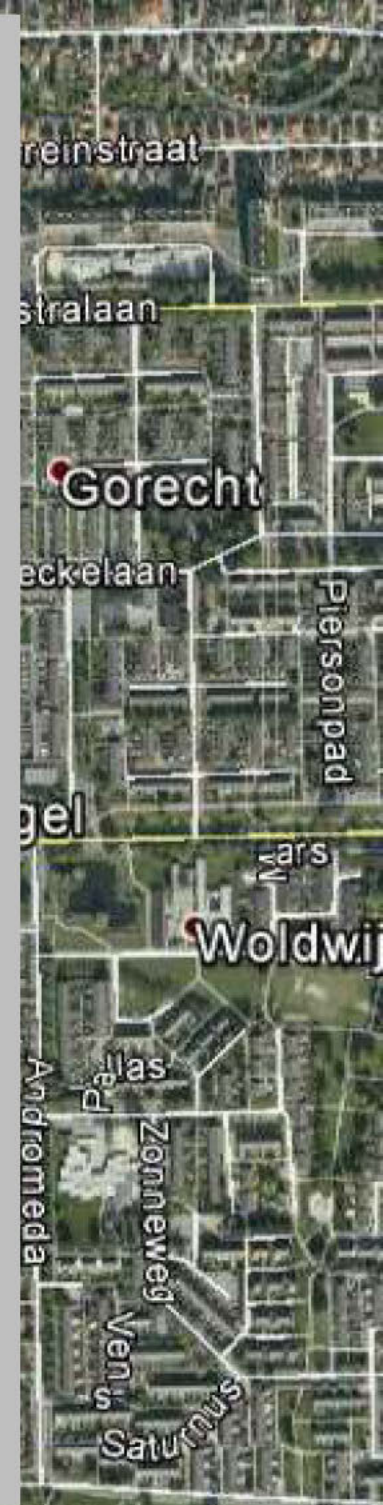

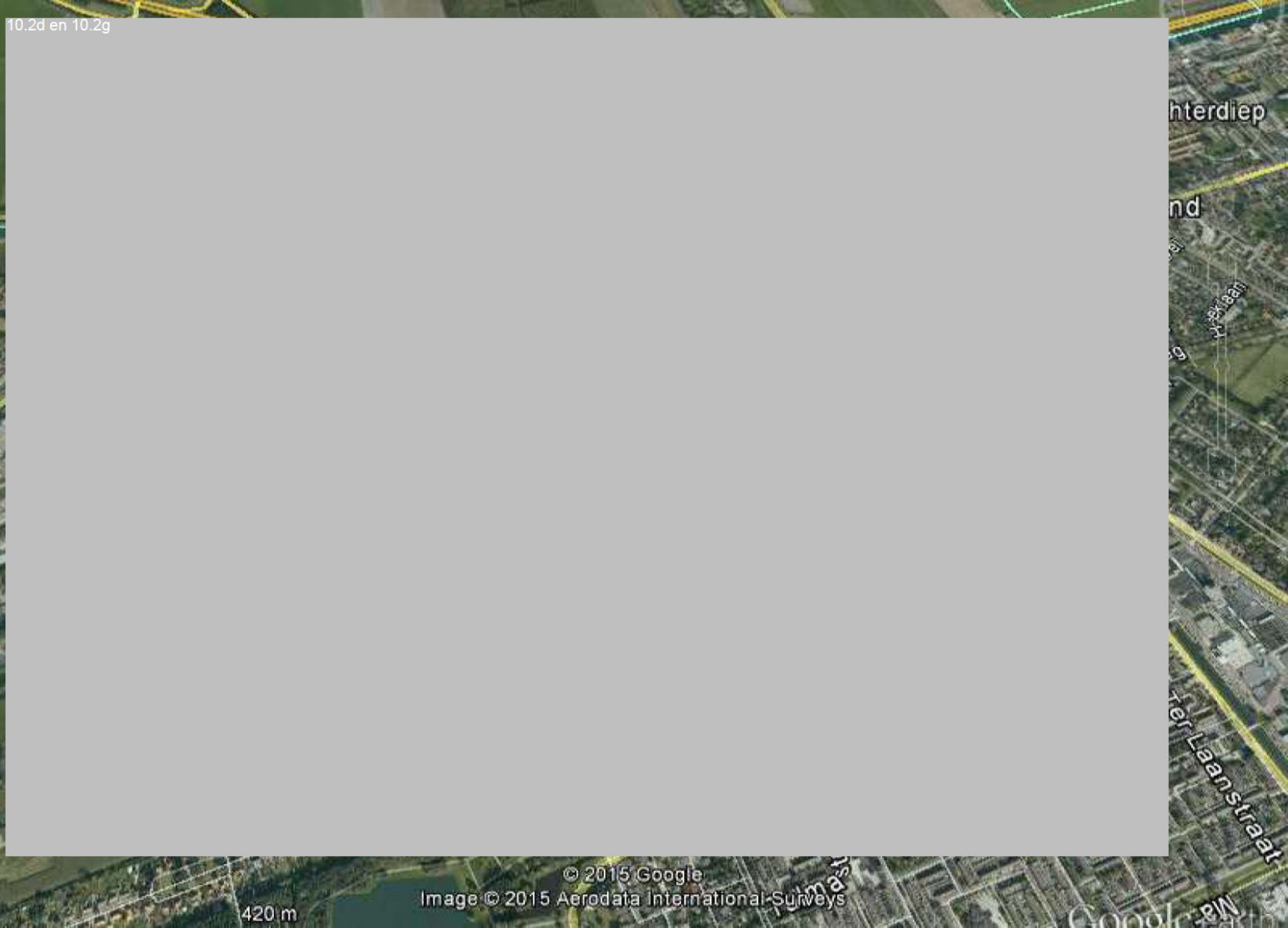
1089 m

Image © 2015 Aerodata International Surveys

Google earth

a

htherdiep

nd

Herklaan

ter Laanstraat

© 2015 Google

Image © 2015 Aerodata International-Surveys

420 m

Google Earth

10.2d en 10.2g

Landschap

31

436

L16

L1

weg 994 m

ipw

Image © 2015 Aerodata International Surveys

Burg

Google earth

case nr	DNA extract and time	type of sight	X (dutch grid)	Y (dutch grid)	X (Lat)	Y (Lon)
1	7-3-2015	photo	10.2d en 10.2g			
2	7-3-2015	photo				
3	7-3-2015	photo				
4	7-3-2015	video				
5	7-3-2015	photo				
6	7-3-2015	photo				
7	8-3-2015	photo				
8	8-3-2015	photo				
9	8-3-2015	photo				
10	8-3-2015	photo				
11	9-3-2015	photo/video				
12	9-3-2015	photo				
13	9-3-2015	photo				
14	9-3-2015	photo				
15	9-3-2015	video				
16	9-3-2015	photo				
17	9-3-2015	photo				
18	9-3-2015	photo				
19	9-3-2015	photo				
20	9-3-2015	photo				
21	9-3-2015	photo				
22	9-3-2015	video				
23	9-3-2015	photo				
24	10-3-2015	video				
25	10-3-2015	photo				
26	10-3-2015	photo				
27	11-3-2015	photo				

nearest town	C1	Sex	Wolf nr Germany
Erm	yes	male	GW368m
Zweeloo	yes	male	GW368m
Zweeloo	yes	male	GW368m
Wezeperbrug	yes	male	GW368m
Wezeperbrug	yes	male	GW368m
Wezeperbrug	yes	male	GW368m
Ekehaar	yes	male	GW368m
Ekehaar	yes	male	GW368m
Loon	yes	male	GW368m
Gasteren	yes	male	GW368m
Schuilingsoord	no	male	GW368m
Schuilingsoord	yes	male	GW368m
Schuilingsoord	yes	male	GW368m
Zuidlaarderveen	yes	male	GW368m
Nieuwe Compagnie	yes	male	GW368m
Hoogezand	yes	male	GW368m
Hoogezand	yes	male	GW368m
Hoogezand	yes	male	GW368m
Hoogezand	yes	male	GW368m
Hoogezand	yes	male	GW368m
Kolham	yes	male	GW368m
Kolham	yes	male	GW368m
Woudbloem	yes	male	GW368m
Eemshaven	yes	male	GW368m
Eemshaven	yes	male	GW368m
Eemshaven	yes	male	GW368m
Eemshaven	yes	male	GW368m
Oudezijl	yes	male	GW368m

remarks

photo by [redacted] /10.2d en 10.2g

photo by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/>

photo by [redacted] /10.2d en 10.2g 2134

video by [redacted] (time = late afternoon) / <https://www.youtube.com/watch?v=y94MC5YETY8>

photo by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/>

photo by [redacted] and [redacted]; same field as DNA bite swabs /

<https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/>

photo by [redacted] 10.2d en 10.2g

photo by [redacted] 10.2d en 10.2g

photo by [redacted] /10.2d en 10.2g

photo by [redacted] /10.2d en 10.2g

photo/video by [redacted] /

<https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/> and

<http://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/92884/Wolf-loopt-van-Drenthe-naar-Groningen-video> (estimated time between 07:00-07:10 AM, very poor picture quality, but in context likely to be this wolf: C3)

photo by [redacted] /10.2d en 10.2g

photo by [redacted] / <http://nos.nl/artikel/2023655-wolf-in-groningen-wordt-mogelijk-verdoofd.html>

photo by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/>

video by [redacted] / <http://www.dvhn.nl/groningen/Video-wolf-gezien-bij-Nieuwe-Compagnie-20857775.html>

photo by [redacted] / <http://www.volkskrant.nl/binnenland/camera-s-jagen-op-de-wolf~a3892914/>

photo by [redacted] / <http://www.dvhn.nl/groningen/Provincie-Groningen-heeft-wolf-op-de-korrel-20857770.html>

photo by [redacted] / <http://www.hartvannederland.nl/top-nieuws/2015/wolf-gespot-woonwijk-groningen/#960034>

photo by [redacted] / <http://www.hartvannederland.nl/top-nieuws/2015/wolf-gespot-woonwijk-groningen/#959989>

photo by [redacted] / <http://www.112groningen.nl/Groningen/nieuws/25549/wolf-gezien-in-hoogezand.html>

photo published 10:48 AM by <http://www.hartvannederland.nl/top-nieuws/2015/wolf-gespot-woonwijk-groningen/#960020>

video by [redacted] <http://nos.nl/artikel/2023699-nieuwe-beelden-van-uit-de-kluiten-gewassen-herdershond.html> (estimated time 10:30 AM)

photo (clear pictures were published on the internet in march 2015 confirming both species and location, but they are removed later on)

video by [redacted] / <https://www.youtube.com/watch?v=HLRXsWIORAA>

photo by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/rtvnoord/albums/72157651247936471>

photo by [redacted] / <http://www.rtvnoord.nl/nieuws/146245/Wolf-bereikt-uiteerste-puntje-Nederland> and <https://www.flickr.com/photos/rtvnoord/albums/72157651247936471>

photo by [redacted] / <http://www.rtvnoord.nl/nieuws/146305/Wolf-lijkt-weer-terug-naar-Duitsland>

case nr	DNA extraction code(s)	date	type of sight
1	L150549, L150554	6-mrt-2015	swabs from bite mark on sheep
2	L150550, L150553	7-mrt-2015	swabs from bite mark on sheep
3	L150558, L150559, L150562	10-mrt-2015	swabs from bite mark on sheep
4	L150560, L150561	10-mrt-2015	swabs from bite mark on sheep
5	L161775, L161776, L161777	3-sep-16	Scat
6	D170101, D170102	3-mrt-2017	roadkill

For case 1-4 ("wanderwolf") [redacted] (Province Drenthe) can add the C1 photo

C1: eindeutiger Nachweis = harte Fakten, die die Anwesenheit eines Großraubtiers eindeutig bestätigen (Lebendfang, Totfund, genetischer Nachweis, Foto, Telemetrieortung).

C2: Bestätigter Hinweis = von erfahrener Person überprüfter Hinweis (z. B. Spur oder Riss), bei dem ein Großraubtier als Verursacher bestätigt werden konnte. Die erfahrene Person kann den Hinweis selber im Feld oder anhand einer Dokumentation von einer dritten Person bestätigen.

C3: Unbestätigter Hinweis = Alle Hinweise, bei denen ein Großraubtier als Verursacher auf Grund der mangelnden „Beweislage“ von einer erfahrenen Person weder bestätigt noch ausgeschlossen werden konnte. Dazu zählen alle Sichtbeobachtungen, auch von erfahrenen Personen, ferner alle Hinweise, die zu alt sind, unklar, unvollständig dokumentiert sind, zu wenige um ein klares Bild zu ergeben (z. B. bei Spuren) oder aus anderen Gründen für eine Bestätigung nicht ausreichen; ebenso alle Hinweise, die nicht überprüft werden konnten. Die Kategorie C3 kann in Unterkategorien „wahrscheinlich“ und „unwahrscheinlich“ unterteilt werden.

Falsch: Falschmeldung = Hinweis, bei der ein Großraubtier als Verursacher ausgeschlossen werden konnte oder sehr unwahrscheinlich ist.

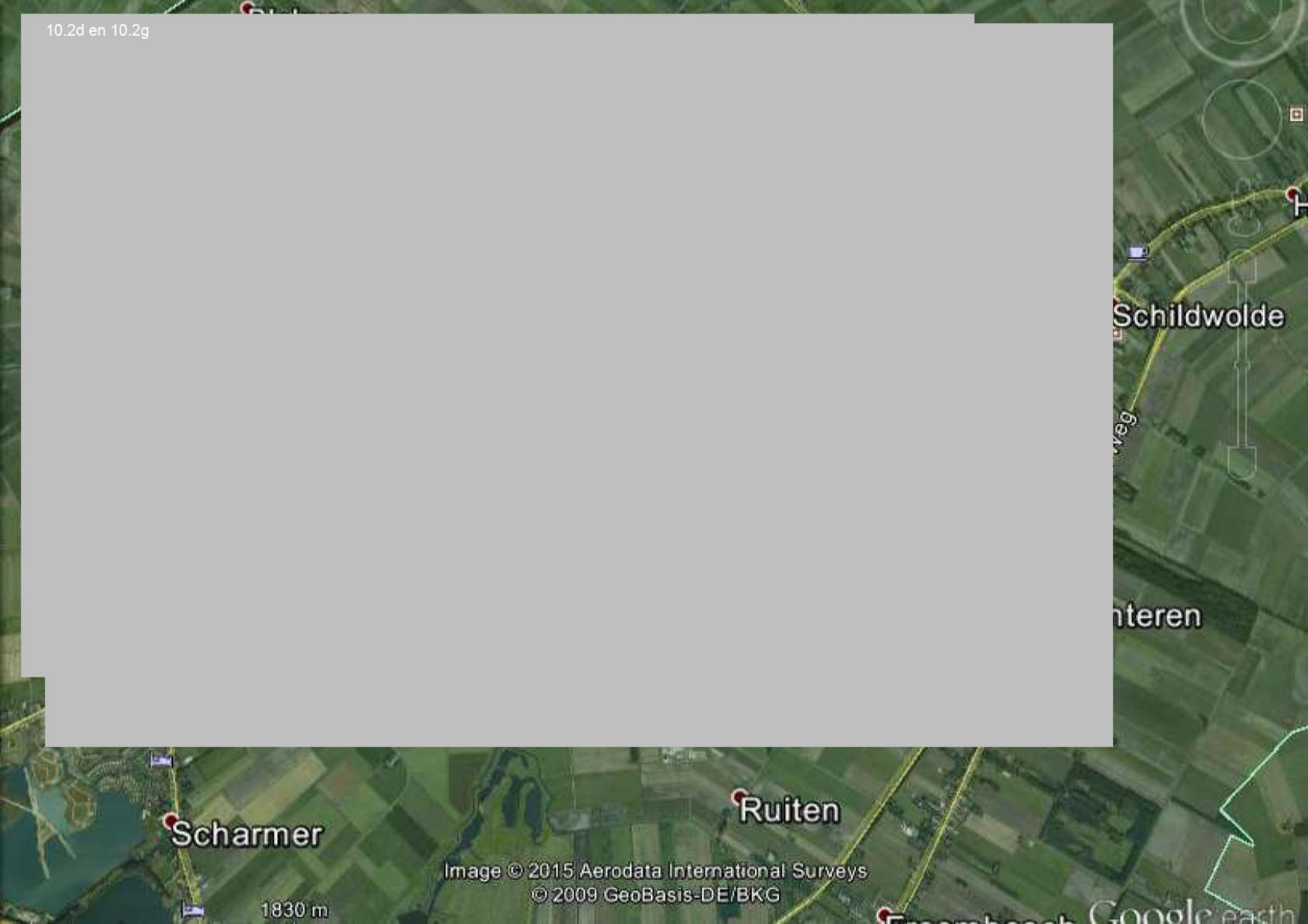
X (dutch grid)	Y (dutch grid)	X (Lat)	Y (Lon)	nearest town	C1
10.2d en 10.2g				ieuw Amsterdam	yes
				ezeperbrug	yes
				olwierde	yes
				ermunten	yes
				euningen, Ootmarsum	Yes
				eeningen, A28	yes

& video records.

Sex	Wolf nr Germany
male	GW368m
male	GW368m
male	GW368m
male	GW368m
female	GW620f
male	GW657m

remarks

multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More incl unclear photo's. Senckenberg: You are right, the wolf is a female. It was identified via scat on August 27, 2016 close by Engden east of Nordhorn. So, quite close to the German-Dutch border. Moreover, the Young male from Cuxhaven pack; roadkill early morning/night, found at A28 highway

Scharmer

Ruiten

Schildwolde

nteren

weg

1830 m

Schildwolde

nteren

Scharmer

Ruiten

1830 m

case nr	DNA extraction code(s)	year	monitoring year	date
1	L150549, L150554	2015	2014/2015	7-3-2015
2	L150550, L150553	2015	2014/2015	7-3-2015
3	L150558, L150559, L150562	2015	2014/2015	10-3-2015
4	L150560, L150561	2015	2014/2015	10-3-2015
5	L161775, L161776, L161777	2016	2016/2017	3-9-2016
6	D170101, D170102	2017	2016/2017	3-3-2017

type of sight

swabs from bite mark on sheep
swabs from bite mark on sheep
swabs from bite mark on sheep
swabs from bite mark on sheep

Scat
roadkill

X (dutch grid) Y (dutch grid) Latitude Longitude

10.2d en 10.2g

nearest town	SCALP	Sex	Wolf nr Germany
Nieuw Amsterdam	C1	male	GW368m
Wezeperbrug	C1	male	GW368m
Holwierde	C1	male	GW368m
Termunten	C1	male	GW368m
Beuningen, Ootmarsum	C1	female	GW620f
Veeningen, A28	C1	male	GW657m

remarks

multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More sig
multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More sig
multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More sig
multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More sig
incl unclear photo's. Senckenberg: You are right, the wolf is a female. It was identified via scat on August 27,
2016 close by Engden east of Nordhorn. So, quite close to the German-Dutch border. Moreover, the
Young male from Cuxhaven pack; roadkill early morning/night, found at A28 highway

ghtings (incl photo & video) from this animal trafficking through NI and Germany
ghtings (incl photo & video) from this animal trafficking through NI and Germany
ghtings (incl photo & video) from this animal trafficking through NI and Germany
ghtings (incl photo & video) from this animal trafficking through NI and Germany

case nr	DNA extra	year	monitoring year	te and time	type of sight	X (dutch grid)	Y (dutch grid)
1		2015	2014/2015	7-3-2015	photo	10.2d	en 10.2g
2		2015	2014/2015	7-3-2015	photo		
3		2015	2014/2015	7-3-2015	photo		
4		2015	2014/2015	7-3-2015	video		
5		2015	2014/2015	7-3-2015	photo		
6		2015	2014/2015	7-3-2015	photo		
7		2015	2014/2015	8-3-2015	photo		
8		2015	2014/2015	8-3-2015	photo		
9		2015	2014/2015	8-3-2015	photo		
10		2015	2014/2015	8-3-2015	photo		
11		2015	2014/2015	9-3-2015	photo/video		
12		2015	2014/2015	9-3-2015	photo		
13		2015	2014/2015	9-3-2015	photo		
14		2015	2014/2015	9-3-2015	photo		
15		2015	2014/2015	9-3-2015	video		
16		2015	2014/2015	9-3-2015	photo		
17		2015	2014/2015	9-3-2015	photo		
18		2015	2014/2015	9-3-2015	photo		
19		2015	2014/2015	9-3-2015	photo		
20		2015	2014/2015	9-3-2015	photo		
21		2015	2014/2015	9-3-2015	photo		
22		2015	2014/2015	9-3-2015	video		
23		2015	2014/2015	9-3-2015	photo		
24		2015	2014/2015	10-3-2015	video		
25		2015	2014/2015	10-3-2015	photo		
26		2015	2014/2015	10-3-2015	photo		
27		2015	2014/2015	11-3-2015	photo		

Latitude	Longitude	nearest to SCALP	Sex	Wolf nr Ge
10.2d en 10.2g		Erm C1	male	GW368m
		Zweeloo C1	male	GW368m
		Zweeloo C1	male	GW368m
		Wezeperbr C1	male	GW368m
		Wezeperbr C1	male	GW368m
		Wezeperbr C1	male	GW368m
		Ekehaar C1	male	GW368m
		Ekehaar C1	male	GW368m
		Loon C1	male	GW368m
		Gasteren C1	male	GW368m
		Schuilingsc C3	male	GW368m
		Schuilingsc C1	male	GW368m
		Schuilingsc C1	male	GW368m
		Zuidlaarde C1	male	GW368m
		Nieuwe Co C1	male	GW368m
		Hoogezanc C1	male	GW368m
		Hoogezanc C1	male	GW368m
		Hoogezanc C1	male	GW368m
		Hoogezanc C1	male	GW368m
		Hoogezanc C1	male	GW368m
		Kolham C1	male	GW368m
		Kolham C1	male	GW368m
		Woudbloei C1	male	GW368m
		Eemshaver C1	male	GW368m
		Eemshaver C1	male	GW368m
		Eemshaver C1	male	GW368m
		Oudezijl C1	male	GW368m

remarks

photo by [redacted] / 10.2d en 10.2g
photo by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/>
photo by [redacted] / 10.2d en 10.2g
video by [redacted] (time = late afternoon) / <https://www.youtube.com/watch?v=y94MC5YETY8>
photo by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/>
photo by [redacted] and [redacted]; same field as DNA bite swabs /
<https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/>
photo by [redacted] / 10.2d en 10.2g
photo by [redacted] / 10.2d en 10.2g
photo by [redacted] 10.2d en 10.2g
photo by [redacted] / 10.2d en 10.2g
photo/video by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/>
and <http://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/92884/Wolf-loopt-van-Drenthe-naar-Groningen-video> (estimated time between 07:00-07:10 AM, very poor picture quality, but in context likely to be this wolf: C3)
photo by [redacted] / 10.2d en 10.2g
photo by [redacted] / <http://nos.nl/artikel/2023655-wolf-in-groningen-wordt-mogelijk-verdoofd.html>
photo by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/>
video by [redacted] / <http://www.dvhn.nl/groningen/Video-wolf-gezien-bij-Nieuwe-Compagnie->
photo by [redacted] / <http://www.volkskrant.nl/binnenland/camera-s-jagen-op-de-wolf~a3892914/>
photo by [redacted] / <http://www.dvhn.nl/groningen/Provincie-Groningen-heeft-wolf-op-de-korrel->
photo by [redacted] / <http://www.hartvannederland.nl/top-nieuws/2015/wolf-gespot->
photo by [redacted] <http://www.hartvannederland.nl/top-nieuws/2015/wolf-gespot-woonwijk->
photo by [redacted] / <http://www.112groningen.nl/Groningen/nieuws/25549/wolf-gezien-in->
photo published 10:48 AM by <http://www.hartvannederland.nl/top-nieuws/2015/wolf-gespot-woonwijk->
video by [redacted] <http://nos.nl/artikel/2023699-nieuwe-beelden-van-uit-de-kluiten-gewassen->
photo (clear pictures were published on the internet in march 2015 confirming both species and location, but
video by [redacted] / <https://www.youtube.com/watch?v=HLRXsWIORAA>
photo by [redacted] / <https://www.flickr.com/photos/rtvnoord/albums/72157651247936471>
photo by [redacted] / <http://www.rtvnoord.nl/nieuws/146245/Wolf-bereikt-uiteerste-puntje-Nederland>
and <https://www.flickr.com/photos/rtvnoord/albums/72157651247936471>
photo by [redacted] / <http://www.rtvnoord.nl/nieuws/146305/Wolf-likt-weer-terug-naar-Duitsland>

year	monitoring year	date	type of observation	Latitude
2015	2014/2015	7-3-2015	GEN (swabs from bite mark on sheep)	10.2d en 10.2g
2015	2014/2015	7-3-2015	GEN (swabs from bite mark on sheep)	
2015	2014/2015	10-3-2015	GEN (swabs from bite mark on sheep)	
2015	2014/2015	10-3-2015	GEN (swabs from bite mark on sheep)	
2016	2016/2017	3-9-2016	GEN (Scat)	
2017	2016/2017	3-3-2017	GEN (carcass)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (video)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	8-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	8-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	8-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	8-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (video)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	10-3-2015	sighting (video)	
2015	2014/2015	10-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	10-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	11-3-2015	sighting (photo)	

Longitude	nearest town	SCALP	Sex	Wolf nr Germany	remarks
10.2d en 10.2g	Nieuw Amsterdam	C1	male	GW368m	coordinates slightly co
	Wezeperbrug	C1	male	GW368m	coordinates slightly co
	Holwierde	C1	male	GW368m	coordinates slightly co
	Termunten	C1	male	GW368m	coordinates slightly co
	Beuningen, Ootmarsum	C1	female	GW620f	coordinates corrigatec
	Veeningen, A28	C1	male	GW657m	coordinates corrigatec
	Erm	C1	male	GW368m	
	Zweeloo	C1	male	GW368m	
	Zweeloo	C1	male	GW368m	
	Wezeperbrug	C1	male	GW368m	
	Wezeperbrug	C1	male	GW368m	
	Wezeperbrug	C1	male	GW368m	
	Ekehaar	C1	male	GW368m	
	Ekehaar	C1	male	GW368m	
	Loon	C1	male	GW368m	
	Gasteren	C1	male	GW368m	
	Schuilingsoord	C1	male	GW368m	
	Schuilingsoord	C1	male	GW368m	
	Zuidlaarderveen	C1	male	GW368m	
	Nieuwe Compagnie	C1	male	GW368m	
	Hoogezand	C1	male	GW368m	
	Hoogezand	C1	male	GW368m	
	Hoogezand	C1	male	GW368m	
	Hoogezand	C1	male	GW368m	
	Hoogezand	C1	male	GW368m	
	Kolham	C1	male	GW368m	
	Kolham	C1	male	GW368m	
	Woudbloem	C1	male	GW368m	
	Eemshaven	C1	male	GW368m	
	Eemshaven	C1	male	GW368m	
Eemshaven	C1	male	GW368m		
Oudezijl	C1	male	GW368m		

↓ according to google earth location
↓ according to google earth location

year	monitoring year	date	type of observation	Latitude
2015	2014/2015	7-3-2015	GEN (swabs from bite mark on sheep)	10.2d en 10.2g
2015	2014/2015	7-3-2015	GEN (swabs from bite mark on sheep)	
2015	2014/2015	10-3-2015	GEN (swabs from bite mark on sheep)	
2015	2014/2015	10-3-2015	GEN (swabs from bite mark on sheep)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (video)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	8-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	8-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	8-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (video)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	10-3-2015	sighting (video)	
2015	2014/2015	10-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	10-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	11-3-2015	sighting (photo)	

Longitude	nearest town SCALP	Sex	Wolf nr Germany
10.2d en	Nieuw Amster C1	male	GW368m
10.2g	Wezeperbrug C1	male	GW368m
	Holwierde C1	male	GW368m
	Termunten C1	male	GW368m
	Erm C1	male	GW368m
	Zweeloo C1	male	GW368m
	Zweeloo C1	male	GW368m
	Wezeperbrug C1	male	GW368m
	Wezeperbrug C1	male	GW368m
	Wezeperbrug C1	male	GW368m
	Ekehaar C1	male	GW368m
	Ekehaar C1	male	GW368m
	Loon C1	male	GW368m
	Gasteren C1	male	GW368m
	Schuilingsoorc C1	male	GW368m
	Schuilingsoorc C1	male	GW368m
	Zuidlaarderve C1	male	GW368m
	Nieuwe Comp C1	male	GW368m
	Hoogezand C1	male	GW368m
	Hoogezand C1	male	GW368m
	Hoogezand C1	male	GW368m
	Hoogezand C1	male	GW368m
	Hoogezand C1	male	GW368m
	Kolham C1	male	GW368m
	Kolham C1	male	GW368m
	Woudbloem C1	male	GW368m
	Eemshaven C1	male	GW368m
	Eemshaven C1	male	GW368m
	Eemshaven C1	male	GW368m
	Oudezijl C1	male	GW368m

remarks

coordinates slightly corrected

coordinates slightly corrected

coordinates slightly corrected

coordinates slightly corrected

year	monitoring ye	date	type of obser	Latitude	Longitude	nearest town
------	---------------	------	---------------	----------	-----------	--------------

no C1 in monitoring year 2015/2016						
------------------------------------	--	--	--	--	--	--

SCALP

Sex

Wolf nr Germ remarks

year	monitoring year	date	type of observation	Latitude	Longitude
2016	2016/2017	3-9-2016	GEN (Scat)	10.2a	
2017	2016/2017	3-3-2017	GEN (carcass)		

nearest town	SCALP	Sex	Wolf nr Germany
Beuningen, Ootmarsum	C1	female	GW620f
Veeningen, A28	C1	male	GW657m

remarks

coordinates corrigated according to google earth location
coordinates corrigated according to google earth location

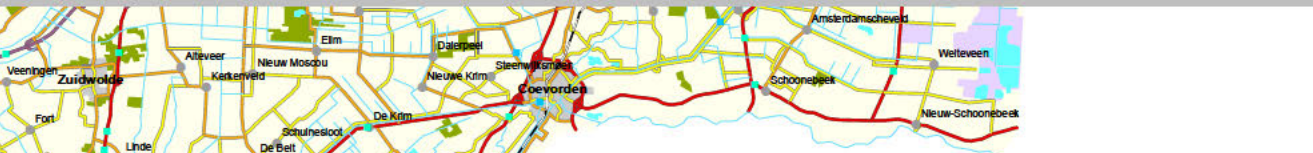
coordinate for 2016 is 2017;
coordinate for 2017 is 2016;

10.2d en 10.2g

Legend

10.2d en 10.2g

MEMO

Aan : gedeputeerden Munniksma en Brink
Afschrift : Charles Hussels, Bert Gosselink
Van : de heer ██████████ (toestelnummer: ██████)
Datum : 7 mei 2014
Onderwerp : anticiperen op komst van de wolf

Begin april zijn er in Duitsland, dicht bij de Nederlandse grens, twee zekere waarnemingen van wolven verricht. Hierover is al het nodige in de pers bericht.

Gelet op de actieradius van een wolf is de kans groot dat ze binnen afzienbare tijd ook in Drenthe opduiken.

De provincies (IPO) en EZ hebben vorig jaar een wolvenplan laten maken door Alterra. Daar vloeien acties uit voort voor de korte en langere termijn. Het Rijk richt zich op het wettelijk borgen van de bescherming van de wolf, de provincies staan aan de lat voor o.a. schadevergoeding en communicatie.

Ik voorzie dat de wolf wellicht sneller verschijnt dan een interprovinciaal communicatieplan. Om onze communicatiemedewerkers niet met de mond vol tanden te laten staan heb ik een documentje dat is gemaakt door IPO-EZ voor de Drentse situatie wat aangevuld en aangepast. Dat stuur ik mee ter informatie. Met EZ is afgesproken dat dit nu nog niet "actief" naar buiten gaat (dus niet op een website zetten) maar dat dat pas aan de orde is als er daadwerkelijk een 100% zekere waarneming van een wolf in Nederland is gedaan.

Bij (landbouw-)schade bestaat de mogelijkheid om deze via het faunafonds te laten taxeren en vergoeden. Landbouwers hoeven nu ook nog geen preventieve maatregelen te nemen om voor een schadevergoeding in aanmerking te komen als een wolf vee heeft gedood.

Tussen het moment van melding (bijvoorbeeld vondst doodgebeten schaap) en het moment dat uitkomst van onderzoek bekend is (is een schaap daadwerkelijk door een wolf gedood?) zal de nodige tijd zitten. Er moet door middel van DNA-analyse en ander sporenonderzoek worden vastgesteld of een claim op een wolvenaanval terecht is of dat het dier op andere manier is omgekomen.

Het is onbekend hoe lang dit onderzoek kan duren, ik reken op minstens een week, mogelijk langer. De kans bestaat dat in deze onderzoeksperiode maatschappelijke onrust ontstaat.

Een dergelijke onrust kan mogelijk worden verkleind door als provincie concreet te tonen dat we op de komst van de wolf hebben geanticipeerd. Dat doen we door elektrisch gaas beschikbaar te stellen.

VTH kan binnen 24 uur elektrische flexnetten met een schrikdraadapparaat plaatsen waarmee een gebied effectief kan worden beschermd tegen aanvallen van een wolf. Dit materiaal kan gratis worden uitgeleend aan schapenhouders die in afwachting zijn van nader onderzoek aan een dood schaap. Daarmee voorkomen we dat op dezelfde plaats binnen korte tijd herhaalde aanvallen kunnen plaatsvinden en heeft de veehouder in kwestie wat dat betreft ook even "rust". Zo ontstaat er bij een eventuele wolf ook geen leereffect ("hier kan je gemakkelijk een prooi vinden"). Na uitslag van het onderzoek wordt het gaas weer ingeleverd.

Wolfsexpert Korbee durft 'met grote waarschijnlijkheid' te stellen dat er een wolf in Twente was.

Bezoek van ruim 30 uur

door Alphons Welerink

Hij gaat er eens goed voor zitten. Roel Korbee denkt even na voor hij van wal steekt. Want de boswachter van Staatsbosbeheer wil vooral niet de indruk wekken dat hij te gretig is om de waarneming van de eerste wolf sinds 117 jaar in Nederland onduidelijk te bevestigen. Als erkend criticus en scepticus, maar vooral ook als alom gerespecteerd wolfsexpert past Korbee deze rol allerminst. Bovendien kent hij het effect in de publiciteit, na de vondst van een dode wolf vorig jaar in Luttel-geest en de recentere waarneming in april van dit jaar - van een wolf bij Nordhorn. Hij wil hoe dan ook een hype voorkomen.

“Mensen hoeven niet echt bang te zijn voor een wolf. Vee wel en reewild vooral

Roel Korbee, boswachter

“We zullen er mee moeten leren leven dat hier af en toe een wolf opdrukt

idem

Korbee corrigeert ook meteen als het begrip 'eerste wolf in Nederland' valt. „De mogelijke waarneming daarvan", stelt hij nadrukkelijk. Maar hij kan ook niet anders dan toegeven dat het zeer aannemelijk is dat in de eerste week van juni in de buurt van een natuurgebied in de omgeving van Ootmarsum een wolf heeft rondgelopen. Ploeseling gaat hij nog een stapje verder. „Ik durf wel te stellen dat het dier dat is waargenomen met grote waarschijnlijkheid een wolf is geweest.” Hij noemt het onderzoek 'een puzzel met meerdere witte vlekken die we met goede informatie proberen in te vullen'. Vandaar dat hij veel details, zoals de exacte locaties van de waarnemingen, nog niet prijs wil geven. Omringelend kijkt hij even opzij. Op de grond ligt Layka, één van de twee wolfshonden waarvan hij in de afgelopen 12 jaar onafschiedelijk was. De andere, Jaro, is in november overleden. „Hij was een echte wolf, zag er ook echt zo uit.” Als geen ander weet hij waar hij over praat. In Zweden heeft hij vaak wolven gezien en sporen daarvan.

Korbee kon de opwindende berichten van een 'buitennan' die in de eerste week van juni bij hem aan de deur kwam en hem vertelde dat hij ervan overtuigd was dat hij met twee keer toe een wolf had gezien. De beschrijving van het uiterlijk, het gedrag, de beweging,

de vacht, de kleur en de grootte kwam overeen met het beeld van een wolf.

Korbee hield de waarneming samen met de melders bewust stil, in de hoop dat er spontaan nog meer zouden komen. Dat gebeurde de volgende dag inderdaad: Korbee kreeg een telefoontje van een jager. Die had een andere jager gesproken die beweede meerdere keren een wolf te hebben gezien. Korbee ging met deze waarnemer naar de locatie en daar vond hij enkele pootafdrukken. „Ik sluit niet uit dat die van een wolf zijn.” Het kenmerk „De voorste twee teenkussens staan meer naar voren ten opzichte van de buitenste kussens. Verder lijkt het erop dat de achterpoot in de afdruk van de voorpoot was gezet.”

De beschrijving van de wolf kwam bovendien overeen met de eerste waarneming. Tussen de eerste en tweede waarneming zat 12 uur en een afstand van 5 kilometer. En, minstens zo belangrijk, de

looprichting van de tweede waarneming spoorde met die van de eerste. „Het spoor liep richting Duitsland, het leek er dus op dat hij op de terugweg was.” Dat was puzzelstukje nummer twee.

Een leek het spoor van de wolf dood te lopen. Tot 6 dagen later een derde melding kwam. Van een jager/agricultuur uit de buurtschap bij het natuurgebied. „Hij had de wolf vanuit een hoogzit 's avonds rond half tien gezien. Qua tijd en afstand klopte dat met de waarneming de volgende ochtend. Achteraf kunnen we vaststellen dat deze derde melding de eerste waarneming is geweest.”

Als Korbee de ingevulde puzzelstukjes naast elkaar legt, heeft hij een aardig beeld van het bezoek van de wolf aan Noordooit-Twente. Zijn conclusie: de wolf is zo tot 48 uur in Nederland is geweest, hij is ongeveer 12 kilometer Nederland in geweest en hij is zowel in de gemeente Dinkelland als in

Tubbergen geweest. En de wolf is vermoedelijk afkomstig uit Duitsland. Vermoedelijk dezelfde wolf als die is waargenomen bij Nordhorn. „Beschouw deze wolf als een wandelaar die op zoek is naar een partner en/of een eigen territorium. Dan kunnen ze heel wat omzwervingen maken. Als er in het grensgebied een wolf zit, dan bestaat er de kans dat hij vaker opdrukt. Daar zullen we mee moeten leren leven.” Mensen, benadrukt Korbee, hoeven niet echt bang te zijn voor een wolf. „Mogelijk kan vee wel het slachtoffer worden, zoals schape en geiten. Maar een wolf eet vooral reewild.” Een permanente vestiging van wolven in Nederland is volgens Korbee voorlopig nog niet aan de orde. „Tenzij de populatie in Duitsland groter wordt en de wolven meer leefruimte nodig hebben. De vraag is of die ruimte er in Nederland is. Er zijn mensen die zeggen dat er in ons land wel twintig roedels

De pootafdruk in Twente.

kunnen leven, maar daar heb ik mijn twijfels bij. Ik denk dat er in de toekomst maar een klein aantal wolven kan leven. Alleen al het drukke wegennet zal veel slachtoffers maken.”

Meer waarnemingen tussen 2 en 8 juni: info@staatsbosbeheer.nl

'Ik zag hem: een wolf

Ze lachten hem nog net niet uit, maar de reacties van de collega-jagers die hij via de groeps-app op de hoogte had gebracht over zijn verrassende waarneming van een wolf in het natuurgebied bij Ootmarsum spraken boekdelen. 'Een mooie maar late v-aprilgrap', was er één. Maar de 45-jarige jager/agricultuur die de wolf vanaf zijn hoogzit had gespot, twijfelde niet aan zichzelf. Bij thuiskomst later die avond maakte hij meteen zijn vrouw wakker om haar te vertellen wat hem was overkomen. De adrenaline zat nog volop in zijn lijf. Die is er inmiddels wel weer uit. Maar de jager kijkt met veel plezier terug op zijn ontmoeting met de wolf. „Het was even voor half tien. Plotseling zag ik een beweging in het veld. Met mijn verrekijker zag ik meteen dat het geen ree was. Ik wist gelijk dat het een wolf was. Groter dan een hond, grijs en vooral de manier van lopen, haast dansend. Even was hij uit beeld en toen zag ik hem voor. Heel indrukwekkend. Maar of ik er als jager zo blij mee moet zijn? Een wolf heeft het wel op reewild voorzien.”

Zwervende wolven verkennen toekomstige leefgebieden

door Jan Bengevoord

ENSCHEDÉ - De aanwijzingen voor de komst van de wolf naar Nederland waren onmiskenbaar. In het vroege voorjaar van 2013 werd in het Duitse grensgebied bij Emmen een wolf met een fotobal bevestigd in een voormalig militair oefenterrein bij Meppen. Op 4 en 6 april van dit jaar werden meerdere waarnemingen van een wolf bij Nordhorn gedaan. Foto's gemaakt door een fotovall en de Duitse natuuronderzoeker Günther Niehaus vormden het onweerlegbare bewijs van een wolf. Ook hier werd de wolf gezien aan de rand van een militair oefenterrein, de Nordhorn Range. Voor wolfexperts in Nederland en Duitsland staat al enige tijd

vast dat de wolf naar Nederland zal komen, de vraag is alleen wanneer. Het zijn in eerste instantie rondzwervende wolven, vaak dieren die in het tweede levensjaar of later een roedel verlaten en op zoek gaan naar een eigen leefgebied en vooral een partner. De eerste met zekerheid vastgestelde wolf in Nederland sinds een eeuw mag dan ook worden beschouwd als een voorbode van mogelijke blijvende vestiging. Maar onderzoek met wolven die zijn voorzien van een zender leert dat rondzwervende dieren zeer onvoorspelbaar zijn. Een wolf die vanaf zijn geboorteplek honderden kilometers richting Denemarken liep, keerde plotseling om en liep met dezelfde snelheid terug. De ervaring in Duitsland leert dat

wolven voor paarvorming en het krijgen van jongen grote, relatief rustige gebieden uitzoeken. Het is opmerkelijk dat de tientallen Duitse roedels vrijwel allemaal hun thuisbasis hebben op enorme militaire oefenterreinen waar relatief weinig mensen komen. Het jachtgebied is wel veel groter en strekt zich ook uit in landbouwgebieden. Toch is het belangrijkste voedsel voor de wolven in Duitsland het rijk aanwezige reewild, aangevuld met edelhert en wild zwijn. Ook Nederland, met

een geschatte populatie van 100.000 reeën, vormt een rijk gedeelte voor de wolf. Daarbij zijn er gebieden met zeer hoge dichtheden graasdieren, zoals de Veluwe en de Oostvaardersplassen, waar wolven in een luilekkerland terecht kunnen. „Ik ben dan ook overtuigd dat de wolf zich hier zal vestigen”, liet Oostvaardersplassen-beheerder Hans Breeveld van Staatsbosbeheer onlangs weten. In eerdere analyses verwachten experts echter dat de wolf zich in eerste instantie voor-

al zal vestigen in relatief bevolkingsarme gebieden, zoals Groningen, Drenthe, maar ook delen van Twente, Salland en de Achterhoek. Onverloofde rust lijkt het grootste obstakel voor vestiging van de wolf in Nederland. De ontwikkeling in Duitsland maakt echter duidelijk dat het aantal wolven zeer snel kan groeien. Dat is het gevolg van de snelle aanwas van jonge dieren. De sterfte lijkt relatief laag, ook al verongelukken jonge en onervaren wolven in het verkeer.

▶ Met een geschat aantal van 100.000 reeën biedt de Nederlandse natuur wolven een rijk gedeelte dis

▶ Tekort aan rustige gebieden waar wolven jongen kunnen werpen is de grootste beperking voor vestiging